

VIGILIA

47. évf. 10. szám

1982. október

SZENT FERENC EMLÉKE

*Borsos Miklós, Ijjas Antal, Kamarás Mihály, Nikosz Kazantzakis,
Thaddee Matura, Szedő Dénes, Tarbay Ede írásai*

Móser Zoltán képriportja Assisiből

*Rajeczky Benjamin, Czigány György,
Simándy József és Ferencsik János Kodályról*

Puskely Mária

Avilai Terézről

Szeghalmi Elemér

Ijjas Antal

Miklós Jutka
utolsó verse

*Horváth Elemér
és Major-Zala Lajos*
versei

**Précis: français, deutsch,
English, italiano**

Szól a Megfeszített... (vers – Szedő Dénes fordítása)	721
KAMARÁS MIHÁLY: „Menj és építsd föl házamat!...”	722
THADDEE MATURA: Assisi Szent Ferenc hite (Kis Mónika fordítása)	727
MÓSER ZOLTÁN: Ferenc testvér városában (bevezető a fotosorozathoz)	727
SZEDŐ DÉNES: Ferenc atya fölemeltetik	733
PUSKELY MÁRIA: Avilai Teréz Krisztusa	734
BORSOS MIKLÓS: Szent Ferencről	742
TARBAY EDE: Napfivér, Holdnővér	743
NÁDASDI ÉVA: Uram, miféle sorsot...; Micsoda tűz (versek)	748
NIKOSZ KAZANTZAKISZ: „Az Úr vezérelt közéjük...” (Végrendelet) (regényrészlet)	749
TARBAY EDE: Könyörgés a koldusokhoz (vers)	752

Hit és élet

SZEDŐ LÁSZLÓ: Szent Ferenc fantáziája	753
HORVÁTH ELEMÉR: Tizenkét sor, Milton módján, A másik nyelv (versek)	754
SZEGHALMI ELEMÉR: A korlélek írója. Ijjas Antal (1906–1980)	755
IJJAS ANTAL: Jacopa Settesoli méze (regényrészlet)	759
MAJOR-ZALA LAJOS versei	763
SINKÓ FERENC: Ész, érdem, igazság. Batsányi az ember és a költő	766
RAJECZKY BENJAMIN: Kodály és egyházi népénekeink	772
CZIGÁNY GYÖRGY: Kodály-variációk. Ferencsik János és Simándy József társaságában	776

A Vigilia archívuma

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN: Miklós Jutka utolsó verse	778
---	-----

Napló

A Vigilia Nyíregyházán	780
Irodalom Elindultam kis falumból... (Kerényi Grácia) – 782; Hitek, választások (Kósa Csaba) – 784; Teológia Schütz Antal, a hittudós (Széll Margit) – 786; Tudomány A humanizmus iskolái (Mezey László) – 788; Képzőművészet Képek és tervek az „öldöklő Idő” ellenében (Nagy Gáspár) – 789; Magyar egyházi gyűjtemények kincsei (Knapp Éva) – 790; Film A hatvanas évek (Karcsai Kulcsár István) – 792; Zene Antony Braxton Győrben; Találkozások Krzysztof Pendereckivel (Váczai Tamás) – 794; Idegen nyelvű tartalomjegyzék – 796; Haza és nagyvilág ; A Vigilia postájából – a 800. oldalon és a hátsó belső borítón; Könyvjelzőink – 765., a 771. és a 775. oldalon.	

KÉPEK: Huszárik Zoltán grafikája a címlapon, Móser Zoltán fotosorozata a 727–732., 741. és a 744–747. oldalon, Cimabue Madonna Szent Ferencsel és az angyalokkal című művének (1310, Assisi) részlete a 759. oldalon.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk-számlaszáma: OTP 37.343–VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20.– Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.– Ft. félévre: 120.– Ft. egy évre: 240.– Ft. Megrelelen minden hónap elején. Indexszám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (82/20058). Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (829038/09)

Szól a Megfeszített

valamely panaszkodó fráterhez

E vers latin eredetije Fr. Bartholomaeus de Pisa
OFM De *Conformitate vitae b. Francisci ad vitam*
Dni Jesu című kódexben található (p. 123a)
VERBA CRUCIFIXI ad quendam fratrem címen.
Első magyar prózafordítását a mi ferences eredetű
Jókai-kódexünk hozza (p. 154).

*Figyeld, fiam, mit kaptam én
a latrok között függve:
kértem, s hiába kértem én
enyhülést, könyörögve;
a halál kelyhét ízlelém,
Atyám tetszését lestem én,
vérem hullván a rögre.*

*Ne morogj hát, ha valamit
kérsz, s mindjárt nem kapod meg,
hiszen ha szerelmes Urad
tőled egyet-mást megtagad,
utóbb különbbel lep meg.*

*Jer, nézz reám, énrám figyelj:
ezüstön eladtattam,
és csókkal árultattam el,
durván elhurcoltattam.*

*Kötötték kötéllel kezem,
ütöttek-verték szüntelen,
mint semmit érő rongyot,
főpap elé mentek velem,
vádolván mint bitangot.
Ki szívemhez állt közelebb
s kiről azt hittem, szeretett,
reám elsőnek rontott.*

*Gúnyolva bántak el velem,
rám szitkok záporoztak;
kendővel fedvén el fejem,
öklöztek és pofoztak.
Nem bántam, bármit tesznek is,
tegyék, ami tőlük telik:
nem ítélték azt soknak.*

*Gyalázva mindenféleképp
Pilátushoz kísérték,
ott vádjaiktól, mint elébb,
s veréstől nem kíméltek;
gyilkost engedtek szabadon,
állván bosszút ártatlanon:
halált fejemre mértek.*

*Itt nem nézik már, mi igaz,
nem adnak helyt a szónak,
csak kurjongatnak nagyokat
és csúful átkozódnak;
a bíró nem bíraskodik,
tanács tanácscsal nem segít
szabadulni a jónak.*

*Majd Heródes király elé
rabszolgaként vezetnek,
és lökdösvén közép felé
bolondként kinevetnek.
Aztán újólag Poncius
vallat, s kimondja rám a szót:
kapjak immár keresztet!*

*Így hát kívül a falakon
magam viszem keresztem;
anyám kíséret utamon,
látja ruhátlan testem;
keresztül járnak vasszegek,
így várom, míg kiszenvedek –:
kétségbe mégsem esem.*

*Kis féreg, hát ne lázadozz,
ha ezt vagy azt meg nem kapod:
különbet kapsz Atyámtól.*

(SZEDŐ DÉNES fordítása)

„MENJ ÉS ÉPÍTSD FÖL HÁZAMAT!...”

Élete, magatartása az Isten által teremtet és a Krisztus által megváltott világ szeretetéből fakadt. Ezért is írta be magát e Szent élete olyan különleges módon Isten országának történelmébe, hogy ez a kapcsolat 800 év után éppen olyan időszerű és éppen olyan meggyőző erejű, mint volt a XII. és a XIII. században.

(II. János Pál pápa beszédéből Assisi Szent Ferenc ünnepén)

A századok folyamán legbuzgóbb fiai énekekkel, fohászokkal, himnuszokkal dicsőítették Szent Ferencet, akit az Isten is megdicsőített és akit Krisztus szent sebeivel tüntetett ki. A klasszikus zsolozsma mintájára szerkesztett antifónák, olvasmányok életének jellegzetes eseményeit, magatartását állítják élénk.

Ferencet, aki „nem imádkozott, hanem maga volt az imádság”¹, nem lehet méltóképpen megközelíteni, mint éppen a zsolozsma alapján való szemléléssel.²

Ferenc katolikus és teljességgel apostoli férfiú. A római katolikus egyház hitét hirdette, minden teremtményt díhatos kegyelettel és tisztelettel illette (az élő és élettelen teremtményeket egyaránt). De tiszteletének fő tárgyát az emberek két csoportja képezte: a papok és a betegek.

Végrendeletében írja: „Egyházi rendjükre való tekintettel olyan határtalan bizalmat adott nekem az Úr és ad szüntelenül papjai iránt, kik a római szentegyház szabályai szerint élnek, hogy még ha üldöznének, akkor is hozzájuk menekülnek. Ha akkora bölcsességgel rendelkeznek is, mint Salamon, és szegényes papokkal találkoznék a világban, akaratuk ellenére semmiképpen sem akarnék plébániájuk területén prédikálni. Mert úgy akarom tisztelni, szeretni és becsülni őket és a többieket, mint uraimat. Nem akarom észrevenni rajtuk a bűnt, mivel Isten magasság-beli Fiából testi szememmel itt a földön semmi mást nem látok, mint szentséges Testét és szentséges Véré-t; ezt pedig ők érintik kezeikkel és másoknak is ők szolgáltatják ki.”³

Ferenc szándéka az volt, hogy az evangélium örömhírét úgy hirdesse, amint azt Jézus meghagyta apostolainak, amikor szétküldte őket. Ő és első társai nem voltak papok, és így egyházi engedélyre volt szükségük ahhoz, hogy prédikálhassanak. Ezért „testvéreivel Rómába ment (miután egyszerűen, néhány életszabályt szerkesztett evangéliumi idézetekkel) azzal az égő vággyal, hogy ott III. Ince pápa jóváhagyását elnyerje”.⁴

„Éppen Rómában találta Assisi püspökét, Guidót, aki mindig figyelmet, tiszteletet és szeretetet tanúsított Ferenc és társai iránt. Fogadta őket, de nem tudván, miért jöttek, zokon vette – graviter tulit (ha Celano olyan emberről, mint Guido püspök azt írja: graviter tulit, azt szabadon úgy is fordíthatjuk: zokon vette, vagy dührohamot kapott – K. M.). De amikor megtudta, mi járatan vannak, és előadta neki tervét, ő maga ajánlotta föl segítségét – örvendezve az Úrban –, és közvetítését a kúria tekintélyes főpapjánál, János Pál kardinálisnál. . .”⁵ Ez a biboros a híres Colonnák családjához tartozott, és a Szent Pál bazilika melletti bencés kolostorba lépett. A bencés rend épp ebben a korban állt virágzása tetőfokán, és közvetlenül hanyatlása előtt. Évszázadok óta kipróbált Regula szerint élt, és olyan egyéniségeket adott a világnak, akik az egyház legkulturálatlanabb korszakaiban Monte Cassinóból az evangélium fényét és a tudományt terjesztették Itália földjén. A XIII. században is örökségek, adományok özönlöttek mindenfelől a kolostorokhoz, melyek már szolgálkával és katonákkal felszerelt várakhoz hasonlítottak.

Nem kétséges, hogy a szerzetesek sokat tettek a kultúráért. Mocsarakat csapoltak le (többek között Assisi vidékét is ők tették termőföldre), árvaházakat és kórházakat építettek. Közben azonban nem vették észre, hogy a városokban magasabb kultúrélet fejlődött ki, és az egyetemek kezdték átvenni a szerzetesek civilizációt teremtő és terjesztő befolyását. A vallási élet új szelle-

miséget igényelt volna. Ez azonban nem alakulhatott ki a várostól távol fekvő kolostorokban, ahol a szerzeteseknek aligha lehetett fogalmuk a humanizmus és a reneszánsz felé haladó világról.⁶

Ebben az összefüggésben jelentős, hogy az olyan egyszerű ember, mint Ferenc, makacsul vonakodott János Pál akaratát megvalósítani, „aki rá akarta venni, hogy csatlakozzék a már meglévő kolostorokhoz, vagy remeteként éljen... De végül is Ferenc alázatosan meggyőzte, nem vetve meg azt, amit a főpap proponált, de állhatatosan vallva meggyőződését, és a kardinális megígérte, hogy előterjeszti kérését a pápa úrnak.”

Szent Bonaventura így írja le a találkozást: „A pápa elé vezetve Ferenc előadja kívánságát, és kéri alázatosan Regulája és életmódjuk számára a jóváhagyást. Krisztus helyettese, aki akkor III. Ince volt, kiváló bölcsességű férfiú, csodálva ennek az embernek egyszerűségét és világos látását, állhatatosságát és rajongó szeretetét, mellyel tervét előadta, készségesnek mutatkozott arra, hogy beleegyezzék. Mégis csupán ideiglenes választ adott Isten Szegénykéjének, mert több kardinális úgy vélte, hogy ez újdonság és felülmúlja az emberi képességeket. De János Pál püspök... Isten lelkétől indítatva így szólt a pápához és testvéreihez: – Ha mi ennek a szegénynek a tervét mint újdonságot vagy túl merész vállalkozást elutasítjuk, amikor azt kéri csupán, hogy az evangélium szerint élhessen, akkor annak a veszélynek tesszük ki magunkat, hogy megcsúfoljuk és meghazudtoljuk Krisztust, aki az evangélium szerzője.

Szent Péter utóda ekkor odafordult Krisztus Szegénykéjéhez: »Fiam, imádkozz, hogy Krisztus adja tudtomra, mit kell tennem, mi a terve veletek. Ha pedig jobban tájékozódtam, nagyobb biztonsággal engedélyezhetem, amit nemes lelked kíván.«⁷

A Mindenható szolgája imádságba merült, és a pápa megkapta a szükséges lelkületet: megadta Ferencnek, amit kért. Feladatta neki és laikus társainak a tonzúrát, és ezzel Isten ígéjének hirdetési jogát is.

Ez az Úr 1209. esztendejében történt. 1216-ban, perugiai tartózkodása alatt meghalt Ince pápa. Két nappal később megválasztották III. Honoriuszt. Ferenc találkozott az új pápával is, valamint Hugolin ostiai bíborossal, aki a rend protektora lett. Az időközben nagy számmal megnövekedett rendnek végleges rendszabályra volt szüksége. Ferenc, aki mindig a Lélek sugallata szerint, s indítására cselekedett, megírta a végleges Szabályzatot, és azt 1223. november 29-én III. Honoriusz jóvá is hagyta. Ez a mai napig is érvényes rendszabály, melyre Ferenc követői életüket teszik, hogy a rendalapító példájára Krisztust kövessék.

Hugolin bíborosnak nagy szerepe lesz még Ferenc történetében. Főképpen a klarisszák törvényhozásában, rendszabályának megszerkesztésében. Ő avatta szentté Ferencet halála után két évvel, 1228. július 16-án, „a csodákkal tündöklő és híres Francscót”, miután egy évvel korábban őt választották pápává, és IX. Gergely néven uralkodott, követve III. Honoriuszt.

Pietro Bernardone assisi posztókereskedőnek éppen akkor született meg az első fia – 1181 végén, vagy 1182 elején –, amikor az apa franciaországi üzleti útján járt. Kereszteléskor a gyermek a Giovanni (János) nevet kapta. Az apa hazaérkezve, örömeiben és a franciák iránti szimpátiájában a Francesco (franciácska) nevet adta fiának. Ezzel a névvel ismerték meg társai, kortársai és az egyház is, majd ezzel a névvel vonult be a történelembe.

Gazdag szülők fiaként magáévá tette atyja elképzelését: a társadalmi ranglétrán egy fokkal magasabbra kell jutnia, lovaggá kell lennie. Az egyházi iskolában a San Giorgio székesegyház papjai vezették a latin, a Szentírás és egyéb szükséges ismeretekbe. Anyja, Pica asszony, aki a Provánszból származott, megismertette a lovagmondákkal, regékkel és dalokkal, melyeket Francesco egész életén át mesélt és énekelt. Artur király lovagjainak eszméje hajtotta és lelkesítette őt is, társait is. A középkori városállamok versengései, csatározásai magukkal ragadták őket.

1202 novemberében Assisi és a szomszédos Perugia közötti csatában Francesco társaival együtt fogságba került. Betegsége miatt hamarosan kiszabadult (1203), de betegsége hosszan tartott. 1205 tavaszán a pápai seregeket vezető Brienni Walter zászlaja alatt indult újabb csatába. Atyja pompás lovagi felszereléssel látta el hadba induló fiát. Nem messziről azonban, Spoletoából – éjszakai álomélményének utasítására – visszatért Assisibe. Ez év nyarán még egyszer részt vett

társai lakmározásán mint az aranyifjúság vezére (podesztája). De most már nem a régi, vidám Francesco volt. Társainak is föltűnt megváltozott magatartása, és egyikük gúnyosan megjegyezte: „Francesco a menyasszonyára gondol!” „Valóban menyasszonyt választok: a legszebbet, a legnemesebbet – felelte –, akit valaha is láttatok: szépségben, nemességben és bölcsességben felülmúl mindenkit”⁸⁸.

Lelkében félelmetes küzdelem kezdődött. Amíg nem tudta megvalósítani a szívében látott tervet, nem talált nyugalomra. A keresés, mely a régi elhagyásával kezdődik s egy új értékért folyik, átalakulást, metanoiát jelent. Az előző élet széthullik, hogy magasabb szinten, harmonikus egy-
ségben bontakozzék ki és teljesejék be.

Ferencnél ez a folyamat rendkívül hevesen indult. Állandó belső nyugtalanság hajszolta. Borzalommal, ugyanakkor boldogan is látta előbbi világának értéktelenségét. Figyelme összpontosult: mindjobban létének alapjára irányult, melyben a kinyilatkoztatás Istenét ismerte föl. Nem bölcsekedve, hanem egzisztenciálisan élte át és csodálkozott rá az Örökkévalóra. Nem tudott tőle megszabadulni. Keresett, imádkozott, kétségbeesett, reménykedett, és ez egyre inkább Istenhez sodorta.

„A magasságbeli szolgálja nem kívánt magának más tanítót, mint Krisztust. Ezért a szeretet édességében részesítette őt az Úr és meglátogatta, hogy kegyelmével elhalmozza. Ferenc egy napon kiment a városból és a szabadban járt, hogy elmélkedjék. A San Damiano templomocska előtt haladt el, melyet öregségében már a rombadőlés veszélye fenyegetett. A Lélektől indítatva belépett, hogy imádkozzék, és leborult a feszület előtt. Imádsága közben nagyfokú vigasztalásban részesült. A feszületre függesztett szemei könnyben úsztak, és testi füleivel hallotta, amint háromszor is szólt hozzá a Megfeszített: Ferenc, menj és építsd föl házat, mely romba dől!”

Megrendülve csodálkozott, hisz egy maga volt csak a templomban. Lelke mélyéig meghatódva az isteni hang erejétől, elragadtatásba esett. Magához térve elhatározta, hogy minden erejét a romba dőlő kápolna fölépítésére szenteli. Raktárakban összeszedett néhány posztótekeresztet, Follignóba lovagolt. Eladta – még a lovát is –, az árát pedig elvitte a templomocska szegény öreg papjához. Tisztelettel köszöntötte és följánlotta neki az összeget a templom újjáépítésére s a szegények segélyezésére, majd nagy alázatosan megkérte, hadd maradhasson ő is ott egy ideig.

Hogy ott maradjon, azt a pap megengedte neki, de a pénzt nem fogadta el. Celano szerint: félve a familiától, Ferenc ifjú temperamentumában földobta a pénzt az ablak párkányára. A pénz ettől kezdve az ő szemében csak sár és szemét.

Természetes, hogy a kereskedő atya, aki pénzét és hírnevét féltékenyen őrizte, megrökönyödve hallotta fia viselkedésének hírét. Mivel Francesco nem hajlandó a világi hatóság elé menni, Guido püspök elé citálja, és bevádolja, hogy vagyonát elherdálja és a városban szegényt hoz a családra.

1200 tavaszán történt a szakítás atyjával, akinek még a hordott ruháját is visszaadta. Az ámuló nép, a szülők és a papság előtt eljátszotta drámája nagyjelenetét. Szent Bonaventura írja a *Legenda Major*-ban: „Teljesen meztelenül állva kijelentette atyjának: eddig téged hívtalak atyámnak a földön, ezentűl így imádkozom bizalommal: Mi Atyánk, ki vagy a mennyben, mert őrá bízom magam ezentűl, minden kincsemet neki adtam”.

1208. február 24-én, a Porciunkula fölszentelésén – Mátyás apostol ünnepén – a szentmise evangéliuma az apostolok szétküldésének jelenete. Amikor hallotta az Úr szavait, melyekkel a tanítványokat apostoli útjukra küldte: „Menjete és hirdessétek, közel van a mennyek országa. Ne vigyetek se aranyat, se ezüstöt, se rézpénzt övekben. Ne vigyetek magatokkal útitárisznyát, se két ruhát, se botot. Múltó a munkás a bérére. Mikor egy házba léptek, köszöntsétek: Békesség e háznak!” Magánkívül volt. Egy csapásra vége volt bizonytalanságának. „Ezt akarom! Ez az, amit keresek! Teljes szívemmel ezt akarom tenni!” – mondta.

Szavait azonnal tettekre váltja. A püspök engedélyével prédikálni kezd, szabadban és templomokban egyaránt. Megtalálta életformáját, és ez másokra is hatással volt. „Egészen más volt, mint azelőtt” – állapítja meg első életrajzírója, *Celano*.

Ferenc egészen úgy akart élni, mint Krisztus, a Mestere. Semmi sem érthető Szent Ferencből, ha kihagyjuk a San Damiano-i belső élményt és a Porciunkulában lelke mélyéig hatoló megrendülé-

sét az örömet okozó evangéliumi fölhívásra. Személyes kapcsolatba került az Úrral. „Ritkán található ennyire személyes találkozás, ilyen konkrét és egzisztenciális kapcsolat Jézus Krisztussal” – írja róla *H. de Lubac*.⁹

Mindvégig vallja: „Maga a Fölséges Isten nyilatkoztatta ki nekem, hogy szent evangéliuma szerint kell élnem!” Ő pedig a követésre felszólító parancsot egészen komolyan vette, olyan komolyan, ahogyan valószínűleg sem előtte, sem utána egyetlen keresztény sem tette.¹⁰ Jogos tehát *Renan* megállapítása: „Krisztus óta az első igazi keresztény”.¹¹

Egy londoni magángyűjteményben függ Rembrandt festménye Szent Ferencről. Úgy ábrázolja, amint kezében a keresztet tartja, előtte kinyitva az evangélium. Rembrandt korában a Biblia a protestánsokat jelképezte, a kereszt a katolikusokat. A festő ezzel azt akarta kifejezni, hogy „a kereszt és a Biblia a megosztott kereszténységre utal, de Ferencben egyesül”.¹² Értelmezhetjük úgy is, hogy Ferenc az egész evangéliumot hirdette, melynek kezdete Betlehem, befejezése a Golgota.

„Krisztus által Isten bölcsességének a Lélke vezette, így tudta szavát hitelesen tanítani, és annak erejét nyilvánvaló csodákkal bizonyítani. Szava lángoló tűz volt, mely a szívek mélyéig hatolt, minden hallgatóját csodálattal töltötte el, mert nem az emberi ékesszólás külső díszével aggatta tele, hanem az Isten által kinyilatkoztatott igazság illatát árasztotta. Ez fejeződött ki a pápa és a bíborosok jelenlétében. Az ostiai bíboros fölszólítására gondosan előkészült a beszédére, de a gyülekezet előtt teljesen elfelejtette és egyetlen szót sem tudott szólni. Ezt alázatosan beismerte, s kérte a Szentlélek kegyelmét, majd oly meggyőző ékesszólással beszélt, az illusztris hallgatóságra annyira mély hatást gyakorolt, hogy az mindenki szemében nyilvánvalóvá tette: nem ő, hanem az Isten Lélke szólt általa.”¹³

Szólt kicsinyekhez és nagyokhoz egyaránt: ugyanazzal az örömmel beszélt keveseknek és tömegeknek. Az 1221. évi Regulában ilyen utasítást ad a keresztes háborúk korának fia, miután személyesen találkozott az iszlámmal: „A misszióba indult testvérek kétféle magatartást tanúsíthatnak a hitetlenek között. Az egyik magatartás abban áll, hogy ne pörlekedjenek és ne versengjenek, hanem Istenért legyenek engedelmesek minden emberi teremtménynek, ezzel téven bizonyosságot keresztény mivoltukról. A másik magatartásnak pedig az a lényege, hogy ha úgy látják, hogy Istennek tetsző dolgot művelnek általa, hirdessék az Isten ígését: buzdítsák hallgatóikat, hogy higgyenek a mindenható Istenben, az Atyában, a Fiúban és a Szentlélekben...”¹⁴

Követőinek száma oly gyorsan növekedett, hogy joggal mondhatta: „Az Úr nagy nemzetté tesz minket (*Mt* 13,47–50), mint a hálóval, sokakat kifog, egyeseket megtart, másokat visszavet. Aki figyeli az eseményeket, nyilván láthatja, hogy ez bekövetkezett... Azt akarom, hogy a mi testvéri egységünk neve a Kisebb Testvérek Rendje legyen (*Ordo Fratrum Minorum, OFM*). Bízatosok és örvendeztek az Úrban, és ne szomorkodjatok azon, hogy látszólag kevesen vagyunk. Se az én egyszerűségem ne ijesszen meg, se a tiétek! Isten nagy seregge nővel bennünket, és a föld legszélső határáig sokasodik és terjed a rendünk.”¹⁵

A testvérek elé határozott célt állított: ennek a világnak sötétségében az élet példaképét ragyogtassátok föl! Megkövetelte tőlük, hogy Jézus szegény életét valósítsák meg. Íme, ez az ő első rendje.

„San Damiano az a megszentelt hely, ahol Ferenc megtérése után mintegy hat évvel éppen Isten e szolgálja által szerencsés kezdetét vette a szent szűzek dicsőséges társasága és kiváló rendje, a »szegény úrnők«. Itt emelkedett az assisi születésű Klára úrhölgy személyében az a legdrágább és legerősebb kő, mely a többi ráépített kőnek alapja lett. Amikor Klára úrhölgy ugyanis a Kisebb Testvérek elindulása után, Ferenc intelmeinek hatására Istenhez tért, itt lett sokak ösztönzője és számtalan szűznek példaképe.” Klára nemesi származású volt, de még nemesebb lett a kegyelem által: szűz testében, de lelkében egészen makulátlan; életkorban kislány, de szellemi érettségében bölcs matróna; állhatatos elhatározásában és Isten iránti lángoló szeretetében. Bölcsességgel megáldva és dicséretes alázatban áll előttünk...”¹⁶

„Ferenc hívta létre a harmadik rendet is, melyet a Bűnbánók Rendjének is nevezett. Lángszavú prédikációtól föllelkesülve sok hallgatója olyan bűnbánó életre kötelezte magát, amilyent Ferenc mutatott be nekik. Mert miként mindenkinek, aki a mennyország elérésére törekszik, csak a bűnbánat útja marad, úgy ez az életmód is mindenkinek szól: papokat és világiakat, mindkét nembeli szűzeket és házasokat egyesített magában.”¹⁷

A kozmoszt szemlélve, Ferenc nem marad a felületen, nem is csupán az emberi dimenzióban, hanem az alapokig hatol, és az ősforrást, mindennek létesítőjét, a Teremtőt tapasztalja meg. Első reakciója az élményre a dicséret, a dicsőítés: örömujjongásban tör ki. Hiszen aki jelentkezik, az az Atya! „Mily dicsőséges, szent és felemelő dolog magunkénak vallani az Atyát az égben...”¹⁸ De hogy az ő útja sem volt állandó fölfelé emelkedés, „lebegés”, hanem tele volt szüntelen küzdelmekkel, az már a dolog természetéből fakad. „Nem tudunk sokat lelki megtapasztalásaiból. Ezeket nem írták le, mint életének más eseményeit. Úgy látszik, ezen a téren nem volt közlékeny.

Csak sejteni tudjuk, miféle szenvedéseket kellett elviselnie életének utolsó két esztendejében, amikor egész teste merő seb volt. Mindezek arra mutatnak, hogy neki is megvoltak azok az erős, mély, magasztos és ugyanakkor fájdalmas tapasztalatai, melyeket a lélek sötét éjszakájának képletes kifejezésével próbálnak leírni, és amelyek a misztikusok ajkát és tollát olyan félelmetes kifejezésekre készítik, hogy Istenről így beszéljenek: »Isten a semmi« (Nada).¹⁹ Azért szeretett elmélkedés és szemlélődés végett gyakran hetekre is vad és szakadékos helyekre elvonulni, mert ott Isten teljes fölfoghatatlanságát és kifürkészhetetlenségét látta megjelenítve. »Isten Lelkétől áthatva kész volt minden kint és lelki gyötrelmet, de testi fájdalmat is elfogadni mindig abban a tudatban, meggyőződésben, hogy végül is az Atya mérhetetlen irgalmát látja meg szent akarata teljesedésében.”

A szív, amely ennyi szenvedéllyel, érzéssel volt teli, nem fejezhette ki magát egyszerűen szavakkal. A beszéd prózába korlátozódik, a próza pedig – bármilyen ékesszóló is – racionális. A ráció helyesen kifejezve tartalmát, az igazságot közli, mely meggyőzhet. Ez is a célja és feladata. De a szeretetet nem lehet ilyen egyszerűen kielégíteni: olyan szépségeket kell összefoglalnia, olyan nyelvezetet kíván, mely örvendezik és gyönyört kelt. A szeretet nem nyugszik, semmi sem elég neki, másrészt semmi sem csüggeszti el. Gazdagítja a beszédet, szépséges költői szárnnyal bírja, ritmussal és dallammal színesíti. Szent Ferenc látta, hogy az egyház is megtiszteli a költészetet, amikor első helyet biztosít számára imádságaiban és helyet ad neki a bazilikákban a szentélykórusban, még az oltár lábánál is, míg az ékesszólásnak a szószekeken kell maradnia. Erőtelneke érezte a mindennapi beszédet arra, hogy kifejezze mindazt, ami a lelkében izzott. Amikor a megváltó Jézus Krisztus nevét vette ajkára, nem tudta folytatni, és ismételnie kellett – hangja elváltozott –, mintha dallamot hallana, amelyet aztán folytatnia kell a lelkében – írja *Szent Bonaventura*. Ez a dallam aztán, miután nagyon sokszor ismétlődött, egy új himnuszban robbant ki.²⁰

A történetírók így jegyezték föl: „Ki tudná leírni azt az édességet, mely lelkét eltöltötte, amikor a teremtményekben rejlő bölcsességet, szépséget és hatalmat csodálta, amit a Teremtő beléjük helyezett. Egyik nagy szenvedésekben átélt éjszaka után hívatta Leo testvért, hogy az vegyen tollat és írja. Azután megkéri Pacifik testvért, aki a világban is költő volt, hogy szedje szavait daltámba és ritmusba, és elrendelte, hogy a testvérek tanulják meg kívülről, s mondják el minden nap.”*

„Üdvözítő Istenünk kegyelme jelent meg szolgálja, Ferenc személyében mindazok számára, akik őszintén szeretik az alázatosságot és a szent szegénységet. Benne szemlélhetjük Istenünk túlárado irgalmát, hogy példája nyomán szakítsunk az istentelenséggel és a világi vágyakkal, és éljünk Krisztushoz, boldog reménységünkhöz hasonlóan. Megvetett és alázatos szívű volt, de a Fölséges rátekintett és nemcsak kimentette a világból, hanem nagy jóságában és szeretetében az evangéliumi tökéletesség tanítványává, hőségé és hirdetőjévé is tette...”

Irodalom: Walter Nigg: *Der Mann aus Assisi*, Herder 1977 – **’Zsolozsma:** Okt. 4. – **’Végrendelete** – **’Celano Tamás:** *Vita Prima*, 32. (I. Cel.) – **’N. G. M. van Doornik:** *Franz von Assisi. Prophet und Bruder unserer Zeit*, Herder 1977 – **’6 I. Cel. 33.** – **’7 Bonaventura:** *Legenda Major* – **’8 I. Cel. 6 7.** – **’9 Henri du Lubac:** *La lumière du Christ*. Paris 1942 – **’10 W. Nigg. i. m.** – **’11 Renan:** *Miroir de Christ*, 334. – **’12 Reinhold Schneider:** *Saint Francis*, Herder 1945 – **’13 Bon. L. M. 12,7.** – **’14 Regula Bullata**, 16. fej. – **’15 I. Cel. 96.** – **’16 L. M. Introductio** – **’17 L. M. 6.** – **’18 Levél az összes hívekhez** (Szent Ferenc írásai, 144. old.) – **’19 I. Cel. 96.** – **’20 Frederik Ozanam:** *The Franciscan Poets*, London 1914

* Assisi Szent Ferenc *Naphimnusz*-a Szedő Dénes fordításában a Vigilia 1971/3. számában, Sík Sándor tolmácsolásában Mario von Galli könyvének függelékében található (Ecclesia, 1981).

ASSISI SZENT FERENC HITE

Abban, hogy Ferenc ma is sugárzik, hogy sok ember, hívő vagy hitetlen, időszerűnek látja őt, mindenki egyetért. Van ebben az emberben valami áttetsző és világító, ami a jelenlét érzését kelti. S ha elemeznünk kell tőlünk már távol eső történelmi alakjának vonzerejét, nem is tudjuk, hol kezdjünk hozzá.

Van, akit a gyermek s a költő ejt meg, a naiv, egyszerű testvér az élőlények között. Szabadon, érdek nélkül, szerezni nem akarva mozog az emberek és a tárgyak közt, fesztelenül és élni-hagyó gyöngédséggel. Testvére mindenkinek: jobbik énünket hívja elő: uralkodás és mindenfajta követelkezés nélkül megtanít rá: hogyan legyünk a kiengesztelődés emberei s hogyan szolgáljuk egymást.

Mint keresztény, végtelen komolysággal fogadja az Örömhírt, gyakran betű szerint veszi. Szemben egy ízét-zamatát veszített hierarchikus egyházzal, szemben a gazdagságra és hatalomra törő társadalommal, megmarad szegénynek anélkül, hogy felemelné a hangját, anélkül, hogy vádolna: élete önmagáért beszél. Nem ítéli és nem hagyja el az egyházat – még ha oly messze van is attól az evangéliumtól, amelyet hirdet –, benne lel otthonára, mert benne találja meg Krisztust és a Lelket.

Íme néhány vonás, amely megmagyarázza Ferenc időszerűségét. Lehetne többet is hozzájuk fűzni, elmélyítve és kifejtve minden szempontot. De vajon a Szent Ferenc-i szellem lényegét megtaláltuk-e ezzel?

Tovább kell mennünk, annál is inkább, mert az idézett szempontok nem mindenkint egyformán érintenek. Más érdekek, más törekvések jutnak kifejezésre a ma emberében. Az, amit Ferencről mondtunk, sokak számára túlságosan felületes, túlságosan periferikus azokhoz a kérdésekhez képest, amelyek a kortárs embert ostromolják; kérdések, vagy inkább: az ember és Isten kérdé-

Részlet a szerző *Le projet évangélique de François d'Assise aujourd'hui* című művéből (Paris, Cerf, 1977).

Ferenc testvér városában

Assisi városát egy nap alatt kényelmesen megnézheted.

A vasútállomáson felszállsz egy autóbuszra, s az felvisz a városfalig. (Vagy, ha akarsz, tovább is, de te nem buszozni jöttél!) Innen gyalogosan haladsz tovább: a Szent Ferencről elnevezett kapun belépve meredeken kaptatsz felfelé freskóktól zsúfolt és a szent sírját magában foglaló több szintes bazilikáig. Majd tovább, végig felfelé: a régi város főterére, a Minerva templomhoz, s még feljebb, a Szent Rufino katedrálisig.

Innen a Fellegvárba lehetne még menni, de mi visszafordulunk: a Szent Klára bazilikát, s Szent Ferenc szülőházát nézzük meg, majd a román kori Santa Maria Maggiore katedrális, mellette a püspök háza – és a teret: a híres esemény színhelyét, ahol Francesco apja, Pietro di Bernardone kitagadta a fiát, aki aztán... de hát ez már ismert történet...

Híres házakról, terekről, templomokról – eseményekről és emlékekről – beszélnek a kövek, a legendák, a freskók. Mit sutognak neked, nekem a kövek ma, mit mondanak a freskók, a legendák a te jelenlétedben? Nyilván azt, ami 800 év elmúltával is igaz maradt: az egyszerűséget, a szegénységet és a szeretetet a „caritas caritatum”-ot.

se, az értelem kérdése, s az értelmet megalapozó és megerősítő hit kérdése. Ezt tárta fel például Marcel Légaut* kutatása: sok olyan hívő ember – világi, szerzetes és pap – van ma, aki egyenesen hite alapjai felől vallatja önmagát. Amikor szertefoszlik a szavak, a formulák, a társalgások, az akarnok magatartások ködfüggőnye, mi marad, ami gyökeres tapasztalat, ami megélt mélység, amire támaszkodhat hitvallás és életre szóló elkötelezettség? Ahhoz, hogy összezsuklás, de megmerevedés nélkül is szilárdan tarthassa magát valaki ebben a sodródó világban, milyen személyes biztonságra kell találnia, és mire, kire, a tapasztalatnak mely fajtájára kell alapoznia biztonságát? Az embert, a világot, a történelem értelmét kereső vizsgálódások ehhez az ősi kérdéshez s a reá adott felelethez kapcsolódnak.

Mond-e számunkra Ferenc valamit arról a kutatásról, vagy ismeretlen előtte a kérdés és megelégszik azzal, hogy gyakorlati magatartásokhoz és elkötelezettségekhez – akár evangéliumiakhoz – utaljon bennünket? Más szavakkal: ez a középkori ember megélte-e a maga módján Isten rejtett arcának keresését, megérezte-e, hogy elsősorban itt, a jelenlétnek ebben a szüntelen nyomkeresésében játszódik le az ő egyéni sorsa és nyilvánul meg karizmája is?

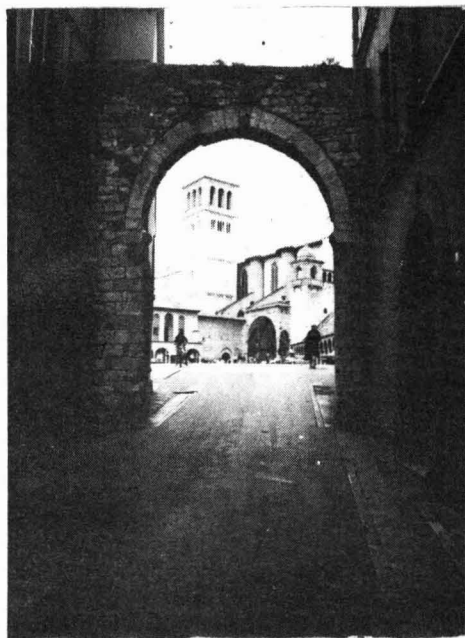
Az ilyen kérdés egyúttal felelet is: elképzelhető-e, hogy egy ennyire erőteljes emberi és evangéliumi kaland lejátszódhatott volna anélkül, hogy azokba a legvégső emberi mélységekbe lebecsült volna gyökereit, amelyekben a felfedés és a találkozás misztériuma beteljesedik?

Ferenc írásainak néhány olyan részletére támaszkodva, amelyek szándékait a legjobban kifejezik, meg tudjuk mutatni, hogy ez az állítás nem a mi pillanatnyi gondjaink visszavetítése a múltba, hanem az ő tapasztalataival azonos.

Ferenc és a hit megtapasztalása. Napjainkban különösen azokra a hatásokra figyelünk, amelyeket Isten keresése és a vele való találkozás kelt bennünk! Amikor erről elmélkedünk vagy beszélünk, a szubjektív tapasztalatot emeljük ki, azt, ami bennünk megy végbe: létünk mozdulását a misztérium felé. Ferenc perspektívája más; az ő tekintete inkább a találkozás tárgya felé fordul, nem a hitről beszél, hanem Istenről, és ha lépésének szubjektív kíváncsi hangszínt kapnak is, figyelme arra összpontosul, aki a tapasztalatokat ébreszti: Istenre.

Számolva a megközelítésnek ezzel a másfajta módjával, amely szóközlésére is rányomja bélyegét, nézzünk meg néhány olyan szöveget, amelyben Ferenc, miközben globális vízióban mutatja meg a keresztény életet és testvéri hivatását, az Istenben való hit kérdését a maga – középonti – helyére teszi. Az *Összes hívekhez intézett levél*-ről és az *Első Regulá*-ról van szó. Ezek a szövegek azt mutatják, hogy Ferenc számára az istenkeresés és az Istenre találás igénye annak az

* Különösen két könyvében: *Az ember embersége nyomában*; *Bevezetés a kereszténység múltjának és jövőjének megértéséhez*. Coll. „Intelligence de la foi”, Paris, Aubier, 1970.

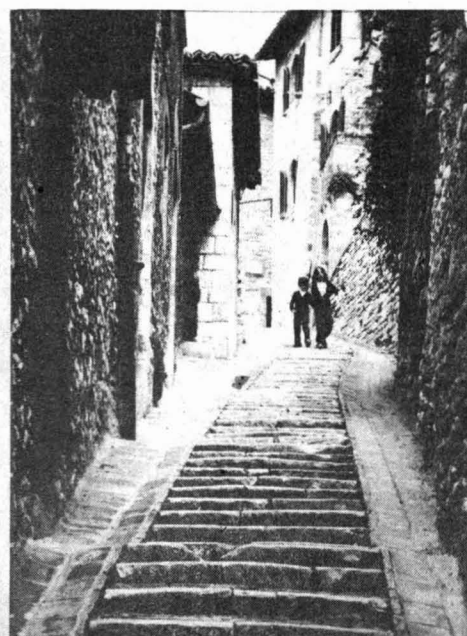

evangéliumi élettervnek a középpontjában áll, melyet megélni szándékozik s melyet testvéreinek felkínál.

„Nincs más dolgunk.” Miután Ferenc az *Első Regula* 22. fejezetében – amely buzdítás a testvérek számára – életük egészét már szemük elé tárta, annak középpontjába mélyed: „Most, hogy elhagytuk a világot, nincs más dolgunk, mint arra figyelni, hogy az Úr akaratát kövessük s hogy tetszésére legyünk”. Az Úr akaratát követni és tetszésére lenni azt jelenti, hogy „forduljon szívünk-lelkünk az Úr felé s legyen felszabadult az emlékezetünk, hogy Isten szava és kívánságai gyökeret verhessenek benne. Semmiféle ürüggyel sem fordulhat el vagy tévedhet messze Istentől a szív és a lélek.” Ellenkezőleg, „az Urat a lehető legjobban kell szolgálni, őszinte szívvel és tiszta lélekkel kell szeretni, tisztelni és imádni s ő is mindenekfelett ezt kívánja”. Számára, az Atya, Fiú és Szentlélek számára kell önmagunkban „lakást és székhelyet” készítenünk és „imádnunk őt, lélekben és igazságban”.

A *Második Regula*, ha tömörebb és tárgyilagosabb is, két helyen érinti ugyanezt a gondolatot. Ha élhetnek is a különféle munkáknak és mesterségeknek a testvérek, úgy kell dolgozniuk, hogy a hit és az imádság szelleme meg ne gyengüljön; mindenfajta foglalatosságot ezek alá kell rendelni. Vágyakozzanak mindenekfelett az után, hogy elnyerjék az Úr lelkét, alávehessék magukat dinamizmusának és hogy mindig tiszta szívvel imádkozhassanak. Az istenkapcsolat és az ima középpontiságának kihangsúlyozása az *Összes hívekhez intézett levél* című írásban is megtalálható, csaknem ugyanazon szavakkal: „Szeretni és imádni kell Istent a szív és a lélek tisztaságában, mert ebben áll az, amit ő mindenekfelett keres”.

Ezek a szövegek, amelyek bemutatják a keresztény életvezetést, s amelyek az Istennel való kapcsolatnak elsődleges helyet jelölnek ki benne, jól bizonyítják, hogy Ferencnek milyen fontos volt ez a kapcsolat. Az ilyen kifejezések: „más semmi”, „mindenekfelett”, „az Úr felé fordult szívvel”, „őszinte szívvel, tiszta lélekkel”, már szinte fárasztóan mondják el újra meg újra: mennyire szívügye mindez. Mert személyes és közös tapasztalatból is jól tudja, hogy minden ettől a követelménytől függ, enélkül semmi sem lehetséges vagy jelentős, hogy az evangéliumot nem lehet kézzelfoghatóan élni, ha a szív nem fedezi fel annak eredetét és első okát: Istent és Jézus Krisztust. Ha Ferenc problematikája nem azonos is a miénkkel (nem észlelhető benne az a nehézség, amelyet sok mai ember számára az Istenre gondolás és az Istenhez kapcsolódás jelent), ezek a szövegek, ha elmélyedve olvassuk őket, egy időszerű igazság hordozói: a keresztény élet Isten és Krisztus megtapasztalásában gyökerezik; ez a megtapasztalás ott van minden elkötelezettség eredeténél, jelentősége egyedülálló és minden másnál súlyosabb.

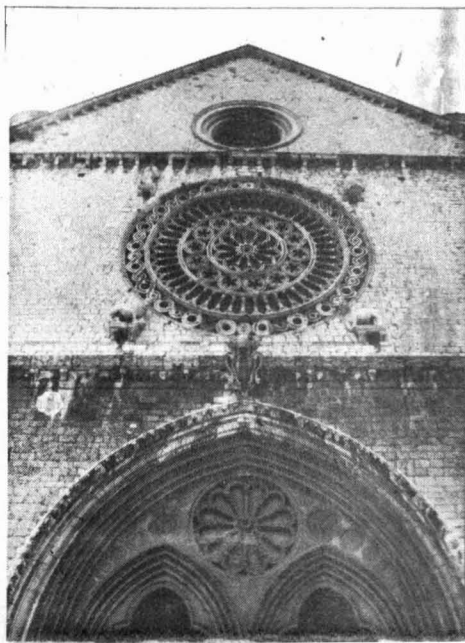

„Hárítsunk el minden akadályt, vessünk el magunktól minden gondot.” Ferenc buzdításainak hangja egy másik gondot is elárul: a találkozás keresése nem megy csak úgy magától. Még ha elszánta is magát az ember arra, hogy megváltoztassa életét („most, hogy elhagytuk a világot...”), nem hiteti azt, hogy ezzel célba jutott. A vetőmag és a különböző talajok parabolájához folyamodva, testvérei nevében Ferenc szembenéz azzal az eshetőséggel is, hogy azok nem fogadják be a Tanítást. Lehetnek olyanok, vagy válhatnak olyanná, mint a köves vagy tüskés bozóttal borított út földje, s visszafordulhatnak a halottakkal eltemetni halottaikat. Felbukkan a sokféle ürügy – ebben a fejezetben csakúgy, mint a *Második Regula* 5. és 10. fejezetében; ezek láthatóan: munka, szolgálat, kenyérkereseti és tanulási gondok –, elfordítják a szívet az egy szükségéstől, elvakítják és megakadályozzák abban, hogy tiszta legyen és a Jelenlétre figyeljen.

„Arra a szeretetre, amely maga az Isten – írja Ferenc –, kérem minden testvéremet, dobjanak félre minden akadályt, minden gondot és aggodalmat és szolgálják az Urat, szeressék és tisztelik...” Ez az akadály kétségkívül a mindennapi élet, a kapcsolatok és a munka megannyi gondja-baja, de gyökerében: az ember maga, az ő felületes, szétszórt, önző énje. Az az én, amelyet Ferenc úgy hív, hogy a „test”, a forrása minden bűnnek; azt kell megtagadni, azzal kell harcba szállni. Még csak nem is az ördög a legfőbb ellenség, hiszen a gonosz az emberszívben lakik (10. intelem).

Ezekből a szövegekből kiviláglik, hogy ez a roppant törekvés, bármilyen főbenjáró, még a hívő és gyökeresen keresztény életre elszánt ember részére sem adódik magától és egy csapásra. Ha Ferenc annyira hangsúlyozza, hogy szükségünk van felszabadult és nyitott szívre, s arra, hogy ne kaparinthassanak meg a maguk számára még a törvényes és szükséges gondok sem (munka, kereset, szolgálatok), ez azt jelenti, hogy saját és testvéri tapasztalata nyomán megállapítja: könnyebb a közvetlenül s a felületesben élni, mint tárva tartani a szívünket, hogy helyet készítsünk benne („lakóhelyet és székhelyet”) az Isten misztériumával való találkozásnak.

„Ne kívánjunk, ne akarjunk mást, egyedül Istent.” Az istenkeresés elsőbbségének s az ezzel szembehehelyezkedő akadályoknak külön kihangsúlyozása kockázatos: eltorzíthatja számunkra Ferenc irányvonalát. Ahogy az eddigiek folyamán észrevettük, a szövegeken végigvonuló párbeszédben csak *Az* számít, aki felé ő orientálódik. Mintha *megállj* volna az út minden kanyarulatában, s ilyenkor magasba szárnyal annak az embernek a hangja, aki Isten-ittasan megénekli a megsejttet titkot, a „Mindenható, a szentséges, a magasságos, a felséges Istent, a szent és igaz Atyát, az Urat”, „az igaz és felséges Jót, őt, aki egyedül jó és kegyes, édes, kedves, gyönyörűséges, igaz és egyenes, jótévő, ártatlan, tiszta”. Emberközben van, a szív számára érezhetően, így mégis megsejti őt, misztériuma homályában is: „ő, aki kezdet és vég nélkül való, minden ér-

telmet meghaladóan változtathatatlan, láthatatlan, kimondhatatlan, elbeszélhetetlen, akit felfedni lehetetlen. . . .”

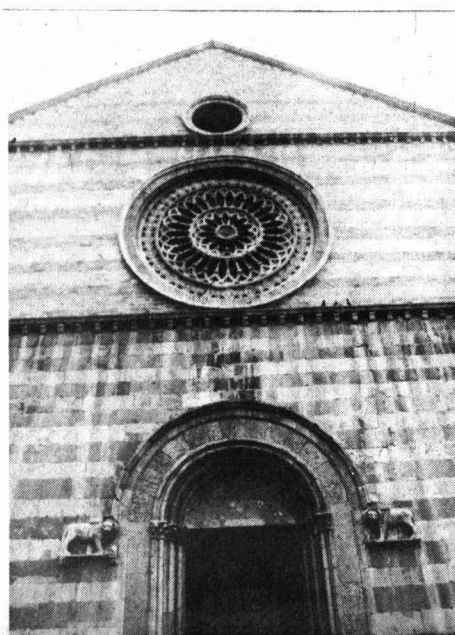
Az ember tétovázik, lemásoljon-e köznapi szöveggént egy ilyen lángoló éneket. Tapasztalat híján – s többé-kevésbé mindnyájan így vagyunk – ezt a nyelvezetet teológiai közhelynek vagy retorikus ömlengésnek is nézhetjük. De ha figyelünk arra, hogy az ilyen szövegek milyen helyet foglalnak el Ferenc írásaiban, tisztába jövünk azzal, hogy ezek a szókitoréások valami kimondhatatlan átélést akarnak eldadogni. Az az ember, aki itt Istenről, keresésének páratlan jelentőségéről beszél és azokról az akadályokról, melyeket ki kell kerülnünk ahhoz, hogy átadjuk magunkat a keresésnek, érezte a Jelenlét égési sebet. Beszéde átalakul énéké, imádhassá, csenddé.

Ellentétben egy elterjedt elképzeléssel, észre kell vennünk, hogy Ferenc megtapasztalása erősen teocentrikus: ő Istennel mint Istennel találkozik, Istent érzi meg. Jézus és a Lélek nagy helyet foglal el tapasztalatában és szavaiban egyaránt, de mégis inkább az üdvörtörténet perspektívájában szemléli őket: Jézus a közvetítő, és a Lélek az éltető dinamizmus; mind a ketten az Atya felé indítanak. Ferenc nyelvezete, anélkül, hogy teológiai igényű akarna lenni, a nagy keresztény hit-tapasztalat hagyományos tengelyéhez csatlakozik.

Egy gyors pillantás erre a néhány szövegre, s meglátjuk, hogy Ferencnek és testvéreinek evangéliumi kalandja mint nélkülözhetetlen alapra, a hit mélységes megtapasztalására támaszkodik. Ez a megtapasztalás, amely sokkal inkább az ima („tisztá szívvel imádkozni”), a kontaktus („szívünket Isten felé fordítani”) kifejezéseivel, semmint valamely absztrakt szókinccsel nyer megfogalmazást, a Jézusban és a Lélekben megnyilatkozó Isten misztériumának felfedezésében teljeseedik be. Csak ebből kiindulva formálódik meg az ember és a történelem iránti érzék, s válnak jelentőssé és lehetővé az evangéliumi igények.

Napjainkban, mint fentebb már mondtam, a hit és Isten kérdése más terminusokban vetődik fel, sokkal radikálisabb módon. Különösnek tűnhet, hogy tekintetünket ma Ferenc felé fordítjuk, s hogy az ő tapasztalata, ha nem is modell, de felhívás, kérdés gyanánt szolgálhat számunkra. Valóban: az istenkapcsolat hangsúlyozása nála láthatóan abból a bizonyosságból fakad, hogy egy ilyen kapcsolat úgyszólván magától értetődik. Márpedig a mi számunkra Isten keresésének és felfedezésének a lehetősége, mindenesetre: a nehézsége okozza a problémát. Közélebről nézve azonban Ferenc éppen problémáink mélységeiben szólít meg bennünket.

Ezt először is azzal teszi, hogy egy élmény tanújaként jelenik meg előttünk, s ez az élmény, túl a szembeötlő evangéliumi radikalizmuson, amely elsőként fog meg bennünket, nem más mint Isten megtapasztalása. Ezt az embert megragadta Isten, s ahogy írásaiban olvashatjuk, szinte megszállva tartja. Ha nem úgy nézünk ezekre a sorokra, mint valami jámbor beszéd üresjáratára, fel kell ismernünk, hogy a szó a benne lakozó tapasztalat hajtóerejével tör ki. S a pont, ahonnan ered és ahová vezet ez a tapasztalat: a keresztény kinyilatkoztatás Istene a Krisztusban való

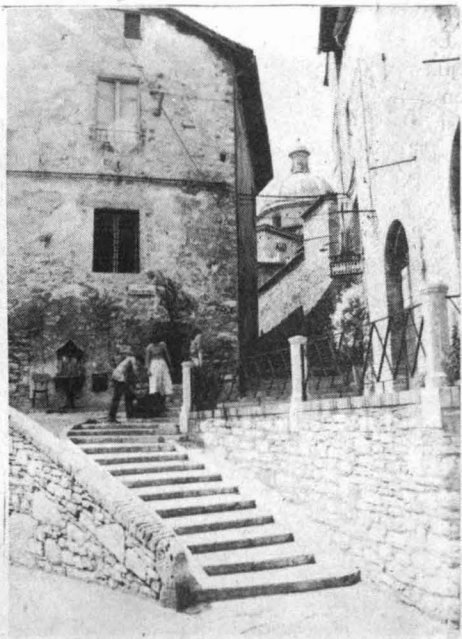
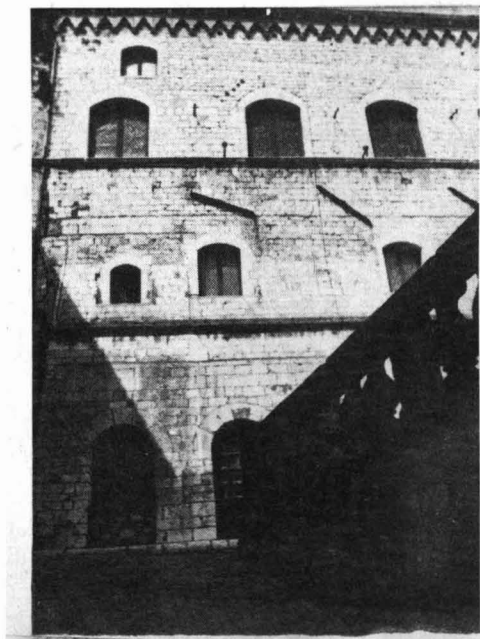
megnyilatkozás misztériumában. Aki így beszél, az a maga valóságában „hallotta, látta, szemlélte, kezével tapintotta” (1Jn 1,1.) azt, akiről tanúskodik. S hogyan remegnénk meg egy ilyen tanú hallatán!

Hogy ez a megtapasztalás könnyű volna: az csak látszólagos. Ha Ferenc annyira törődik ezzel, hogy szabadnak, figyelőnek, tisztának őrizzük meg magunkat, az azt jelenti, hogy ő megfigyelte saját magán és másokon: a felületesség, a szórakozottság, a megfutamodás mennyire el tudja fordítani az embert annak a mélységnek a keresésétől, amelyben Isten kinyilatkoztatja magát. Azt is tudja, hogy semmi sem állhat erősen testvérei – és általában a hívők – életében, ha a hit gyökere meggyengült, vagy halódik.

Küldetésének magja tehát Isten és Jézus Krisztus gyökeres felfedezésében áll. A múltban főleg azokra a tényezőkre figyeltünk, amelyekben hite láthatóan jutott kifejezésre: evangélizmus, szegénység, testvéri jelenlét. Ami ezt a hitet illeti: magától értetődőnek tartottuk. Ferenc ma arra hív bennünket, hogy mélyebbre szálljunk, hogy elkötelezettségét hordozó, alapvető tapasztalatával szembesítsük magunkat, s hogy arra építsünk.

Bizonyosan könnyebb a konkrét kérdések mellett maradni s azokkal mérni magunkat. Fel lehet sorolni, meg lehet határozni, formulákba és törvényekbe lehet rögzíteni őket. A ferences megmozdulás története jól mutatja: nem a hitre, az imára nehezedtek rá a harcok és az egyenetlenségek, hanem a szegénységre. Anélkül, hogy a szegénységet elhanyagolnánk, anélkül, hogy lekcicsinyelnénk egyéb fontos szempontokat, amelyekben a ferences karizma megnyilatkozik, kell, hogy az a radikalizmus, amelyhez folyamodunk, önmaga mélyére: egészen a hit kérdéséig hatoljon. Túl minden folklóron, minden költészeten, szociális vagy politikai magatartáson, túl az áhítaton, az a döntő, amit Ferenc ma számunkra a hit és Isten megtapasztalásáról kimond.

(KIS MÓNKA fordítása)

FERENC ATYA FÖLEMELTETIK

„Mikoron boldog atya,
Szent Ferenc
kezdet vala érzeni
új isteni malasztot,
gyakorta
– nemcsak elméje szerint,
de test szerint is –
égbe fölemeltetik vala
a földről.
Némikoron fráter Leó
látta őtet,
és ájtatos könnyekkel
imád vala,
mondván:
Isten,
légy kegyelmes
énnekem bűnösnek!”

Így olvassuk a legrégibb magyar nyelvű, kézzel írott könyvben, a Jókai-kódexben.

Mit mond nekünk ez az ég és föld között lebegő, súlytalan állapot, melyben boldog atyánk gyakorta részesült?

Mindenekelőtt a lentinek a föntivel való kapcsolatáról beszél. E két világ csak *együtt* egész. Elválasztva őket vagy a földi időbe fulladunk, vagy a földtől rugaszkodunk el, szem elől tévesztve küldetésünket.

Ég és föld *kényes egyensúlya*: ez a mi életünk. Krisztus Urunk vízen való járásával is erre tanít. Hiszen az elfolyó víz jelképe az időnek, melyben idelelni járnunk kell, benne élve, fölébe is kerekedve.

De hogyan válhatunk súlytalanná itt, e sártekén? Nem Szent Ferenc legendás *szegénységében* rejlik a titka? Lerázott magáról minden súlyt (kivéve a keresztsúlyát, mert az fölemel). E szegénységgel Krisztus köntösének egyetlen csücskét ragadva meg, érezte, hogy általa a teljes Krisztust öltheti magára.

Álmainkban a súlytalanság tőlünk sem idegen. A légből úszva minden nehézség nélkül közlekedünk ide-oda, föl-le, akár csak a halak Chagall képein. Aztán fölébredünk, és – álarcainkkal együtt – ismét magunkra vesszük nagyrészt képzelet szülte gondjainkat, magunk gyártotta terheinket.

Nem volna-e üdvösebb, ha álmaink lebegéséből nappali életünkbe is átmentenénk valamit?

Szedő Dénes

AVILAI TERÉZ KRISZTUSA

Bárhol üjtük is fel Avilai Szent Teréz írásait, mindenütt Krisztussal találkozunk. A „Jézusról nevezett Teréz” elválaszthatatlan az Istenembertől. Művei azonban már mind megtérése után születtek. Önéletrajzában, visszatekintve 39 küszködő évére, hűségesen beszámol arról, hogy évtizedeken át csak félig-meddig volt keresztény és szerzetes. Krisztus kereste őt, Teréz meg ügyesen ki-kitért előle. Halogatta válaszát erre az egyetlen lényeges kérdésre: Kicsoda számomra Jézus Krisztus? „Élni szerettem volna, mert éreztem, hogy nem élet az enyém, hanem küszködés a halál árnyékával; hogy nincs, aki életet tudna nekem adni, én magam pedig nem tudom megszerezni. Aki pedig engem képes lett volna éltetni, annak volt rá oka, hogy meg ne tegye, mert hiszen már annyiszor magához térített, de én őt mindig újra elhagytam” (Ö., 8).

Ebből a történetből úgy látszik, hogy a Terézt kereső Krisztus egy szép napon „elveszítette türelmét”, ezért ellenállhatatlan erővel lépett fel. Magának akarta őt, boldoggá akarta tenni. „Egy napon az oratóriumba lépve egy szentképet találtam ott; valami ünnepség készült a kolostorban; arra kérték kölcsön, s egyelőre oda tették. Krisztus Urunkat ábrázolta, sebektől borított testtel, s olyan áhitatra gerjesztő volt, hogy látása mélyen megrendített. Azt mutatta ugyanis, hogy mit szenvedett ő miértünk. Mikor elgondoltam, milyen rosszul fizettem én azokért a sebekért, olyan fájdalom fogott el, hogy azt hittem, megreped a szívem. Odaborultam és sirva-zokogva könyörögtem neki, erősítsen meg már engem egyszer végre-valahára, hogy soha többé meg ne bántsam. (...) Úgy emlékszem, azt mondtam neki, hogy nem kelek fel onnét, amíg csak meg nem adja, amit tőle kérek. Úgy látom, meghallgatta, mert attól kezdve sokat javultam” (Ö., 9).

Egy kép volt tehát az az eszköz, amelynek közvetítésével Teresa de Ahumada találkozott az őt fáradhatatlanul kereső Krisztussal. A boldogtalan, sokat betegeskedő, bukácsoló apáca úgy érezte, szíve szakad fájdalmában. Hogyan is várakoztathatta ily sokáig a végtelen Istent, aki érte ember lett, kinhalált szenvedett, aki szeretete őt, mielőtt megszületett volna, és aki fáradhatatlan hűséggel próbálta őt magához téríteni...? Teréz válasza ebben a pillanatban a feltétlen *igen* volt. Ekkor lett „Jézusról nevezett Teréz”, „Jézus Teréze”. További élete ennek a válasznak kibontása, Jézus részéről pedig a szeretet felfoghatatlan áradata. Huszonhat éve volt még, hogy megélje a Krisztussal való szeretetkapcsolat misztériumának kimeríthetetlen mélységeit. Amikor 1560-ban, tehát hat évvel megtérése után tollat vett kezébe (négy-öt ember kívánságára összefoglalta addigi bűnös életét és az utána tapasztalt rendkívüli kegyelmek sorozatát), voltaképp Szent Ágoston módjára vallotta meg hűtlenségeit és magasztalta az Úr végtelen, irgalmas szeretetét. Teréz szerelmes lett a szó legteltesebb és legtökéletesebb értelmében. Krisztus meghódította a szívét. Soha többé nincs egyedül. A Jézussal megélt szeretetegysége nem korlátozódik az ima óráira, hanem állandó „kettőssé” alakítja minden pillanatát. Utazik, üzleti ügyekről tárgyal, egyházi vezetőkkel vitázik, a karmelitákat tanítgatja, kiterjedt levelezést folytat, vagy az avilai San José kolostorban imádkozik: egyre megy. Istenben él, és Isten öbenne. Teréz számára Krisztus lett az élet, az öröm, a kiapadhatatlan boldogság. Elveszítette magát Krisztusban. Csak őrá tud, a Megfeszítettről.

Az Istenember misztériuma

A konkvisztádorok leánya megtérése pillanatától maga is felfedező lesz, és az is marad haláláig. Hajója elindul „a szeretet ismeretlen óceánján” (Teilhard), hogy rendkívüli felfedezések után belevessen a végtelenbe. Teréz felméri „a lélek hosszát”, elkalandozik egy szín pompás paradicsomkertben, hosszan elidőzik egy gubóját szétfeszítő és magasba röppenő pillangó szemlélésében, vagy egy kopár szigetre jutva élvezi a mennyből hulló friss harmatot... Belép egy ismeret-

len kristály-várkastélyba, kiszorítja onnan az ellenséget, és egyik teremből a másikba haladva egyre közelebb kerül a vár Urához. . . Teréz a szimbólumok egész sorát vonultatja fel, hogy elmondjon valamit a kifejezhetetlenből: az Istenemberrel megélt szeretetkalandjáról. Órula beszél, akármiről ír.

Teréz gyakran királyának, Őfelségének és Úrnak nevezi Jézust. Mindkét szó háttérben felfedezhetjük a címek bibliai és kulturális jelentését. Teréz a világmindenség és saját lelke abszolút Ura előtt hódol, úgy, mint azt az ószövetségi zsidó tette, amikor Adonait imádta. Az Úr megszólítás pedig (Kyrios, Señor) magában foglalja Jézus, „az igaz Isten és az igaz ember” misztériumát.

A XVI. század a spanyol királyság fénykorát jelenti. V. Károly és II. Fülöp birodalmában soha nem nyugodott le a nap. Élet és halál urai voltak, minden földi kincs birtokosai. A „király” cím a hatalom teljességét jelentette. Érthető tehát, hogy Teréz – akinek megvoltak a kapcsolatai II. Fülöppel – abszolút hódolata kifejezésekképp királyának nevezi Jézust. Természetesen ég és föld a különbség: „Az ő megjelenése olyan végtelen fölségű, hogy nagyon megfélemlíti a lelket. Úgy mutatja be magát mint az égnek és földnek Ura. Ezt a földi királyok nem tudnák megtenni, mert ha csak nem jelennek meg fényes kísérettel, vagy nem akad valaki, aki megmondaná, hogy kihez van szerencsénk, ugyancsak kevésbé vennék őket” (BV., 9,5).

Az ég és föld Ura és Királya, bármennyire félelemmel tölti is el az embert végtelen fölsége miatt, végeredményben csak egyet akar: szívünk odaadó szeretetét. Teréz elragadtatással merül el ebben a misztériumban: „Ó, dicsőség Királya és Ura az összes Királyoknak! A te királyi méltóságod nem szalmaszálakon nyugszik, hanem örökkévaló! Elég rád tekinteni, s az ember rögtön tudja, hogy te vagy az egyedüli, akit méltán lehet Úrnak nevezni. (. . .) Ó, én jó Uram! Én Királyom! Ki volna képes lefesteni a te fölségedet? Rajtad lehetetlen észre nem venni, hogy te vagy az a Fölség, személyesen! Még ennél is csodálatosabb azonban, én jó Uram, a te leereszkedés és az a szeretet, amellyel egy ilyen magamforma lényel szemben viseltetel. Mert hiszen az ember mindenről beszélhet vele . . . ” (Ö., 37).

Nos, ez a beszélgetés nem más, mint az ima. Az ima színtere pedig az emberi lélek. Teréz ámulva szemléli a lélek belső tereit, a belső végtelent. „A világegyetem Királya” (TU., 31) természetesen itt is érvényesíteni akarja hatalmát, és ha az ember ehhez szabad akaratával hozzájárul, kiszorít onnan minden evilágít (értsd: bűnt, bűnös hajlamot), „a mennyek országát helyezi a lélekbe” (TU., 31). Jézus végeredményben a „szeretet Királya” (É., 6,4), aki csak annak adja át magát, aki teljesen őrá hagyatkozik. Az ilyen emberben aztán úgy uralkodik, mint a világmindenségben: hatalma alatt tartja lelki képességeit, parancsol a benne feltámadt viharok, békét, csöndet teremt benne: „Hányszor eszembe jutott az a jelenet, amidőn az Úr parancsolt a szeleknek, s szavára a viharos tenger elismult! Én is így kiáltottam fel: Ki az, akinek ilyen vakon engedelmeskednek összes tehetségeim? Aki egy pillanat alatt világosságot teremt a legnagyobb sötétség közepette, aki meglágyít egy kökemény szívet, s édes könnyeket fakaszt ott, ahol már annyi ideje tartott a szárazság? Ki adja nekem a bátorságot? Mitől félnék? Én Uramnak és Királyomnak vagyok a szolgálója. Miért ne volna bennem elegendő erő ahhoz, hogy akár az egész pokollal is felvegyem a harcot?” (Ö., 25).

Teréz misztikus tapasztalatainak szívéhez jutunk el ezen a ponton. Az Istenembert szemlélve megtapasztalja, hogy a világmindenség Ura és Királya egyben lelkének szuverén Ura is. Jézus bezárkózik lelkünkbe, amint testileg otthont vett a Szent Szűz méhében. A világmindenség Uraként a legteljesebb szabadsággal és hatalommal működik bennünk. Szeretete arra indítja, hogy alkalmazkodjék kicsiny voltunkhoz. Ha egyszer befogadtuk, úgy kitágítja szívünket, hogy az ember végképp nem ismer többé magára. Mert „él ugyan, de már nem ő, hanem Krisztus él benne”. „Azt akarja, hogy (a lélek) lakóhelye legyen, és királyságának választotta” (Ö., 10). „A belső várkastély közepén van az uralkodói lakás, és benne a Király” (BV., 1,2). Mily rövid is a földi élet ahhoz, hogy megismerjük lelkünk Királyát, és hallgassuk szelíd tanítását! Teréz nem győzi leányait figyelmeztetni arra, hogy törekedjenek „Öszentfelsége” megismerésére. Ne éljenek viszza azzal, hogy a világegyetem szívükbe zárkózott Királya alázatos és leereszkedő: „Hogy ez a mi Királyunk annyira alázatos és oly jóságos irányunkban, csak nem lehet ok arra, hogy neveletlenek legyünk vele szemben! Uram segíts! Kiben volna meg az összes halandók egyesített ékeszólása, hogy fel tudja fogni és képes legyen másokkal is megértetni egyet s mást azon számtalan

dolog közül, amelyeket meg kell fontolnunk, hogy csak valamennyire is megértsük, ki ez a mi Urunk, ez a mi Kincsünk!” (TU., 22)

De hát ki ez a Jézus valójában? Teréz belső megtapasztalásait az *evangélium* táplálja és erősíti. Az evangélium szavait az élet igéinek tartja, amelyekben mindent megtalál (F., 8). Ez a legbiztosabb Jézusról szóló tanítás: „Ami engem illet, én mindig legjobban szerettem az evangéliumokat, és azoknak szavai mindig jobban meghatottak, mint más, tudományosan megszerkesztett könyvek” (TU., 21). Mélységesen meg van győződve arról, hogy Jézus szavai eleven erővel hatnak: „Az Úr szavai létrehozzák bennünk azt, amit jelentenek” (BV., 7,2) „Ha az Úr beszél hozzánk, a szó tett is egyszersmind” (Ö., 25). A karmeliták – és minden keresztény – legdrágább kincse nem más, mint Jézus drága szavai: „Az ő szavai igazak; ha ég és föld elmúlnak is, az ő igéi el nem múlnak. Ha tehát hívek maradunk hozzá, sose féljetelek attól, hogy ő elhagy bennünket” (TU., 2). Írásaiban gyakran visszatérnek bizonyos evangéliumi személyek, akik valamilyen módon élvezhették „az isteni bölcsesség jóságos Mestere” (TU., 21) tanítását: Magdolna (Jn 19,25; TU., 26,8), a samáriai asszony (Jn 4; É., 7), Mária (F., 5), Mária Magdolna (Lk 10,39; Ö., 17; BV., 7,1–4). Jóllehet keveset tudott latinul, a breviárium rendszeres imádkozása is sok szentírási szöveget mélyített el benne. Valószínű, hogy a teljes Szentírást soha nem volt alkalma végigolvasni. Jól ismerte a Zsoltárok könyvét, az Énekek éneke pedig saját szeretet-történetére emlékeztette. „Néhány év óta nagy vigaszban van részem, valahányszor az Énekek éneke néhány szavát olvasom vagy hallom, olyannyira, hogy lelkem azonnal az összeszedettség állapotába kerül és gyöngédebb szeretetet élvez, mint sok más jámbor könyv olvasása révén” (É., Bev.). Salamon éneke „nagy titkokat és mélységes misztériumokat” tár fel (É., 1).

Van az evangéliumnak egy szava, amely Teréz írásaiban egy egész rendszer kulcsszavává lett. Gyakran hallotta és olvasta ezt a mondatot: „Aki abból a vízből iszik, amelyet én adok, az nem szomjazik meg soha többé, mert a víz, amelyet én adok, örök életre szökő vízforrás lesz benne” (Jn 4,14). Áldott legyen, kiáltja leányainak, aki meghívott minket ehhez az élő vízforráshoz! „Ő, hányszor gondolok arra az élő vízre, amelyről az Úr a samáriai asszonynak beszélt! Nagyon szerettem ezt az evangéliumi részletet, sőt szerettem már egészen kicsi koromban is, amikor pedig még nem volt olyan tiszta fogalmam erről a kincsről, mint most. Hányszor kértem az Urat, hogy adjon nekem ebből a vízből!” (Ö., 30) Ez az evangéliumi kép lesz alkalmas arra, hogy Teréz kifejtse az imáról szóló tanítását (vö. Ö., 11–19). Mióta ő maga inni kezdett ebből az élő vízből, szomjúsága egyre növekszik, megéli, hogy a Krisztussal való szeretetközösség nem ismer határokat: „Az Úr azt mondta a samáriai asszonynak, hogy ha valaki iszik belőle, nem fog többé megszomjazni. És mennyire bölcs és igaz mondás ez, amelyet maga az Igazság jelentett ki saját szájával, mert csakugyan, az élet jávai után nem fog többé szomjazni, de az örök élet kincseire úgy megnövekszik a szomjúsága, hogy azt el sem tudja képzelni az olyan ember, aki csak a természetes szomjúságot ismeri. S aztán mennyire szomjazik a lélek erre a szomjúságra! Megérti ugyanis, hogy mekkora annak az értéke. S ez a szomjúság, bár nagyon kínos és gyötrő, éppolyan élvezetes amíg tart, mint amikor kielégítést nyer” (TU., 19).

Ez az állandó szomjúság és éhség vezette Terézt mindig az Élet forrásához, az Eucharisztiahoz. A szentségi Jézusban az Élet Kenyerét ünnepli. Erre vonatkoztatja a Miatyánk „mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma” könyörgését. Az evangélium Jézusával, lelke szuverén Urával és Királyával találkozik a szentáldozás pillanatában. Egy „bizonyos személyről” beszélve Teréz így jellemzi ezeket a találkozásokat: „Az illető valahányszor a szentáldozáshoz járult, egészen úgy érezte, mintha testi szemével látná az Urat, amint belép házába. Odaképezte magát az Úr lábához, mintha csak testi szemével látná őt a farizeus házában. S még olyankor is, amidőn nem érzett áhitatot, hite biztosította arról, hogy az Úr igazán ott van s ő is ott maradt és beszélgetett vele” (TU., 34).

Jézus végső elemzésben a lélek élete. Az imában, a Jézussal való állandó találkozásban és együttlétben az ember lassanként felfedezi, hogy „neki az élet Krisztus”. Megtérése előtti keserves éveiben Teréz saját bőrén tapasztalta meg, mit jelent benne az élet és halál küzdelme. „Élni szerettem volna, mert éreztem, hogy nem élet az enyém, hanem küszködés a halál árnyékával; hogy nincs, aki életet tudna nekem adni, én magam pedig nem tudom megszerezni” (Ö., 8). Értethető, hogy miután lelke szabadon megnyílt Jézusnak, legszívesebben életének nevezi őt. A *belső várkastély*-ban szabadon idézi Szent Pált: „Valahol olvastam vagy hallottam, hogy a mi életünk

el van rejtve Krisztusban, vagy Istenben, ami egyre megy, vagy pedig, hogy a mi életünk Krisztus” (BV., 5,2; vö. Kol 3,3-4). Az élet teljességének megtapasztalása Terézt ilyen felkiáltásokra ragadtatja: „Ő, élete életemnek! Ő, támasza létemnek!” (BV., 7,2). „Egyedül Krisztusban van az életem!” (Költ., 29,9). „Ő, élet, életem, hogyan is maradhatsz távol Életedtől?” (F., 1,2) „Mikor jön el az a szép nap, amikor elmerülhetsz a végső Igazság végtelen óceánjában, hogy biztonságban légy minden nyomorúságtól és Istenednek életével egyesülj?” (F., 17,4)

Az ember igazi természete is csak Jézus misztériumában tárul fel. Sajat belső végtelenjét csak az képes megismerni, aki követi Jézust. Az Isten képére és hasonlatosságára teremtet ember a megtestesült Igében ismeri meg önmagát. „Azt hiszem, sohasem fogjuk magunkat igazán megismerni, ha nem igyekszünk megismerni Istent” (BV, 1,2). Teréz és minden keresztény önanonosságának titka Jézus Krisztusban van elrejtve.

Jézus Krisztus embersége

Avilai Teréz személyiségét, tanítását már sokféle szempontból elemezték, de gyakran nem mutattak rá, hogy belső életének, misztikájának központját Jézus Krisztus embersége alkotja.

Teréz maga is hosszú utat járt meg, míg tudatosult benne ez a tény. Első próbálkozásai nem jártak sok sikerrel. „Hiába erőlködtem, még az Úr Jézust sem tudtam magam elé képzelni emberi alakjában, nem voltam képes róla elmélkedni. – Én Krisztus Urunkról csakis mint emberről voltam képes gondolkodni, de még így sem voltam sohasem képes az ő képét lelkemben kiszínezni, akármennyit olvastam is szépségéről. Úgy voltam vele, mint a vak, vagy aki sötétben beszélget valakivel, s bizonyos ugyan annak létezéséről, mert hiszen tudja, hogy ott van, akarom mondani érti és hiszi, hogy ott áll mellette, de nem lát belőle semmit” (Ö., 4,9). Fiatal szerzetesként több olyan könyvet olvasott, amelyek nyomán igyekezett elvonatkoztatni Krisztus emberségétől. Egy sok évszázados lelkiségi iskola hatása alá került, mégpedig két szerző, a ferences Osuna és az ugyancsak ferences Laredo révén. *Francisco Osuna* (1482–1540) az *alumbrados* (megvilágosodottak) lelkiségi mozgalmához tartozott. Tanítása visszanyúlt a rajnai misztikus iskola mesteréhez (Eckhart, Suso, Tauler), akiknél felfedezhető az istenség közvetlen megtapasztalását célzó tendencia. Osuna *Harmadik ABC* című híres művében az újplatonikus Pszeudo-Dioniziosz, Suso és Ruysbroeck nyomán sajátos imatechnikát tanított: a léleknek, mintegy teljesen elvesztve önmagát, Istenben kell összeszedettnnek lennie. A szóbeli imát és Krisztus emberségét – mint közvetítő elemeket – Osuna szerint az imádkozónak hamar túl kell haladnia. Teréz 1538-ban olvasta először Osuna könyvét, s egész életében szívesen forgatta. – *Bernardino Laredo* (1482–1540) előbb orvos, majd ferences testvér, a szemlélődés és a tiszta szeretet megszerzésének sajátos technikáját dolgozta ki, elsősorban Pszeudo-Dioniziosz és a rajnai misztikusok hatása alatt. *A Sion-hegy útja* című, 1535-ben megjelent könyvét Teréz röviddel megtérése után olvasta. „A szeretet tökéletessége – tanította Laredo – nem a szent Emberségről való elmélkedésben, hanem a békés szemlélődésben áll, amely a megközelíthetetlen Istenség tökéletességének szemlélésében éri el tökéletességét.” Teréz tanulékonyan igyekezett követni a szerző utasításait, de nem sokra ment. Némi humorral emlékezik vissza akkori „misztikus” állapotára: „Találtam egy könyvet, amelynek címe: *A Sion-hegy útja*, amely ott, ahol a léleknek Istennel való egyesülését tárgyalja, felsorolja mindazokat a tüneteket, amelyek megvoltak bennem is, különösen azt a semmire gondolást. ...” (Ö., 23). Végül is arra a következtetésre jut, hogy legjobb lesz, ha abbahagyja a belső imát. Ha nem képes az istenség közvetlen, tökéletes szemlélésére, akkor jobb, ha nem is próbálkozik.

Egy fiatal jezsuita, *Diego de Cetina* segítségével jut ki ebből a válságból. „Azt mondta nekem, hogy mindennap elmélkedjem az Úr Jézus kínszenvedésének egy-egy részletéről, s igyekezzem belőle lelki hasznot meríteni. Hogy ne foglalkozzam mással, mint a Megváltó emberi természetével. ... Az Úr volt az, aki segített rajtam” (Ö., 23). Rövidesen rátalál a helyes útra, amelyet végeredményben csak tudatlanságból és tájékozatlanságból hagyott el. Tapasztalatai birtokában így ítélte meg tévedését: „Az a minden anyagitól való eltávozás bizonyára jó lehet, hogy annyira okos emberek ajánlják, azonban, nézetem szerint, bizonyára csak igen előrehaladott lelkeknek való. Krisztus Urunk szentséges emberi természetét nem szabad a többi anyagi dologgal egy sor-

ba helyezni. Ez az a pont, amelyet jól meg kell érteni!” (Ö., 22) Aki az említett téves úton halad, „elveszti lába alól a talajt” (uo.), nincs semmiféle támasza és bizonyára híján van az alázatnak. Krisztus embersége nem akadály, hanem az egyetlen biztos út.

Hogy milyen viszony fűzi Jézushoz, az Istenemberhez, arról közvetve így vall: „Az imádkozó odaképzelteti magát Krisztus elé, és beleszerethet az ő szentséges emberi természetébe. Igyekezzék állandóan vele maradni” (Ö., 12). Íme a kulcsszavak: szeretet – együttlét. A természetfeletti-re nyitott ember és az önmagát az embernek ajándékozó Isten közösségéről van szó; Isten azonban Krisztus embersége közvetítésével nyilatkoztatja ki magát. Krisztus pedig cselekvően, emberi közvetlenséggel van jelen, szól, figyelmeztet, irányít, lecsendesít, kérdez, kihívja az emberi szabadságot. Két szerető szív folytat állandó párbeszédet, és ki tudná felmérni Isten és ember eme dialógusának távlatait, örömet, kimeríthetetlen változatosságát! A Krisztusba beleszeretett Teréz nem győzi ecsetelni, milyen boldogságot jelent ez az állandó, dinamikus együttlét: „Nagyon jó társaság ám a mi jó Jézusunk! Isten mentsen, hogy elhanyagoljuk őt!” (BV., 6.7) Jézus azért mutatja meg magát szent emberségében, hogy az embert magával ragadja isteni örömébe: „Midőn Urunknak úgy tetszik, hogy a lelket megörvendeztesse, világosan megmutatja neki szent emberségét. Vagy úgy, amilyen volt, midőn e világon élt, vagy pedig a feltámadás utáni állapotában” (BV., 6.9).

Az Istenember, aki meghódította Teréz szívét, mindenekelőtt a szegény, az önmagát kiüresítő, a *megfeszített Jézus*. Önéletrajza szerint szinte gyermekkorától szokása volt, hogy elalvás előtt néhány percre a Getszemáni kertben haláltusát vívó Jézushoz imádkozott. Megtérése pillanatában is a szenvedő Jézus képe indítja meg a szívét. A későbbi években is gyakran szemléli imában vagy látomásban a kinszenvedés egy-egy jelenetét. Az új alapítások számtalan gondja közepette az önmagát kiüresítő, szenvedő Úrra irányítja nővérei tekintetét: „Utánozzuk legalább annyira, amennyire a mi királyunkat, akinek nem volt más hajléka, mint a betlehemi istálló, amelyben született és a keresztfá, amelyen meghalt” (TU., 2). Földi élete során „mindig megpróbáltatásokat kellett kiállani” (LSz., 1), „igazságtalanságokat és megvetést eltűrnie” (Ö., 31). Ki ne indulna, akiben van szív, e szegény, szenvedő Jézus követésére? „Alig merültem bele Krisztus Urunk szemléletébe, aki oly szegényen és mindenéből kifosztottan függött ott a kereszten, nem tudtam elviselni azt a gondolatot, hogy én gazdag legyek. Sírva könyörögtem hozzá, ejtse valamiképpen módját, hogy én éppoly szegény lehessenek, mint ő” (Ö., 35).

Jézus szent emberségéből jóakarát, biztonság és béke árad. Ebben a békében részesedik az, aki az első bátorítatlan lépéseket teszi a Keresztrefeszített nyomában, és az is, aki rendkívüli misztikus kegyelmekben részesül. „A lelki házasságban (értsd: átalakító egyesülésben) az Úr a lélek mélyén jelenik meg, nem képzeti, hanem csupán értelmi látomás útján. Úgy van a dolog, mint midőn az apostoloknak jelent meg zárt ajtók mögött, és azt mondták nekik: »Békesség nektek!«. Rendkívül nagy titok és magasztos kegyelem ez, amit Isten ilyenkor egy pillanat alatt közöl a lélekkel, és úgy elárasztja boldogsággal, hogy nem is tudom, mihez hasonlítsam” (BV., 7.2). De nem a boldogság a cél. Élete alkonyán, már az átalakító egyesülés állapotában Teréz nem szűnik meg a Keresztrefeszített hirdetni. A vele való egyesülés az a legmagasabb fokú, legtökéletesebb boldogság, amellyel az Atya az embert megajándékozhatja. „Ő Szent Felsege nem tehet velünk nagyobb jót, mint ha oly életet ad, amely hasonló szeretett Fia életéhez. E kegyelmekkel erősíteni akarja gyarló természetünket, és képessé akar bennünket tenni követésére a szenvedések útján. (...) Tudjátok, mit jelent igazi lelki életet élni? Azt, hogy Isten rabszolgái legyünk; hogy viseljük azt a bélyeget, melyet vasával, a kereszttel sütött ránk” (BV., 7.4).

A Szenvető Szolga szemlélése nem merülhet ki egyszerű áhitatban. A Krisztus-követés, hangsúlyozza Teréz lelki tanítása összefoglalásában, szolgálatot jelent. Elsősorban azokét, akik közvetlen környezetünkben élnek. „A lelki házasság (átalakító egyesülés) arra szolgál, hogy cselekedetek és mindig újabb cselekedetek szülessenek belőle. Ez az igazi bizonyítéka annak, hogy ez a kegyelem csakugyan Istentől van” (BV., 7.4).

Avilai Teréz élete nem volt más, mint látható és nagyon kézzelfogható szolgálatok láncolata. Attól kezdve, hogy boldogan vállalt mindenféle közösségi munkát – főzést, mosást, takarítást, betegápolást –, végezte a kolostoralapításokkal járó számtalan teendőt, utazott, levelezett, nővérei kérésére írásba foglalta szóbeli tanítását; engedelmességből halálos betegen is útra kelt, hogy

valakinek szolgálatára legyen. Végso soron Krisztussal azonosulva testvéreiért adta életét. És ez volt legnagyobb boldogsága.

Krisztus titokzatos teste, az egyház

Teréz életében viszonylag későn jelenik meg az a felismerés, hogy Ura, Királya, Élete és Jegyese elválaszthatatlan az egyháztól. Megtérese előtt lelke megmentése volt a fő gondja, a rá következő években pedig a Jézussal való szeretetkapcsolatának elmélyítése foglalta le minden gondolatát. Az egyháztól alkotott képe hosszú ideig a papokat, a püspököket jelentette. A körülmények készítették arra, hogy kitágítsa ezt a szűk és végeredményben torz fogalmat.

Az első misztikus kegyelmek után Teréz valami szilárd támpontot keres, hogy biztos legyen abban, nem a gonosz szellem játékának áldozata-e. Úgye tudós teológusok kezébe kerül, akik alapos vizsgálat után elmarasztaló ítéletet hoznak. Ezt az első megpróbáltatást még egész sorozat követi. Teréz nem talál nagy megértésre az általa mindig annyira tisztelt és nagyra becsült *lettrados*, tudósok körében. A misztikus kegyelmekhez sajátos karizma is járul; gondolunk itt a karmel reformjának viharos történetére (vö. Szeghy Ernő: *Szent Terézia és a karmeliták*, Bp. 1921). Terézt mint misztikust, mint karizmatikus rendalapítót és reformátort voltaképp csak egyetlen „tudós” kíséri és segíti következetes hűséggel, az ugyancsak misztikus és karizmatikus Keresztes Szent János. Vele is elbántak ugyan a karmelita reform ellenfelei, de mint teológus soha nem került vád alá. Teréz sorsa ebből a szempontból sokkal nehezebb. Hogy mégis az egyház hűséges leánya, sőt az egyház ügyének odaadó harcosa lett, azt több esemény szerencsés közrejátzásának is tulajdoníthatjuk. Alapja és kiindulópontja azonban a Jézussal megélt szeretetegy-sége volt.

Mindenekelőtt egy banális tényt kell figyelembe vennünk. Ismerve egyrészt a tridenti zsinat, a vallásháborúk, a tekintélyen alapuló XVI. századi egyház és társadalom szerkezetét, másrészt Teréz sajátos küldetését, meg kell állapítanunk, hogy eleve hátránnyal indult nő volta miatt. Teréz semmiképp nem illett bele a nőkről alkotott hagyományos keretbe. Nem csoda – és ezt nem tagadhatjuk le –, hogy kialakult benne bizonyos gátlás, és ettől sokáig nem tudott megszabadulni. Írásaiban bizony lépten-nyomon előfordulnak ilyen kitételek: „Elég nekem, hogy tudom, nő vagyok, s máris érzem, szárnyamat szegték” (Ö., 10); „Egy ilyen magamfajta kis nő, akinek nincs semmiféle hatalma” (Al., 2, 4); „Mások is voltak nők, és mégis hősie tetteket vittek végbe” (Ö., 21); „Végre is csak nő vagyok, s hozzá nem is jó, hanem rossz lelkű” (Ö., 18); „Az ilyen magamfajta gyarló s csekély lelki erejű nők számára talán jobb, hogy az Úr, amint mostanában teszi velem, a vigasztalások útján vezet” (Ö., 11); „Szükségképpen egy-két hasonlattal kell élnem, pedig nem illenek nők szájába” (Ö., 11); „Igen sokat szenvedtem életemben, de nem emlékszem, hogy valakinek is beszéltem volna erről; ebben a dologban erős szívem van, nem nőé” (LSz., 3). A rendkívüli kegyelmekről szólva írja: „A legbiztosabb eljárás, hogy az ilyesmit azonnal közöljük a gyóntatóval. Erre különösen mi nők vagyunk ráutalva, mert nincs hittudományi képzettségünk” (Ö., 26).

Ez a komplexus jócskán megerősödött, amikor teológusok egész kórusa szállt síkra azért, hogy Teréz misztikus kegyelmeit és reformszándékait ördögi szemfényvesztésnek, illetve izgága nyughatatlanságnak minősítse. Férfi volt valamennyi. Kötelességüknek tartották, hogy az önszalásra annyira hajlamos női nem egy szerencsétlen képviselőjét kiragadják a sátán karmaiból.

A *tökéletesség útja* első kéziratában, a IV. fejezetben szerepelt ez a mondat: „Nincs a nőnek olyan erénye, amelyet ne tartanának gyanúsak!” (T. Alvarez: *Sono figlia della Chiesa*, 232). Az egyházi cenzor vastagon kihúzta ezt a sort, nem is került bele a végleges szövegbe. Ha nem ismer-nénk a kor társadalmi és egyházi valóságát, mosolyra derülhetnénk a következő sorok láttán (Teréz arra tanítja leányait, hogy csak az Úrnak mondjanak gyöngéd szavakat): „Semmi célja az ilyesminek. Nagyon nőies dolog volna, pedig én azt óhajtom, hogy az én leányaim semmiben ne mutassák magukat gyöngé nőknek, hanem inkább cselekedjenek úgy, mintha erős férfiak volnának. Ha ők megteszik a magukét, az olyan férfias erőt fog nekik adni, hogy bámulatba ejtik magukat a férfiakat is!” (TU., 7) Íme a torz kép: a nő szükségképpen gyöngébb, és csak akkor ér va-

lamit, ha férfias erőfeszítéssel felülkerekedik ezen a születési hibáján. Hogy ily módon még a férfiakat is túlszárnyalja, ez már teljesen összehavarja a képet.

Szent Pál ismert szövegére hivatkozva a karmelita rend generálisa eltöltte Terézt minden alapítástól. Az apáca maradjon kolostorában, hallgasson, engedelmeskedjék. Ez utóbbiban nem is volt semmi hiba, Teréz éjnek idején útnak indult, hogy teljesítse a parancsot. Tizenkilencedik „lelki számadásában” aztán így folytatódik a történet: „Miközben azon gondolkodtam, nem azoknak volt-e igazuk, akik rossz szemmel nézik, hogy kolostorok alapítására kimegyek a klauzúrából, és nem lenne-e jobb, ha magamat kizárólag az imának szentelném, ezeket a szavakat hallottam: »Amíg az ember a földön él, ne annyira örömet akarjon nekem szerezni, hanem tegye meg akaratomat«. Úgy tűnt, hogy Isten akarata az, amit Szent Pál mond arról, hogy a nőknek visszavonultan kell élniük, amint azt előbb mondták, és amit már annyiszor hallottam. De ő ezt mondta: »Tudasd velük, hogy az egész Szentírást kell nézni, nem csak egy részét, hanem az egészet együtt. Vagy talán megköthetik a kezemet?«”

Hosszan idézhetnénk még Teréz műveiből. Álljon itt csak a hivatalos ítélet, amellyel 1577. június 18-án *Filippo Sega* pápai nuncius sújtotta Terézt. Az ítéletben sűrítve megtaláljuk az eddigi elemeket: Teréz nő volta, Szent Pál megszorító parancsa, a klauzúra szabálya, engedetlenség, tévtonok hirdetése és a tridenti zsinat tekintélye. Íme a nevezetes ítélet szövege: „Nyughatatlan, csavargó, engedetlen és makacs nő, aki jámborság címén tévtonokat hirdet, elhagyta a klauzúrát a zsinat és az előjárók rendelkezése ellenére, tanítónak tette magát ellentétben mindazzal, amit Szent Pál tanított, amikor megparancsolta, hogy a nők ne tanítsanak” (Alvarez, i. m. 237).

Teréz tehát mint nő, mint misztikus, mint karizmatikus reformátor és tanító ellentétbe került a hivatalos egyház képviselőivel. Könyvei az inkvizíció kezében voltak, és egyáltalán nem állt messze attól, hogy eretneknek kiáltás ki. A karizma és az intézmény összeütközésének szerencsés kimenetelét ismerjük. Amint az Úr többször megígérte Teréznek, minden jóra fordult. De hogy a történetek kifejezetten nem segítették Terézt az egyház iránti (értsd: hivatalos, hierarchikus egyház iránti) ragaszkodó szeretete elmélyítésében, ezt nem tagadhatjuk.

Melyek voltak azok a pozitív tényezők, amelyek közrejátszottak abban, hogy az érett Teréz élt-halt az egyház nagy közösségéért?

Jóllehet Spanyolországban az inkvizíció és a katolikus királyok éber figyelme megakadályozta a protestáns reformmozgalom beszívárgását, a szomszédos Franciaország eseményeinek híre megrázta a közvéleményt. Sokat imádkoznak a megtévedt franciákért, a „kárhózatba rohanó” hugenottákért, nemkülönben a trideneti zsinat munkájáért. Elriasztó hírek érkeznek az Európaszerte dúló vallásháborúkról is. Teréz, mint oly sok spanyol katolikus, azt hiszi, a katolikus egyház összeomlóban van. 1566-ban, amikor az első reformált kolostor karmelitái számára megfogalmazza *A tökéletesség útját*-t, így reagál az eseményekre:

„Ez idő tájt hallottam Franciaország bajairól, és arról, mily rettenetes pusztítást okoznak benne a lutheránusok. Emiatt sokat szenvedtem és sirtam az Úr színe előtt, könyörögtem neki, szüntesse meg ezt a nagy csapást. Úgy éreztem, kész volnék ezerszer odaadni életemet egyetlenegy lélekért is, amely ott vesztébe rohan” (*TU.*, 1). A reformált sarutlan karmelnek az lett volna egyik hivatása, hogy támogassa az élvonalban küzdőket. „Reméltem, hogy mindnyájan buzgón imádkozunk az egyház védelmezőiért, a hitszónokokért és a hittudósokért, akik az ő zászlaja alatt harcolnak; annyira-amennyire mégiscsak segítségére leszünk ennek az én jó Uramnak. Hiszen annyira szorongatják őt azok, akikkel akkora jót tett, hogy úgy látszik, mintha újra keresztre akarnák feszíteni” (uo.). Esmefuttatása végül is kétségbeesett jajkiáltásba fül: „Íme a világ lángban áll! Újra halálra akarják ítélni Krisztust! Földre akarják tiporni egyházát!” (uo.).

A szövegből világosan látszik, hogy Teréz azonosítja Krisztust és a hívek közösségét magában foglaló egyházat. Krisztus szenved tagjaiban, őt akarják ismét keresztre feszíteni. Teréz és Jézus életközössége elválaszthatatlan lesz az egész Test életétől. Az egyház ügye Teréz személyes ügyévé válik, és az egyház fájdalma immár legmélyebb gyötrelme. Az 1563-ban írt lelki beszámolójában olvassuk: „Égető a fájdalmam, amikor megfontolom az egyház nagy szükségét, úgyhogy méltánytalannak érzem, hogy bármi más dolog miatt szenvedést érzek. Oly sok lélek pusztulása mélységesen lesújt” (*LSz.*, 3,7–8). Az egyház súlyos sebei láttán megállapítja: mindebben ő a bűnös!

Egy másik meghatározó epizód Európán túlra tágította látóhatárát. 1566 körül az avilai San José kolostort felkereste egy híres ferences hithirdető, *Alfonso Maldonado*. „Nemrég tért vissza Nyugat-Indiákról (ti. Amerikából); elkezdett nekem mesélni arról a sok millió lélekről, akik a vallási tanítás hiánya miatt veszték el. Tartott nekünk egy szentbeszédet, egy buzdítást, hogy vezeklésre serkentsen minket, aztán elment” (*Al.*, 1). Teréz megdöbbenése határtalan: „Annyira le-sújtott ennyi sok léleknek a veszte, hogy nem tudtam uralkodni magamon, könnyek között viszszavonultam az egyik remeteségbe, és hangos szóval könyörögtem az Úrhoz: adjon valami módot arra, hogy valakit én is megnyerjek szolgálatára, mivel oly sokakat ragad el a sátán, és adjon valami lehetőséget arra, hogy valami kis jót tegyek az imával, minthogy mást nem tehetek. Amint nagy fájdalomban imádkoztam egész éjjel, megjelent Urunk a maga szokott módján, nagy szeretettel mutatva irántam, mintegy vigasztalva ezt mondta: »Várj, egy kicsit, leányom, nagy dolgokat fogsz látni!«” (*Al.*, 1).

A klauzúrába zárt karmelita – mint később Lisieux-i Teréz – felfedezi misszionárius hivatását. E pillanattól kezdve haláláig ez a hithirdető, testvérei üdvösségéért égő buzgalom hajtja előre, készíti ezerféle szolgálatra.

Avilai Teréz, a misztikus, karizmatikus rendalapító lassan-lassan megtalálja a szintézist. Misztikus élményei hiteles voltát az Úr szavai mellett megerősítik a hivatalos egyház képviselői is. Végeredményben mindenki meghajol a Madre Fundadora előtt, Teréz pedig magától értetődő készséggel bocsátja minden gondolatát, írását, elképzelését az illetékesek ítélete alá. Megtapasztalja, hogy az emberi gyöngeségeken és vakságokon túl a világmindenség és a szívek szuverén Ura és Királya működik és építi Titokzatos Testét. A sarutlan karmelita reform-diadala is végső soron Jézus győzelme, Teréz Királyáé, Uráé, Életéé és Jegyeséé.

A *belső várkastély* utóiratában ezekkel a szavakkal teszi le a tollat: „Dicsérjétek nagyon ő Szent Felségét és imádkozzatok egyháza terjedéséért, a lutheránusok megtéréséért és értem, hogy bocsássa meg bűneimet és mentsen meg a tisztító tűzből. (...) Ha valamiben tévedtem volna, annak csak az lehet az oka, hogy nem értettem meg a dolgot, mert én mindenben alávetem magam annak, amit a katolikus Anyaszentegyház tanít. Ebben a hitben élek, ezt vallom, ebben akarok megmaradni és ebben meghalni. Legyen a mi Urunk mindörökkre dicsőítve és áldva. Amen. Amen” (*BV.*, utószó).

„Az egyház leánya vagyok...” – ezek voltak Avilai Szent Teréz utolsó szavai.

Felhasznált irodalom: I. Avilai Szent Teréz Összes Művei: A tökéletesség útja (*TU.*) – A belső várkastély (*BV.*) – Ön-életrajz (*Ö.*) – Az alapítások könyve (*Al.*) – Gondolatok az Énekek énekéről (*É.*) – Lelki számadások (*LSz.*) – Fohászok (*F.*) – Levelek (*L.*) – Költemények (*Költ.*) – *Ö.*, *TU.*, *BV.* *Szeghy Ernő* fordításában (Szent István Társulat, Bp. 1928, illetve 1979), a többi a szerző saját fordításában.

II. *Teresa di Gesù, Personalità – Opere – Dottrina*, a cura di Ermanno Ancilli OCD. Pontificio Istituto di Spiritualità del Teresianum, 1981. – E gyűjtőkötetből elsősorban *Emanuela Ghini* OCD és *Tomas Alvarez* OCD gondolataiból merítettem, de a tanulmány legtöbbet Alvarez professzor 1982-ben a Pápai Teresianum Egyetemen megtartott előadásainak köszönhető. – *Rivista di vita spirituale*, 1981. 4–5. *Teresa di Gesù* (különszám) – *Civiltà Cattolica*, Alfredo Marranzini SJ: *Il Cristo di Teresa d'Avila*.

Hegyi Béla'nar.

Kedves Barátom!

Arra kértél, hogy írjak Assisi Szent Ferencről. Röviden. Hosszan könnyebb lenne. Röviden csak felsorolásokat írhatok, a „Poverelloval” való kapcsolatokról:

Egyedüli keresztény ideálom egész fiatalkorom óta. Úgy éreztem az egyháztörténetből, egyedül ő értette meg és tartotta be a Hegyi beszéd tartalmát. Nem olvastam a Fiorettit, nem voltam kíváncsi a költői képére. De Assisi kövei között és a Subasio szakadéka mellett épült „Carceri” és környékének élménye amellelt szölt, hogy nem tévedtem.

Mivel tudom igazolni a kapcsolatot? Néhány munkámmal: az 1942-ben épült tihanyi ház kőfalában mai napig is élő domborművel; 1947-ben az első kis méretű érmét véstem róla, ugyanez évben egy araszos kis bronzot mintáztam, ami mai napig is egyik legjobb kisplasztikám. A pasaréti ferences kolostor udvarába egy kútfigurát faragtam. Azóta olajfestékekkel bekenték!? Miután Assisiben nagyon realisztikus ábrázolásban láttam alakját Cimabue freskóján, egy nagyobb méretű érmét véstem. Előlapján Szent Ferencel, a hátapon a Naphimnusz tartalmát ábrázolva.

Megrendítő alakja, élete, műve nyolcszáz éve élteti. Mitől? Nem volt pap. Nem volt egyházatya. „Senki” volt a „poverello”: Isten szegénykéje. De a himnuszban kimondta a legnagyobbakat. A világ, a teremtés, a lét egységét, azonosságát, az isteni törvényt. Lehetett ennél nagyobbat leírni a tizenharmadik században? Az emberi szellem és lélek legnagyobb felszabadítója. Ez élteti nyolcszáz éve, és fogja éltetni, amíg az emberi lélek és gondolkodás szabadságra vágyik és elveti a béklyókat, amiket mindig a Hatalom rak rá.

Baráti üdvözléttel

Borsosmi 16.5

TARBAY EDE

NAPFIVÉR, HOLDNŐVÉR

Csak akkor választhatja az ember
önmagát, szabadsága szerint, ha ön-
magát etikailag választja.

(Sören Kierkegaard)

A végtelen tér és idő vonzását sohasem érzékelttem annyira, mint a hvari ferenceseknél. Ez a fél-szigetre épült klastrom, udvarán az embersorsú fák, tenyérnyi múzeum bent a rendházban, és a vidám ferences barátok egyszeriben megértették velem, mi fordított mindig Szent Ferenchez. Az a tiszta, mediterrán nyíltság, ami legfőbb jellemzője.

Régen is gyakran gondoltam már arra: el kéne indulni Assisi felé. Gyalogosan, ahogyan ő járt; hogy városából közelíthessem meg az embert, a személyiséget, aki mindig újra elem áll. Nem ismertem, csak töredékesen. *Naphimnusz*-át és a *Fioretti*-t. A teljes embert nem láttam tisztán. Ami vonzott: vállalt szegénysége; de vállalásának lényege homályos maradt előttem. Élet-szeretete, s annak továbbtestálása mindazokra, akik követték, furcsa volt számomra, különös, hihető-hihetetlen. Rendi szabály – éreztem, s nem érttem. Azt, hogy az állatok hallgatták a szavát, mesének tekintettem.

Mindez a gyermekkor, a kamaszkor bennem. Ahogy kamaszpóz a gyaloglás vágya: csupasz lábbal, úttalan utakon. Máig őrzött erős kívánság. Indulat. Vallomás. Nézőpontom kulcsa. Ahhoz, hogy hogyan ítéljem meg mindazt, ami hetek alatt közelebb vitt hozzá. Közelebb, mert a teljességhez emberi létünkben sohasem juthatunk el. Hozzá képest a mi dimenzióink korlátozott. Akkor is, ha korlátokat tör. Követni próbál másokat, gondolatban. Zeffirelli, Chestertont, Mario von Gallit. Akiknek másféle korlátaik vannak. Mert minden összegezés töredékes marad; a teljes út csak annak világos, aki végigjárta. Talán még annak sem. Egyedül annak, aki belénk lát.

Megismerésben, megközelítésben elsőként Franco Zeffirelli filmje segített, a *Napfivér, Holdnővér*, majd Chesterton* *Assisi Szent Ferenc-e*, s újra a *Fioretti*, függelékeivel, aztán a *Naphimnusz*, *Szent Ferenc menyegzője a Szegénység Úrnővel* és Mario von Galli *A megélt jövő: Assisi Szent Ferenc-e*,** ez a szellemében sokáig érvényes könyv, ami korunkhoz korunk szaván szól. Azonosságok, különbözőségek filmben és írásban. Együtt mégis a régen kívánt út, amin végre járni próbáltam. Nyitottan és mindent befogadva. Átgondolva, rendezve – magam szerint.

Az első szerencsés útszakasz Zeffirelli tízéves filmje volt. Az, ahogyan a film mutatta nekünk Ferencet. Nem a teljes embert, komoruló sorsát, amit ő mindig derűsen viselt, hanem azt a feltörő vonalat, ami Giovanni Bernardonét Szent Ferencé tette. Emberi sorsot állított elénk. Mai sorsot. Éreztetve azt az üzenetet, ami nyolc századon át sugárzott, sugárzik. Francesco sorsát úgy hangolta át, hogy a máig érvényesre figyelt, beleértve még a kék ruhát is, amiben a fiú apja ellen lázad. Zeffirelli filmjének csúcspontja az a mondat, amit Francesco Guidónak mond, Assisi önző, kapkodó püspökének: „Boldog akarok lenni”. Semmi több.

A film Francescoja itt talál magára, ilyen egyszerűen fogalmaz. Saját korának, és a mi korunknak. Ami addig történt, efelé halad, s minden ebből következik. Ettől a mondatától válik önmagává. Ezért veti le a ruháját is. Úgy érzi – és ez az igazsága –, hogy a meztelen test botránya ki-sebb botrány, mint amit a tulajdon ellen vétett, amiért az apja meghurcolta, amiért a város boldognak csúfolja. Mert kora, és minden olyan kor, amely a tulajdont szentségnek tekinti – bele-

* G. K. Chesterton könyve megtalálható a Szent István Társulat kiadásában megjelent *Assisi Szent Ferenc és a Fioretti* című kötetben (1980).

** Az utóbbi három – *Naphimnusz*, *Szent Ferenc menyegzője*, valamint a jelzett mű, Mario von Galli tollából – *A megélt jövő: Assisi Szent Ferenc* címmel a szerzőnek az Ecclesia gondozásában kiadott könyvében (1981) lehet fel.

értve az embernek ember által való érzelmi birtoklását is –, örültnek mondja azt, aki mást akar, másféle etika szerint kíván élni. Francesco számára érthetetlen, hogy az etika sokféle lehet. Az etika lényege – vallja – közösségi, másokra figyelő volta. S a Szent Ferenc-i etika közösségi alapja az Újszövetség. Lázadása újszövetségi: elvek és élet harmóniája. Nem akar semmi mást – ez a boldogsága –, csupán az Írás szerint dolgozni, lélegezni. „Nem azért élte ezt az evangéliumi életstílust – mondja von Galli, de Zeffirelli is –, mivel egyházi hatóság ajánlotta vagy parancsolta, hanem mert az evangéliumot ő így és nem másként élte át. Isten szava közvetlenül találta őt szíven, és ebből kiindulva alakította életét.” És mert a tulajdon ellen lázadni mer, szövetségést talál nemcsak a szegényekben, hanem azokban is, akiknek a világ elsősorban emberi kapcsolat és nem vagyon adta társadalmi helyzetet, amibe bárki beleszülethet. Ezért válhatott Francesco társává – eleven szegletkővé – Bernardo Quintevella, a gazdag polgár, aki régen cimborája volt, aki nemcsak Padua ellen harcolt, hanem keresztesként a Szentföldön is, és belecsömörlött a múltjába. A *Fioretti* szerint ő az első ember, aki Francescót új útján követi, s ő az, aki Zeffirellinél felvilantja azt a magatartást, amit Vietnam jelentett azoknak, akik a háború poklából tértek vissza. Ő a megszenvedett elvhez életformát keresve talál utat Szent Ferenchez.

Giocondo a következő társ. Az ő alakja vázlatos, de teljes. Vállalása inkább felbuzdulás, ahogy gesztus az a prémköpeny is, amit a mosolygó nyomorékra terít a lassan újjáépülő San Damiano templomban. Zeffirelli nagyon pontosan hangsúlyozza azt a *másságot*, ami Francesco és Giocondo között van, szinte azonos tárgyi játékkal. A meztelenül álló Ferenc, akire a püspök köpenyét terített, a köpeny alá vonja azt az együgyűt, akit később a püspök katonái halálra sebeznek, mert a templomot, San Damiano felépült falait védeni próbálja a gyújtogatóktól. Zeffirelli lázadó Francescója vállalja a testi közelséget is azzal, aki emberként elesett, de tisztá; Giocondo viszont adakozik. Később ő az, aki kiválik közülük, mert a teste erősebb, mint a lelke, ugyanakkor vele születik meg a harmadrendű barátok jövője.

Végül Pietro, Francesco ellenfele, a püspöki tanácsadó, aki látja az új út veszélyét, válságos percben válik társukká, vállalva a kiközösítést is, esetleg a mártíromságot, amitől Szent Ferencet meg akarja óvni. Zeffirelli Ince pápája, ha történelmileg nem is hiteles, emberileg azzá válik a film utolsó nagyjelenetében. Igazzá teszi nemcsak a színész, Alec Guinness, hanem a rendező valótlomása is: mintha önmagát fogalmazta volna abba a keserű felismerésbe, hogy az eszmény áruja lett. A kényszerítő társadalmi helyzet megalkuvóvá szelídítette.

Ez a megalkuvás a filmen is jelen van: olykor túl szép képi világában, az idilli San Damiano-jelenetben, a meztelenül vonuló Francescóban, Ince pápa „megvilágosodásában”, ezekben a hátszavak percekben. Mindezt mégis feledtetni tudja azzal, hogy a hatást a jóért keresi. Ugyanakkor mértéktartó is. Ebben is korunkra figyel. Nézőire, akik kételkedők. Ebben a filmben egyetlen csoda sincs – az ezzel egyidős *Macbeth*-ben Polanski ugyancsak élt a misztikus trükkök-

kel –, mert Zeffirelli az igazi emberi csodát akarta a néző elé vinni: azt, hogy egy ember, ha akar, bármi áron tud elvei szerint élni. Ez a film üzenete. Amit jó lenne követni.

Az út, amely idáig vezet, és az út a római elfogadásig – egy mondatnyi örömmel a jóban – nagyon érzékeny képsorokra komponálódik. Mintha Francesco betegségének már-már orvosi leírása nyerne képi formát. Ráadásul olyan lüktetéssel, ami nyomban világossá teszi a *Napfivér*, *Holdnővér* zenei szerkezetét. A film ugyanis négy tételre bomlik – Zeffirelli operarendező is –, és a négy tétel kisebb egységekre.

Az első tétel: búcsú az ifjúságtól. Jelen és múlt zaklatott egysége, melyben a madár után lépő ifjú mintha Isten ujján egyensúlyozna, úgy vonul a háztető gerincén. Ez a képi játék a madárral, madarakkal az ifjú Francesco megtisztulása, egyben a belső változás végpontja. A második tétel az út keresése: Francesco már-már érzéki kapcsolata a nekünk teremtett világgal, a természettel. És egy különös, átszellemült emberi viszony Clarával, a társsal. Ez a kapcsolat: szeretet, szerelem. Mélysége, tartalma pontosan olyan, ahogyan azt Mario von Galli elemzi könyvében: „Benne a nőt szerette, és mint nőt szerette”. Clara viszont „a gondolatától is megremeg, hogy ő még Ferenc előtt meghalhat”. Bár Galli is idéz Jörgensentől: „Senki sem valósíthatja meg egy férfi eszményét jobban, mint az a nő, akit ugyanaz az eszme ragadott meg”, de Zeffirelli még valamit mond. Azzal, hogy milyenek a találkozásai. Hol a nő jár elől, a férfi követi – a leprásokkal való első találkozás –, aztán a férfi, s nyomában a nő, amikor Clara kenyeret ad neki. Ez az igazi férfi–nő kapcsolat: mindig magasabbra emel. Ez az igazi, eszményi vonzerő. Éppen úgy, mint a barátságban.

A második tétel vége: Francesco kivonul. Visszaadja ruháját, nevét. Önmaga marad, mezítelelül. Úgy, ahogyan teremtetett. A kép ilyen megfogalmazása elsősorban Zeffirellié. Tény ugyan, de mindez télen történt. Francesco ruhája alatt vezeklő darócing. Ebben vált Giovanni végleg Francescóvá.

A harmadik tétel már az építész: hité, templomé és a rendé is. Ez az építkezés fut fel az idillre, a San Damiano templom éneklő seregére. A negyedik tétel drámai indítása – egy bensőséges munka-képsor után – a templomtűz. Témája a harc, elismertetésük kiharcolása, azaz bizonyosság arra, hogy jó úton járnak. Itt az idő hirtelen felgyorsul: Francescóék útja Rómába, ami a fogadtatás feszültségét még jobban fokozza. Ezt oldja fel a pápa gesztusa: megnyerték a csatát, elismerték őket. Akkor is, ha felvillan az okos mondat: „Ez az ember a szegényekhez szól majd, és visszahozza őket hozzánk”.

Zeffirelli, az operarendező ebben a filmben koreográfus is. Hű marad önmagához. Nemcsak azáltal a pusztá külsőség által, hogy ez az Assisi olyan, mint Verona (*Rómeó és Júlia*), később Padua (*A makrancos hölgy*), ahol a háztető ugyanúgy hangsúlyos, mint a *Napfivér*, *Holdnővér*-ben, hanem inkább azáltal, ahogyan a kezek kapcsolódó játékát vezeti. Ezzel is arról a fejlődés-

ről beszél, amit Francesco szemünk láttára él át. A beteg ember keze bizonytalan; az erkélykorlátról felröppenő madár szárnyával együtt rebben meg Francesco keze. Így lesz a test is hangsúlyos. Megint más a tartalma annak a mozdulatnak, amellyel anyja kezét imára kulcsolja – ez a legnyitabb játék a kezekkel –, ahogy a búza kalászatát érinti, s ahogy a pénz és kő értékét méri az öreg Bernardone kincseskamrájában, vagy az idős munkás-kezéért nyúl, hogy kivezesse apja műhelyéből.

Ugyanilyen pontosan fogalmaz egy-egy gépállással, közeli, távoli képpel. Ferenc már szinte halott arcán a gézkendő Veronikáé, és az idegláz végén az a felső, ölelő nézőpont olyan, mint Istené, aki letekint rá, lehajol érte, hogy megmentse az életnek. Kép és gondolat úgy fonódik össze tárgyaiban is – és a tudatunkban –, hogy a hangsúly elindítja bennünk azt a folyamatot, ahová a felismerésben el kell jutnunk. Kő a kincstárban, és kő Bernardónál. És a két kő között az épület templom. Mindennek a jelentése pontos: az aranytalléroknál fontosabb a kő. Akkor is, ha értékben egyenlő. Legalábbis a világ számára. Ferencnek viszont a világ: szegénység. Szegénység és emberi gazdagság, teljes odaadás azok iránt is, akik mások, mint ő. Akár Giocondo, akit így küld el: „Sokasodj, de a feleségeddel!” – hiszen a világ kipusztulna akkor, ha mindenki szüzenességben élne.

Chestertonra emlékeztet az apa képe is. Zeffirellinél az első gesztus, az első mondat védekezése: „Beteg! Nem gyáva!” Ugyanaz az ember, akit az író így jellemez: „Pietro Bernardone sötétben élt, legalábbis eléggé sötétben ahhoz, hogysem megértse, rendkívüli fiának szenvedélye és génusza valójában mire irányul”. Ez a Bernardone két lábbal áll a földön, ugyanúgy mint Zeffirellié. Megkötik konvenciói: a szokások, „elvárások” rabja. Neki a háború nyereszkesedés, üzlet. Francesco is ilyené vált volna – ez már Zeffirelli sajátos nézőpontja –, hiszen a háború kezdetén az apa fia tanácsa szerint cselekedett. Ez a tanács tovább élezi Francesco számunkra világos valóságát: szembe kell néznie önmagával is. A megveretés – tényként – mindenütt szerepel. Chestertonnál és von Gallinál is. Csak az ok más. Náluk történelmibb. A filmben viszont – különös módon – igazabb. Kép és gondolat úgy szövődik össze, ahogy a műfaj megkívánja – és ez újra a rendező érdeme. Meg a forgatókönyv író társaié. Susso Cecchi D'Amico, Kenneth Ross és Lina Wertmüller úgy emelték át az életrajzot, hogy módosították tényeit. Sikeresen.

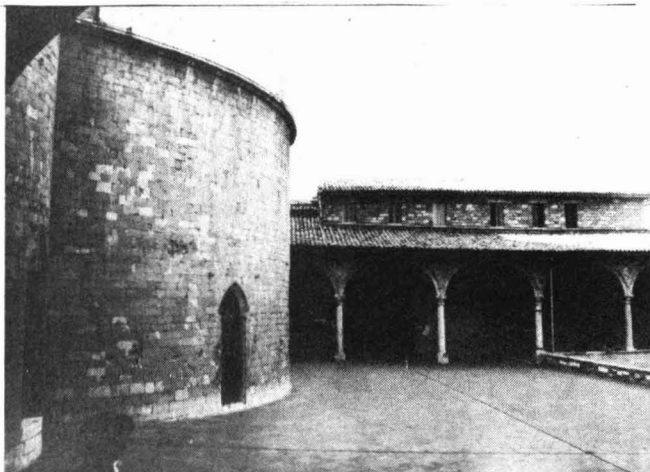
A siker részese Donovan tiszta muzsikája is. A történet summázó dalok bizonyosan sok nézőt vonzottak a moziba. De ugyanilyen gyönyörű találat Judi Bowker lebegő Clarája, és Graham Faulkner ifjú Franciscója, akinek színészi ereje példaképpé tudta lényegíteni azt az embert, aki szentté magasodott. Mindazok, akik részt vettek a filmben, olyan világot teremtettek, amelyben otthon lehettünk. Társakká váltunk. Életük életünké. De a film mégis az első útszakasz csupán. Ahhoz, hogy Franciscót jobban megismerjük. Azt is mondhatnánk: kíváncsisággeltő. Ám nemesen az.

Más szint tesz a képhez Chesterton életrajza. Ez a furcsa angol félóriás szüntelenül leleplezi magát. Így például amikor arról beszél: „Míg e nehéz fejezeten gondolkodtam (»Ferenc, az építő«, T. E. megjegyzése), hogy céloznak megfelelően a dolgokat érthetővé tegyem a világiasabban gondolkodó rokonszenvezők számára is, haboztam a módszert illetően, végül úgy döntöttem, hogy először elmondom, ami történt, éppen csak célozva arra, ami elképzelésem szerint a történet értelme”. Alapvető igazság van ebben. Mindannyian másképp látjuk őt, mindenkiben más Szent Ferenc-kép él, aszerint, hogy ki mit élt meg eddig. De a szenvedélyes – olykor költői – hang arra is jó Chestertonnak, hogy újra és újra kételkedhessen, akár a mai kor olvasója, majd önmagát is cáfolva bizonyítson: Szent Ferenc szent volt. Szent, de ember is, aki „megjelenésével jelezte a pillanatot, melyben az emberek végre nemcsak Istennel békülhettek ki, hanem a természettel is, sőt ami a legnehezebb: önmagukkal”. És mint költő, néha lélegzetállító képekben fogalmaz: „Történetünk lényege fejeződik ki abban, hogy a gyermek zöld fűvet tép a mezőn, s nem tudja, hogy egy meggyilkolt ember teteme fekszik odalent, felmászik az almafára, s nem tudja, hogy egy öngyilkos akasztófája volt. E bűnbocsánatot és megbékélést adta hírül az egész világnak a romlatlan ferences szellemiség.”

Mario von Galli Szent Ferenc-képe is más. Számára Francesco ürügy arra, hogy a II. vatikáni zsinat kezdetét és megtorpanó végét szembeállítsa, kiélezzze. Bárhol üssük fel, párhuzamra lelünk a ferenci kor és a mi korunk között. Párhuzamokra és ellentétekre. „Nem a tegnapi szegényéhez kell szólni, aki még egy patriarchális világban élt és ezért az előkelők disze (mint a *Napfivér*, *Holdnővér* templomi képében, amikor Francesco közéjük menekül – T. E. megjegyzése), a barokk templom pompás építménye még életérzésének egyik kifejezőmódja volt, mint például a római Bazilika is, hanem a mai szegényhez kell szólni, ahhoz, aki tudatában van annak, hogy minden ember egyenlő: aki számára már csak idő kérdése, amikor ő ugyanúgy jól él, lakik, szórakozik, keres, mint a gazdag.” Gyakran idéz a zsinati jegyzőkönyvekből is, például egy félbeszakított felszólalás folytatásából: „Napjaink püspökeiben nem lehet semmi színészeskedő, egész egyszerűen kell föllépnie, amint azt XXIII. János pápa tette. . . . Nekünk pedig az Evangéliumot kell hirdetnünk oltáraink márvány magasztaláról és püspöki palotáinkból, miseruháink érthetetlen barokk pompájában a számunkra idegen süvegbalattal és még idegenebb egyházi beszédünk körülírásaival.”

Mintha erre a mondatra rimelne Fellini *Rómá*-jának egyházi „divatbemutatója”, félelmetes idegensége, s megint más módon a *Máté evangéliuma*, Pasolini megrendítő filmje. Ez a két hirtelen kiragadott példa nem véletlenül jut eszembe. Azt szeretném ezzel is láttatni: a filmek világa ugyanúgy megmozdult, mint az irodalomé és a képzőművészeté. Galli – gyakorlati filozófiai módon –, ahogy Marx, Che Guevara, Camillo Torres, Fidel Castro gondolataival és tetteivel párhuzamba állítja Francescót, különbségeket és azonosságokat keres evangéliumi életében, forradal-

miságában. A körülöttünk változó világra irányítja figyelmünket, s ezt azért teheti Szent Ferenc ürügyén, mert a világ akkor is változott, átalakulóban volt.

Az a szellem és szemlélet, amely rá jellemző, mindenütt jelen van. Ideje tudomásul venni: változik a világ, változik a nézőpontunk, csak a hitünk nem változhat soha. Vállalnunk kell azt az életet, amit a meggyőződésünk diktál. Válasszuk szabadon önmagunkat. Ahogyan Francesco tette, amint a szemét égető vashoz így szólt fájdalma közeledtén: „Tűz testvérem, Isten széppé, erőssé és hasznossá alkotott téged, kérve kérlek, légy kedves hozzám... a szeretetért, mellyel szerettelek”.

NÁDASDI ÉVA VERSEI

Uram, miféle sorsot ...

*Ma elmentem a fenyőkhöz,
kik büszkén, bátran hordják
magányuk fenségét.*

*Uram, miféle sorsot
szánsz nekem,
miféle békét?*

*Harcom az erősek
harca legyen:
kik a világot
elbírják;*

*Uram, itt állok
előtted:
könnyeim arcod lemossák.*

Micsoda tűz

*Felbuggyan a szó: kegyelem.
Fogadj magadba, jövőm!
Közelségedre éhezem,
s jeleid megköszönöm.*

*Lesz-e majd erőm elég,
legyőzni, ami idegen;
ha lelkem felgyúl és elég,
micsoda tűz emészti el?*

*Adj nekem varázslatot,
adj Uram célt, és égni fog
lelkem hunyorgó lángja;*

*hatalmad földi tüzeit:
égesd el bennem látszataid,
lobogó, égi máglya.*

„AZ ÚR VEZÉRELT KÖZÉJÜK...”

(Végrendelet)

Írta NIKOSZ KAZANTZAKISZ

Atyám, Ferenc! Én, aki most tollat fogtam, hogy megírjam életedet és szentséged kalandját, alázatos koldus voltam, amikor első ízben rám esett a tekinteted, emlékszel még? Szakállas volt az arcom, a fejem, a nyakam, szemöldökömig lógó hajzattal ostobán néztem a világba. Úgy dadogtam és hebegtem, mint egy bárány. Te pedig csúfondárosan, alakom és alázatom miatt „Frate Leone”, Oroszlán testvér névvel illetél.

De amikor elbeszéltem neked sorsomat, könnyeztél, megöleltél, magadhoz szorítottál és azt mondtad: „Bocsáss meg, Frate Leone, hogy a Leo csúfnevet akasztottam rád. De most látom, hogy te valóban Leo vagy, olyan zsákmányra vadászol, amelyhez csak egy oroszlánnak lehet bátorsága.”

Egyik kolostorból a másikba jártam, egyik faluból a másikba, egyik magányból a másikba, és kerestem az Istent. Nem nősültem meg, nem nemzettem gyerekeket; darab kenyérrel és olajbogyókkal a kezemben – amit elfelejtettem megenni – futkároztam és kerestem az Istent. Meguntam az ajtókon zörgetni, a kezemet alamizsnáért kinyújtani, jó szót koldulni; borzalmas volt eleinte. De megtettem, hogy rátaláljak. Mindenki kinevetett, hogy délibábot kergetek. Már a szakadék szélén támolyogtam, már kimerültem a káromlásokban is. Tudnod kell, hogy ember vagyok és elfáradtam a futásban, az éhezésben és a fagyoskodásban. Sokat ostromoltam az eget és belefáradtam, mert nem akart megnyílni.

És akkor egy este, kétségbeesésem szélén, Isten a kezébe vett, téged is a kezébe vett, és találkozunk...

Egy alkalommal így szóltál hozzám:

– Leo testvér, az egyetlen öröm a földön az Isten akaratának teljesítése. Tudod, miért?

– Hogyan is tudhatnám, Ferenc testvér. Magyarázd meg nekem.

– Amit Isten akar, azt akarjuk mi is, méghozzá csak azt! De mi ezt nem tudjuk. Hogy megtudhassuk, Isten segítségünkre siet. Felébreszti lelkünket, rávilágít arra, amit akarunk, ha nem is tudunk róla. Ez a titok, Leo testvér. Megteszem az Isten akaratát, ez azt jelenti, hogy a magam akaratát teljesítem, ami nagyon mélyen van elrejtve bennem. Még a legméltatlanabb emberben is elrejtí akaratát az Isten.

– Ezért építtetted föl San Damianót. Saját akaratod volt? De nem tudtál róla. Isten azonban megjelent álmodban, hogy tudomásodra hozza. Ezért hagytad el atyádat és anyádat?

– Ezért hagytál el te is mindent, és követtél engem.

– De gyakran sokfélét akarunk – ellenkeztem –, honnan tudjam melyik az Isten kívánsága?

– A legnehezebb – felelte és sóhajtott.

Messziről mennydörgött. Esőszaga volt a levegőnek.

– Most mit akarsz a lelked mélyén, Ferenc testvér? Ki tudod bányászni, még mielőtt az Isten szólna?

Lehajtotta a fejét, mintha figyelne. Aztán még egyet sóhajtott, és végül megszólalt:

– Nem tudom megtenni. Amit nem akarok, azt jól tudom, de hogy mit akarok, azt nem tudom!

– Mi az, amit nem akarsz, Ferenc testvér? Mit gyűlölsz, mit utálsz és mitől félsz leginkább? Bocsásd meg a kérdésem! – Habozott, aztán megnyitotta a száját, majd ismét összezárta. Végül kimondta:

Részlet a szerző *Mein Freund von Assisi* című regényéből. (Christian Wegner Verlag, Hamburg, 77–82. oldal.)

– Tudd meg: a bélpoklosokat nem bírom elviselni. Nem vagyok képes rájuk nézni. Ha messziről hallok csengőjüket, amivel az arra járókat távol tartják, már elájulok. Bocsáss meg, Istenem! Semmitől a világon nem undorodom annyira, mint a bélpoklosságtól!

Hirtelen hányingere támadt és szédülés fogta el. Egy fához kellett támaszkodnia, amíg az erejét visszanyerte.

– Rossz, gyöngé, gyatra az emberi lélek – suttogta maga elé. – Mikor könyörölsz meg, Uram, és váltod meg őket?

Esni kezdett. Felhúztuk a csuklyánkat és gyorsabban mentünk, hogy egy faluba érjünk. Egy kislány jött velünk szembe. „Áldásokat kérem, szent uraim!” – köszönt. Ferenc szemét föl sem emelve, szívére tette a kezét és megáldotta.

A kislány szép volt, karcsú alkatú.

– Miért nem néztél rá, testvérem? – kérdeztem.

– Hogyan emelhetném szememet Krisztus jegyére? – felelt.

Tovább haladtunk, de sehol sem találtunk még nyomára sem emberi közösségnek. Az eső pedig mind erősebben esett.

– Keressünk egy barlangot, hogy oda bújhassunk – szóltam. – Isten nem akarja, hogy tovább menjünk.

– Igazad van, Leo testvér, Isten nem akarja, hogy tovább menjünk. Tehát mi sem akarjuk.

A hegyoldalban végre ráakadtunk egy barlangra.

– Isten esőt küld, de ruhát is. Ha jobban esik, barlangot ad.

– Ez az igazi életbölcesség – mondtam.

– Ez a jóság – helyesbített.

Elővettem a zsákból az élelmet, melyet Rufino barátunk oly bőségesen betarisznyált. Ettünk. Fáradtan, egymáshoz bújva, gyorsan lezárult a szemünk. Én, a parasztleány, azonnal el is aludtam. Nem volt semmi gondom, ami elég erős lett volna ahhoz, hogy az álmom elrabolja. Ferenc azonban nem aludt. Még hajnal előtt nagy kiáltással fölugrott és meglökött engem is.

– Leo testvér, ébredj! Nappal van!

Álmosan feleltem: – Még sötét van Ferenc testvér, mire való ez a nagy sietség?

– Nem én sietek. Ő siet. Ébredj!

– Valami álmod láttál? – kérdeztem.

– Nem. Egész éjjel nem tudtam aludni. Hajnal előtt lecsuktam szememet és fohászkodtam: Atyám, engedj aludnom. Hát nem teljesítettem minden feladatomat? Megjavítottam San Damianót, táncolva csúfsága lettem a világnak Assisiben, elhagytam atyámat és anyámat. Miért tagadod meg tőlem az alvást? Mit kívánsz még tőlem? Nem elegendő ennyi? Akkor fölöttem, nem, bennem vad hang hallatszott: „Nem, nem elegendő!” Esküszöm neked, Leo testvér, nem aludtam. Nem volt álom! Minden lehet álom, te is, én is, ez a barlang is, és az eső is. De ez a hang nem volt álom! Nem elég? – kiáltottam remegve. Mit kívánsz még? „Kelj föl, és menj ki az útra! A te kedvedért megszüntetem az esőt. Menj az útra, hallasz majd csengőket. Egy bélpoklos jön, én küldöm eléd. Fuss hozzá és csókold meg! Hallod? Tetteted magad, hogy nem hallasz? Miért nem felelsz?”

– Nem bírtam már tovább. Te nem vagy atya – kiáltottam –, nem szereted az embereket. Kegyetlen Mindenható, csak játszol velünk. Hallottad, hogy útközben elmondtam társamnak, képtelen vagyok a leprást megérinteni is, és most azonnal a lepra karjaiba akarsz vetni. Nincs más út, elviselhetőbb, melyen a szerencsétlen ember rád találhat? Istenem! – Bensőm majdnem szétszakadt. Valaki nevetett bennem: nincs más út! – hallottam azonnal, és máris elhallgatott.

Borzongva hallgattam végig.

– És most? – kérdeztem, mély részvétellel nézve Ferencre, aki sántítva ment a kijárat felé, félénken kitekintve az útra. Nem hallotta. – És most? – kérdeztem újra.

Megfordult, s összevonta fekete szemöldökét.

– Mi az, hogy most? Nincs most! Menjünk, hogy rátaláljunk!

– Kire? – Ferenc lassan válaszolt, tompa hangon, melyből egész meggyötört testének remegését kiéreztem. – A belpoklosra.

Kiléptünk a barlangból a napra. Az égen már szétoszlottak a felhők. Isten lehelete szétfújta őket. Minden kis levélén egy-egy csöppben az egész ég tükröződött. Útra keltünk a magaslatról a völgy felé, ahol még a hajnali köd terült el álmosan. Ferenc nagy léptekkel sietett előre. Akkor kelt föl a Nap a hegyek mögül, a föld felmelegedett. Nekünk is melegünk lett. Lent, a fenyők mögül, a távolban egy nagy város képe tűnt föl.

– Melyik város az? – kérdezte Ferenc.

– Úgy tűnik nekem, mintha első ízben látnám, Ferenc testvér. Mégis úgy vélem, Ravenna lesz.

Ferenc hirtelen elsápadt, megállt és karon ragadott.

– Hallod? – rebegte halkan.

– Nem, mit?

– A csengőket!

Míg beszélt, valóban hallottam távolról, a síkság felől a csengő hangját. Ferenc álla remegett, miközben a hang gyorsan közeledett felénk.

– Jön! Menjünk, meneküljünk – mondtam és vállon ragadtam, hogy elvonszoljam.

– Hová? Hová menekülhetnék az Isten elől? Boldogtalan Leo!

– Menjünk egy másik útra!

– Minden úton leprásokra akadunk majd. Meglátod, minden út tele lesz belpoklosokkal, amíg karjainkba nem zárjuk őket, hogy eltűnjenek. Tehát előre, Leo testvérem, bátorság!

Már egészen közelinek tűnt a csengő hangja a fák mögül.

– Bátorság, testvérem! – szoltam. – Isten majd ad erőt!

Ferenc már futásnak is eredt. A beteg kilépett a fák közül. Botot tartott a kezében, csengőket rázogatva, hogy figyelmeztesse az embereket, ne közeledjenek hozzá. Ferenc kitárt karokkal futott felé. Az megállt, amikor meglátta, s fölkiáltott, mintha megjedt volna, és erőtlenségében nem tudna tovább menni. Térde remegett. Közelebb léptem, és láttam, hogy orra félig lerohadt már, keze ujjak nélküli csonk, ajkai sebtől gennyesek. Ferenc ráborult a belpoklosra és keblére vonta. Föléje hajolt, megcsókolta a száját, majd súlyos léptekkel indult vele a város felé, a beteget köpenye redőibe fogva. Leprások háza lehetett ott, bizonyára abban akarta a beteget elhelyezni.

Könnybe lábadt szemmel surrantam utána. Kémény volt az Isten nagyon. Isten akarata a mi akaratum? Ezt mondta Ferenc. A mi legbenső akaratumk anélkül, hogy ennek tudatában lennénk. Nem, nem! Isten azt mondja: amit te nem akarsz, azt akarom én, amit te gyűlölsz, azt szeretem én. Tedd meg, ami neked nem tetszik, mert az nekem tetszik. Íme, a szerencsétlen Ferenc most megcsókolta a leprást és befödte saját ruhájával.

Déltájban ismét elkezdett esni. Most már egészen közel voltunk a városhoz, amely teljes nagyságában előttünk feküdt. Egy pillanatra fölragyogott tornyaival, templomaival és házaival. Már nem voltunk messze. Akkor láttam, hogy Ferenc hirtelen megállt, köpenye redői fölé hajolt, hogy kitakarja a beteget. Hangos kiáltásban tört ki: a köpeny üres volt.

Megfordult és ráammerdt. Kinyitotta száját, majd hangtalanul becsukta. De arca ragyogott, tűzelt. Szája, szakála, álla, orrcimpája, ajka, mintha lánggá vált volna. Lerogyott, kiterjesztette karjait és zokogva csókolta a földet. Remegve álltam fölötte. Nem belpoklos volt a beteg, hanem maga Jézus Krisztus, aki sebeivel jött a földre, hogy Ferencet próbára tegye.

Egy paraszt jött az úton, látta, amint Ferenc az esőverte úton fekszik és sir. Megállt. – Miért sirsz? – kérdezte. – Mi történt veled? Rablók támadtak rád és elverték? – Nem – feleltem. – Éppen most haladt el itt Jézus Krisztus. Őt látta, és azért sir örömeiben.

A paraszt vállat vont, mosolyogva továbbment.

Ferenc fölnyitotta szemét, föl nézett a felhőkre és az esőre, amely elhomályosította a levegőt. Majd rámpillantott. Hirtelen én is a földre vetettem magam és szeretettel csókolgattam az arcát. Bár enyhíteni tudnám Isten villámcsapásait, melyek őt érik. Teste még mindig forró volt.

Milyen sokáig, hány órát feküdtünk ott az úton elterülve és szótlanul, nem tudnám megmon-

dani. De amikor fölkelünk és körülnézünk, a lebukó nap már alkonyi pírban világította meg a földet. Ferenc kezdte a beszélgetést.

– Láttad, Leo testvér? Megértetted?

– Láttam, Ferenc testvérem, de semmit sem értettem azon kívül, hogy az Isten játszik velünk.

– Arra jöttem rá, hogy minden bélpoklos, nyomorék, bűnös, ha megcsókolod...

Ijedten félbeszakította gondolatát.

– Világosíts fel, Ferenc, ne hagyj sötétben!

Elmúlt egy idő, végül remegve hebegte:

– Mindegyikünk... ha megcsókolod... és... Istenem, bocsáss meg! ...és Krisztussá változik.

KAMARÁS MIHÁLY fordítása

Könyörgés a koldusokhoz

*Halottaimmal hátam mögött
temetésemre indulok.*

*Átlépnék egy jobb világba –
fogadjatok be, koldusok.*

*Mindenemből kivetkőzőm –
lábam máris meztelen.
Fogadjatok be, koldusok,
ha seb még nincs is kezemen.*

*Látok, hallok, beszélek, mégis
fogadjatok be, koldusok.
Oldalamból nem folyik vér,
de önmagamtól – borzadok.*

*Fogadjatok be, koldusok,
hogy megújíthassam életem –
Ha kitaszítottok, kenyér nélkül
elpusztíthat a félelem.*

1974

TARBAY EDE

SZENT FERENC FANTÁZIÁJA

Dante a *Pokol* hetedik énekében leírja a harag népének szenvedéseit – ez a nép nyakig ül a sárban, egymást üti fejével, mellel, lábbal és fogakkal: *Zordon volt a lelkünk / az édes légben, vidám napsugárban / mert belül méla ködöket cipeltünk*... – és úgy érezzük, ez ma sincs másként, legfeljebb az eszközök fejlődtek. Dante és Babits pontos képet rajzol a ma emberéről is: a harag és udvari kiséréte, a félelem és utálat, a depresszió és elnyűtségség megszállta lelkünket – zordonak vagyunk.

S most megjelenik egy kis ember, noha csak képzeletünkben, nyolcszázadik születésnapja alkalmából, aki az „édes légből jött, vidám napsugárból”. Akin nem fogott sem szenvedés, sem csalódás, túljutott rajtuk. Az ellentét varázsával jött. A béke embere ő, s nem a haragé; kapva kapunk utána. Neki az egyház nem *vény* és *döntvény* (Dante), hanem kapcsolat Istennel, teljes átadás. Istentől megérintett ember. Segíteni akar rajtunk.

„Természet nélkül nincs művészet, de mintha másfelől a természetet művészet hatná át” (Karátszon G.). Van még egy harmadik kör is: a jelenségek mögötti, nem érzékelhető kör, az isteni szféra, mely azonban ugyanúgy áthatja az előző kettőt, mint amazok egymást. A valóságban nincs köztük választóvonal, áthatják egymást, esetről esetre másképpen.

Szent Ferenc minden érintkezési ponton ott áll, közvetít a természet, a művészet és az isteni szféra között. Ő az isteni áthatás példája; ennek pecsétjéül ott viseli testén a szent sebhelyeket.

A Poverello alaptermészetét elemezve, Mario von Galli a „cortesiat”, az udvariasságot, figyelmességet jelöli meg uralkodó vonásul. Bizonyára így van, bár a kifejezés igen gazdag; lehetne lovagiasság, emberbarátság, nemesség, szívélinesség is. Ilyen minden teremtménnyel szemben; lehet, hogy ezt a tulajdonságát édesanyjától örökölte, Madonna Picától, aki francia volt. Édesapját keményebb fából faragták.

Engem mégis – gyermekfejjel – Szent Ferenc fantáziája fogott meg elsősorban. Amikor előálltam tervemmel, hogy építész szeretnék lenni, egyik unokanővérem azt kérdezte: – Van fantáziád? – meglepődtem. Nem rajztudásról, szépérzékről, hanem a fantáziámról kérdezett. Azóta sanda gyanúm, hogy képzelőerő nélkül nincsen igazi alkotás vagy interpretálás akár műszaki, akár humán területen. Aki ismeri az általános sivársággal ellentétben F. L. Wright mérnöki-művészi Guggenheim Múzeumát, vagy a vízesés fölé épített házát Bear-Runben, tudja, mire gondolok. Sajátságos véletlen, hogy Szent Ferenc is építészként kezdte munkálkodását, szerényen, mint templomok restaurátora.

A fantázia embere volt. Beszélő viszonyban állt a természettel; képzelőereje hihetetlen beleélő képességgel párosult. Meglátta Greccióban a betlehemi jászolt; mindent átlelkesített, dramatizált. A szegénységet Úrnőjéül fogadta, és misztikus házasságot kötött vele. A Napot fivérének, a vizet húgának nevezte. Bernát testvérnek megparancsolta, hogy egyik lábát a torkára, a másikat pedig szájára tegye, mert rosszat gondolt felőle. Ilyen a stílusa. Ő volt a szentek között talán a legvirágzóbb fantáziájú.

Nem olyan értelemben természetesen, mintha élete merő elképzelés lett volna, hanem úgy, hogy érzékeny művésztermészete ötvöződött a kegyelemmel, Isten nagyon is reális vezetésével, közbelépéseivel – s ebből valami különleges szépségű remekmű született: Szent Ferenc élete.

Aki Istennel tapasztalat útján érintkezik, misztikusnak mondjuk. Ferenc misztikája nem volt elkülönülő, befelé forduló; nem ugrotta át a világot, hanem a természet könyvében is megtalálta Istent, benne túlcordult a teremtmények fölötti öröm –, de a birtoklás szenvedélye nélkül. Irtózott mindentől, amit őrizni kellett. Ő a világos misztika képviselője volt.

De érdekes módon mindvégig megőrizte kedves, emberi mivoltát: „Tudd meg drágalátosom

– írta Jacopa asszonynak, nagy tisztelőjének Rómába –, hogy az áldott Krisztus nagy kegyelmében kinyilatkoztatta nékem életem végét, mely nemsokára be fog következni. Azért, ha még életben akarsz látni, e levél vétele után azonnal indulj el, és jöjj Angyalos Boldogasszony kolostorába, mert ha pár nap múlva nem leszel itt, nem találsz többé életben. Hozz magaddal darócot, melybe testemet takarják és viaszgyertyákat, amennyi a temetéshez szükséges. Kérlek továbbá, hozz olyasfajta süteményeket, amilyeneket, mikor Rómában beteg voltam, ennem adni szoktál.”

SZEDŐ LÁSZLÓ

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

Tizenkét sor

*Oly megszokott a mókusok nesze
erdei házam tetején
hogy meg se mozdul a kutyám feje
esős napokon ugyanígy zenél
és a tölgyel juharral tele szél
és a lemezről áradó zene
fenyő szűrös keze az ablakon
innen meggy hozzád költemény levél
ma is szeretlek ma is és nagyon
egészen értelem egészen szenvedély
köszönet érte hogy kimondhatom
közvetlenül az ég alatt lakom*

Milton módján

*Csillag ha igaz hogy mennyei dolgod
az hogy utat mutassál éjszaka
szegődj fölébem most nemcsak vándorlok
nemcsak kalandozom megyek haza
Nemcsak öregebb vagyok s nemcsak a
világ sötétebb (szemüveget hordok
s nyakamban érmet) de szívem szava
erősödik hogy így lehet csak boldog
Hát vigyázz rá repülön vonaton
Párizsban Csornán míg megnyugtatom
s körülnézünk a tündér udvaron
És ne engedd nagyon csalódnia
ha barátomnak lesz majd igaza:
„Nem tartozol ide s nem tartozol oda”*

A másik nyelv

*Lassan elharapózik a verseimen
örökzöld erdőtüz a másik nyelv
naponta életre-halálra megy
kegyetlen szabadságával a küzdelem
belerokkantam fizikailag
és szó szerint íme a nómenklatúra
íme a feketelista íme a pantheon*

I have no idea
whereupon hang my hat
I turn taciturn
in the multitude

*ami magyarul: Bújj bújj zöld ág
ami magyarul: Süss föl nap*

A KORLÉLEK ÍRÓJA

Ijjas Antal (1906–1980)

A második világháborút követően, az új demokratikus rend konszolidációja alatt megindult a vérkeringés a magyar katolikus szellemi életben is. A talpraállás egyik alapvető feltétele volt a katolikus sajtó megteremtése és kialakítása. Az 1930-as évek közepén alapított *Vigilia* új formában, Sik Sándor vezetésével rövidesen fölillantotta sajátos eszmei és művészi profilját, ám a havonta kiadott folyóirat mellett szükségessé vált egy sűrűbben jelentkező, az élet minden területét figyelemmel kísérő és híven tükröző hetilap megindítása is. Ebből a megfontolásból jött létre 1945 nyarán az új katolikus orgánus, az *Új Ember*.

Az Új Ember első szerkesztőségi gárdája nem sokkal a második világháború befejezése után hamisítatlan „aranycsapatot” alkotott, ha a tehetséget, a szakmai leleményt, az eszmei elkötelezettséget és a széles körű tudást vesszük alapul. Pénzes Balduin, Radó Polikárp, Mihelics Vid, Rónay György, Kunszery Gyula, Szigeti Endre, Possonyi László, Sinkó Ferenc, Magyar Ferenc, Melocco János, Kézai Béla, Ujlaki Andor neve fémjelezte ezt a korszakot; és nem utolsósorban a roppant tárgyi tudású, a katolikus szellemi élet valamennyi területén szikrázó tehetséggel jelentkező *Ijjas Antalé*.

Ez a közösség hamarosan az ország katolikus szellemiségének gyűjtőmedencéje lett. A hetilap munkatársainak többsége az évek folyamán a *Vigilia* hasábjain is sűrűn megjelent írásaival; tehetségük, korszerű tudásuk és következetes eszmei hűségük magasra emelte a lap színvonalát, erkölcsi tekintélyét, és hatalmas olvasótábor alakított ki.

Ijjas – családi nevén Jankovich – Antal 1906. április 27-én született Szentgotthárdon. Apja dohánygyári tisztviselő volt, még fia születése előtt meghalt. Özvegyen maradt édesanyja vele és két nővérével együtt Selmechányára költözött, ahol rokonainak kávémérése volt, s ez megélhetést biztosított a nehéz anyagi helyzetbe került családnak. Elemi iskoláit mindhárom gyermek itt végezte. Selmechánya mély nyomot hagyott a kiváló tanulmányi eredményeket elért ifjú lelkében. Ezt követően a szombathelyi premontreiek gimnáziumába került, itt is kitűnt tudásszomjával, fogékony szellemi érdeklődésével. Továbbra is jól tanult, élénk szerepet vitt a gimnázium önképzőköri munkájában. Osztálytársai közé tartozott Detre László, a későbbi neves csillagász és Csóka Lajos Benedek-rendi történész; velük az iskola elvégzése után is szoros barátságban maradt.

A fiatal diákot mély katolikus hite a szombathelyi domonkos rend falai közé vonzotta, de rövidesen már a pécsi egyetem hallgatója; először orvosnövendék, majd „pályamódosítása” folytán bölcsész lett, egyháztörténetből szerzett doktori képesítést.

Sűrűn jelentek meg írásai; ekkor alapozta meg átfogó tudását is a történeti, egyháztörténeti és egyéb tudományos munkákhoz.

Hírlapíróként a *Nemzeti Újságnál* helyezkedett el, sokoldalú tehetségét az újságírói pályán is hasznosan kamatoztatta. Részt vett a KALOT szerteágazó munkájában is. 1945-től az *Új Ember* belső munkatársa, majd annak felfelé ívelő korszakában főmunkatársa lett. Ebben a minőségben dolgozott nyugdíjazásáig, 1966-ig.

Művei egy időben roppant népszerűségnek örvendtek. Novelláskötetei: *Az üzenet* (1937); *Külvárosi éjszaka és más elbeszélések* (1943); *A látogató* (1960). – Regények: *Pókháló* (1928); *Sziénai legenda* (1934); *Mirandola fordulása* (1937); *A vasgerendák meglazulnak* (1938); *Tavaszi dal* (1938); *Az Igualdi repülő* (1939); *Az ezüst nyíl* (1939); *Az emberélet útjának felén* (1942); *Emberek a kőben* (1943); *Széchenyi kapitány* (1943). – Egyháztörténeti művei közül rendkívül olvasott volt a *Húsz évszázad viharában* című munkája.

Életének utolsó szakaszában – ekkor már csak néhány novellája jelent meg a *Vigilia* hasábjain

– három kiemelkedő alkotással ajándékozta meg olvasóit. Mindhárom mű elmélyült és gazdag anyagismerettel átszőtt írói munka: a XXIII. János pápáról szóló monográfia, a *Szentek élete* és a „hattyúdalnak” tekinthető *Jézus története*.

Megromlott egészségi állapota következtében több tervét már nem tudta megvalósítani. De otthonához kötvé rendszeresen olvasott, és figyelemmel kísérte az irodalom, a hazai kultúra megnyilvánulásait. Átfogó művet kívánt írni Szent Péterről, ennek, sajnos, csak a prologusát készítette el; a mintegy tizoldalas kéziratból is következtethetünk Ijjas leleményes tudására, színes írói invenciójára.

1980. október 21-én hunyt el Budapesten, a Széher úti kórházban. Temetésén részt vett a katolikus közelet számos képviselője, s amint a róla szóló nekrológ is vallotta: halálával kivételes értéket veszített a katolikus társadalom és a magyar szellemi élet.

3. Ijjas munkásságának legmarkánsabb részét a novellák jelentik. Tömör és változatos írásainak egyetlen szereplője van: „a kor lelke s a légkör, amelyet maga körül teremt” – állapította meg Várkonyi Nándor *Az újabb magyar irodalom* (1942) című összefoglaló munkájában. Várkonyi a lényegét érintő jellemzésen kívül is hitelesen értékeli az író, a túlfűtött, szenvedélyes légkört téve meg igazi anyagának, amelyet „a lázas, döntő pillanatokban összesűrit. Előadása komoly, szinte monoton, révéletszerű feszültség remeg benne.” Ezt az elemzést átveszi a három kötetes *Magyar Irodalmi Lexikon* (1963–65) cikke is, aláhúzva a korszellem középponti szerepét Ijjas szépirodalmi munkáiban.

Az író – különösen a jól megkomponált novellákban – valóban biztos kézzel rajzolja meg a történelmi-szellemi miliőt és háttér, tárgyi tudása a legapróbb részletek ábrázolásában is hiteles keretet nyújt történeteinek. Legfőbb vonásának mégis a drámaiságot érezzük; számos írása egy-egy drámai szituációt megelőző állapotból indul ki, azt fokozza tovább egészen a végkifejldésig.

Első novellás kötete, *Az üzenet* (Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása, 1937) tematikai kiválasztásában is híven igazolja ezt az igényt: a drámai konfliktusok minél szélesebb körű lehetőségeit készíti elő. A kötet legjobb darabjaiban a történelem és a magánélet egy-egy gyors döntésére, „robbantásra” váró határesetét választja témául, s gondosan elkerüli az emberi élet állóvízre emlékeztető periódusait és derűs idilljeit.

Az *Öszentsége halála* című írásban nem csupán X. Leó pápa személye és haldoklása a döntő, hanem az a folyamat is, amelyben a reneszánsz szellemiség, a franciák elleni hadjárat és a Luther-féle hitújítás mint három különböző irányba ható erő megütközik egymással.

A *Vendemiaire 13.* ugyancsak egy átalakulásban lévő korszakból hasít ki jellemző szeletet. Bonaparte Napóleon, a Tuileriákat ostromló fiatal tüzértiszt gondolataiban ekkor válik nyilvánvaló szándékká az a fölismerés, hogy a forradalom belső változásai után egy átütő erejű egyéniség kezébe kerülhet a francia nemzet, s ezen keresztül Európa sorsa.

A *Jehanne elindul* című novellában új vonásokkal egészíti ki a Johannáról szóló szépirodalmi művek sorát; történelmi látásmódja és gazdag ismeretei révén nem a közhely felől közelít hőséhez s a korhoz, Jeanne d'Arc utolsó óráit egy vele rokonszenvező angol apród aspektusából vetíti elénk megdöbbenő érzékletességgel és korfestő tehetséggel.

De nemcsak a történelmi korok színes világa nyújt alkalmat Ijjasnak drámai sűrűségű novellák alkotásához. A hivatásában és magánéletében azonosságot mutató s mégis áthidalhatatlan szakadékokat érző filmszínész epizódja (*A két arc*) a modern kor föl nem oldható konfliktusaira utal. Az *Éjjel után* borzongató hajótörése vagy *Az óceánrepülő* viharba került pilótájának manőverezése az ember nem szűnő, gigászi harcát jelképezi fölfokozott képsorokkal. *Az üzenet* hőseinek arcéle csak egy levélből villan elénk – missziós hivatást tölt be a távoli, zord Hebridákon –, de ebből a fojtott hangú, megrázó leírásból is egy teljes értékű emberi sors rajzolódik ki, elmosva s hatálytalanítva a lét mellékes epizódjait és tévedéseit, amelyek az egyént igazi küldetésétől próbálják eltéríteni.

Ebben a kötetben röviden és vázlatosan megfogalmazódik egy magánéleti töltésű élmény is (*Ádventi előjáték*), amely az öt évvel később megjelenő gyűjteményben (*Külvárosi éjszaka és más elbeszélések*, Szent István Társulat kiadása, 1943) mint címadó novella újabb értékekkel gazdagítja Ijjas elbeszélő művészetét.

A *Külvárosi éjszaka* az 1930-as évek kezdetének, a gazdasági világválság korának személyes sorsot és a hazai valóságot szintézissé ötvöző megörökítése. A korszak magyar szépprózáját lapozgatva kevés olyan írással találkozhatunk, amely a magyar értelmiség háború utáni nyomorúságáról s heroikus létfenntartó harcáról annyi hiteles tény és jellemző motívumot közölne, mint Ijjas műve. A hosszabb lélegzetű írás a kor értelmiségi emberének mindennapjait erős sugárzású igazságkereséssel, elevenséggel s a részletekben is egyéni színeket fölcillantó mikrorealizmussal ábrázolja.

Ijjas életének és elbeszélő művészetének meghatározó tényezője ez a novellába sűrített élményanyag. Évekig tudatosan készül rá, hogy kiírja magából, még beérkezett íróként sem szabadulhat tőle. Az indítás szinte bántóan érdes és nehézkes; az összetett mondat szerkezete dötög és csikorog; később kiderül, hogy ez a stíluselem is a mondanivalót szolgálja: a nehéz sorsú fiatal író mindennapjaira utal. „Olyanok vagyunk, mint a magános vadállatok, de mindannyiunkban van valami, ami kemény és éles, mint a kés! Odavetjük hátunkat a vásárcsarnok falának, előttünk a köd vastag, szürke áradásán át elvesző, vörösbbe fulladó fényű lámpákkal látszik a fák fölött a tér közepén emeletmagasba nyúló négylámpájú, roppant kandeláber.” A korszak élő mementóit, a munkára várókat mutatja be ezzel a hű környezetrajzzal. „... estelente megjelennek itt és a Rákóczi téren ácsorgó munkanélküliek rongyszigetei közt lesznek majd egy. Hallgatag, néma sziget; szikkadt, földszíni arcok!”

Az író tisztánlátását dicséri, hogy a munkanélküliek közös sorsát nem egyéni tragédiának minősíti. Az okokat és mozgató erőket fölismeri, s a kisemmizettek belső szövetségére is rámutat. „Ebben a társadalmi mélyben, amelynél mélyebb már nincs és minden réteg előlött tornyosul: keménnyé és egyszerűvé préselődöttünk mind az összetartozás keserű fegyelmében.”

A kiutat s a vigaszt ebből a súlyos helyzetből az író világnézete jelenti, s ez nem más, mint az a keresztény szociális felfogás és igény, amely Jézus személyét minden szegény gyámolítójának és vigasztalójának tekinti. Ez emberibb jövőhöz természetesen egészséges társadalmi viszonyok szükségesek – ezt Ijjas is érzi –, ám a kellő lelki egyensúlyt, önmagunk emberségének fenntartását csak a krisztusi princípiumok alapján biztosíthatjuk. Itt kapcsolódik be a novella áramkörébe a minden tételelességtől mentes és Ijjas egész életművét végigkísérő, hatalmas áradású keresztény szellemiség. A karácsony közeledtével, mint egy ősi litánia szövege buggyan ki belőle a katolikus hit spontán vallomása. „De étel és éhség, vágy és magány, vonzatok és taszítódások felett, a külvárosok felett és a dómok felett: holnap lesz Ádvent első vasárnapja és én a távoli gyermekkorból, a szombathelyi dominikánus zárdában töltött évekből hallok a kórusterekből kiszűrődő hangokat, amint zengő léptekkel, szinte lábujjhegyen futva suhognak a folyosón, a tűndöklő és rettenetes Izajást, aki az étel és élet, vágy és magány, vonzódások és taszítások szövédéke közé fonódott emberiség nevében sikoltott fel az akkori Nagy Ádvent idején...”

Ijjas szöves írói spektrumából nem hiányzik a vesztett háború tanulságainak lemerése, a hamis felfogástól s illúzióktól elkülönülő magyarságtudat regisztrálása sem. „Nem volt állásunk, csak véletlenek kötöttek az élethez, pusztán maga az a tény, hogy éltünk s az emberi élet rettenetesen szívos. De valamennyiünkben, akik átestünk ennek nehézségein, ekkor tűnt fel egy eleinte akár milyen homályos érzésvilág mélyén, később azonban egyre növekvő és egyre súlyosabb szenvedéllyel az, hogy elkezdtük szeretni azt a nemzetet, amelyhez tartoztunk s amely bennünk is szenvedett. Elkezdtük szeretni, mint a gyermekek valami beteg és keserű anyát és elkezdtük szeretni úgy, mint valami anyát a méhében megfogant és napról napra növekvő magzatot.”

- f. A második világháború után Ijjas Antalnak csak egyetlen novellás kötete látott napvilágot (*A látogató*, Szent István Társulat kiadása, 1960). A színvonalas könyv (egyébként elképesztően slány kiállításban jelent meg) tizenegy novellát tartalmaz, s ebből mintegy hét-nyolc kimagasló elbeszélői erőnyeket árul el. Az ember belső vívódását, küzdelmeit ábrázolja, amit a környezet lefestése még plasztikusabbá tesz; a drámai szituáció a pontosan ábrázolt diszletek között élővé és dinamikussá válik. Történelmi hőseit az író nem a közismert premier planokból fényképezi, látzólag kisebb mozzanatokból indul ki, de a döntő pillanatok föltárásával végül mégis eljut a szintézishez.

A *látogató* több mint Talleyrand víziójának rögzítése; az érdekes novellában először a részletek túlsúlyolt rajzát vesszük észre, csak később döbbenünk rá, hogy a sok részlet egésszé tömörül

és egy hatalmas portré körvonalai bontakoznak ki. A nagy államférfi emberi és közéleti megjelenítése (mindez Ijjas több hőisére is vonatkozik) nem egy történelmi leírás szabályos folyamatát idézi: váratlan intuíciók, szinte robbanásszerű fölismerések egyengetik, mozgatják előre a különböző sorsokat. Talleyrand jellemzése nem didaktikus; sajátos vonásait, a hajlékonyságot és az önmérsztő hatalomvágyat egy-egy epizódfigura vagy mellékesnek tűnő helyzet által villantja föl az író. A metszetei között járkáló politikust egy-két vonással sokkal inkább közel hozza a mai olvasóhoz, mintha hosszú fejezeteken át elemezné életútját és politikai szereplését. Ijjas írói világában a kor sem mozdulatlan, hanem vibráló, kiszámíthatatlan és állandóan változó erőként húzódik meg az adott történetek mögött.

Az *Ébredés* Széchenyi István ifjúkorát eleveníti meg; a bűntudat, a katarzis vágya rendkívül izgalmas emberi sorsfordulóhoz vezet el az olvasót. A korábbi léha életét kedvesének, majd apjának megvalló fiatal arisztokrata először saját magában ébreszti föl az önismeretet – lehet, hogy később éppen ez a lélekbe vésett élmény és fölismerés szélesedik a nemzetért folytatott küzdelem eszmei bázisává. Az emberi lélek megindító, mély drámája ott lüktet ebben az írásban is; néhány jelene, mint például a két Széchenyi találkozása Bécsben, a korszak sajátos jegyeit és a nemzedékek akkori kapcsolatát is hiven tükrözi.

A történelmi novellák sorát egy-két egzotikus, mai tárgyú írás teszi változatosabbá. A *szőlő-hegy munkásai* és a *Ngela Mar Gurum igaz története* nemcsak színes hősnők okán érdekesek, hanem azáltal is, hogy esszéisztikus beleszövéseikkel korunk gondolkodásának és problémáinak gazdag, modern arculatát is bemutatják. A dialógusok sok ismeretanyagot közvetítenek – néprajzról, geopolitikáról és vallástörténetről is szó esik –, a műveltségi elemek azonban egységes szemléletről tanúskodnak: a sokáig elnyomott, feltörekvő népek emberhez méltó jogát és az értelmi fejlődés tág lehetőségeit igazolják. Ijjas érdeme, hogy száraz észérvek helyett mindezt az együttérzés fűtőanyagával avatja hitelessé.

Ijjas stílusában és mondanivalójában nyugtalan, magas izzású novellái az emberi dráma nyomaint keresik az elmúlt korok különböző szakaszaiban és a mában is; jellemző vonásuk az a föltáró szenvedély, amellyel az író az ember sorsának és belső világának összefüggéseit kutatja.

5. Évtizedekkel ezelőtt több alkalommal Ijjas Antal társaságában tölthettem néhány órát, a szellemi témák tágas mezejét járva, parázs beszélgetések közepette. Szabad idejében – különösen, ha befejezte egy-egy nagyobb lélegzetű munkáját – szívesen ment emberek közé. Kereste a pihenés, a fölüdülés lehetőségeit, s egy-egy kisvendéglőt választott ki a találkozó színteréül, mivel a drága, zajos és előkelő helyeket sohasem szerette. A csöndes józsefvárosi zugokban kissé felszeg, „filoszof” lényre föloldódott és ilyenkor a legkülönbözőbb témakörökben sziporkázó tanári rögtönzésekkel lepte meg asztaltársait. Nem a saját tudása hozta lázba, hanem maga a téma, az összefüggések láncolata és a tárgykörben megbúvó érdekességek hevítették beszélgető s vitázó kedvét. Az „r” betűt kissé racsolva ejtő, alacsony termetű ember elokvenciája hamarosan mozgásba hozta a jelenlevők érdeklődését s agyműködését; a kisvendéglő közönsége nemegyszer szájtátva hallgatta a magas hőfokon előadó s egyre szenvedélyesebben deklamáló, különös vendéget.

Az is előfordult, hogy csak kettesben ültünk be egy-egy védett sarokba. Akkori fiatalságomban az újdonságok és a történelem iránti szomjúságomat nagymértékben csillapította az a tudás, amely Ijjasból, mint egy hatalmas lávafolyam, kiáradt. Nemcsak az anyag – elsősorban a történelem – sarkpontjait ismerte, hanem a legparányibb részletekre, adat-törmelékekre is pontosan emlékezett, memóriája alig-alig hagyta cserben élete folyamán.

A távoli kultúrák, a tudomány legújabb felfedezései s a világban zajló művészi események éppen úgy érdekelték, mint egy-egy újonnan feltárt kutatási eredmény vagy kuriózum. A festmények, szobrok, épületek és irodalmi művek a hozzájuk tartozó adatokkal együtt, mint számítógépben raktározódtak el az agyában. Néhány szellemi területnek egyedülálló tudása lehetett, de sohasem kérkedett vele. Meggyőződése, hogy Babilton kívül Dante *Isteni Színjátékának* ő volt a legavatottabb ismerője hazánkban.

Irigyei azt terjesztették róla, hogy csak a maga dolgai foglalkoztatják, másokkal nem törődik, pályatársai munkáit nem olvassa és értékeli. A fiatal írók és újságírók iránti magatartása alapvetően cáfolta ezt a vádat. Kezdő literátor lévén magam sem számíthattam különös érdeklődésre vagy útmutatásra az idősebbek részéről – s éppen Ijástól kaptam jelentős biztatást írásaimra;

véleménye – a szakmai segítség mellett – a keresztény felebaráti szeretet számos elemét is magában hordta. A részletek fontosságáról szólva egy alkalommal így érvelt: a részletek gazdag volta domborítja ki igazán a lényegét, mint ahogy az Istent dicsőítő nagy kórusban is fontos, hogy minél több hang énekeljen.

Katolikus író, tudós és újságíró létére társaságban talán kevésszer beszélt a vallásról és Istentől. Hitét a szívében hordta és kimagasló szellemiségével híven szolgálta egész életén keresztül.

JACOPA SETTESOLI MÉZE

Írta IJJAS ANTAL

Ha nem lett volna tél közepe, azt lehetett volna hinni, hogy mennydörgés. Pedig csak a hófelhők és az orkán ütődtek a Monte Pracchia hegyfalainak a magasban. S ilyenkor nemcsak a dörgés zuhan alá a fűrész-élű, roncsolt sziklaoldalokon, hanem mint valami láthatatlan súly, maga a szél is. És mélyen a hegy bensejében olyan zaj támad, akár földrengés. Úgy tűnt, hogy a kolostor vén falai reszketnek és ingadoznak.

Ha valaki a zöldtejű Ombrone nagy kanyarulatától nyugat felé vág az Appeninek gerince felé, egyre keskenyedő szurdokba ér, végül két hegyfal közé, amelyek alig vannak egymástól jó kiáltásnyira. Fossombro-ne falucskától baloldalt a hegyfalba metsző meredek út vezet a Santa Croce apáca kolostorhoz. A kis hegyi kő-fecskefészkek századokon át volt elhagyott bencés remeteség, aztán ferences apácák költöztek bele. Ha lettek volna ablakai kifelé, a kolostorból a vad, mély völgy túlsó hegyfalát lehetett volna látni, s alant a falu szorosan összebújó kőházait, a szétszórt majorokat, a kis plébániatemplomot és azt az ugyancsak néhány évvel azelőtt alapított új monostort, ahonnan a szerzetesek a hegyi falvakba jártak prédikálni. A klastromnak azonban nem voltak kifelé ablakai...

Amikor a dörgés egyre elnyúltabb és visszhangzóbb lett, a konyhatűz mellett, a füstszagú, szuroktól fénylő boltozat alatt Monna Agatha, aki a tüzet rakta a tüskés hegyi bokrok vékony ágaival, felállt, keresztet vetett és azt mondta társának, Monna Vannának: – Lavina! –, mire az is

keresztet vetett és sápadtan hallgatták a továbbnyúló és közeledő dörgést. Együtt voltak valamennyien, hogy átvonuljanak vacsorázni a refektóriumba, sőt akire vártak, a főnöknő, Monna Catharina is ugyanakkor lépett be s tájékozottan, szinte parancsolóan tette hozzá: – Kőlavina!

A hosszú teleken a jégár, a hótömeg és a meglazított sziklák kőomlása itt, a kolostor közelében szokta a mélybe hányni terhét, alá a völgybe, a százöles sziklafal alá. Most is hallatszott, amint zuhog a kőgörgögeteg.

– Ma a vacsora és az imádság itt lesz a konyhán – szólta Monna Catharina. Láta az apácák felé irányuló, meghökkent pillantását s hozzátette, békítőn, magyarázón: – A refektórium nagyon hideg... ma este...

Kívülről ismét hallatszott a kőlavínak dörgése, majd néhány pillanat múlva úgy érezték, mint ha maga a hegyoldal szakadt volna le fölöttük... a dörgés és az ingás hömpölyögve közeledik lefelé, eléri őket... a zárda sziklaalapzata és falai megrendülnek... azután tovább folytatódik a zuhogás alattuk: igen, a kolostor alatt mélybe hulló sziklafal rendül meg, s majd ők is utána fog-nak hullani!

– A Szabályok könyve szerint a főnöknő, amikor övéi lelki vagy testi javára jónak látja, köny-nyitéseket adhat... mint ahogyan most én adok nektek – mondta Monna Catharina. – S hogy mind együtt vagyunk, itt a konyhatűz fényében és melegében, együtt is maradunk, és ma estére feloldok mindent, ami külső előírás. Persze azért minden imádságunkat még éjjel előtt el fogjuk végezni. Legfőbb parancsom azonban az, hogy most, mialatt vacsorázunk, vendégünk, Donna Jacopa Settesoli mesélje el nekünk, valamennyiünknek, nekem is, aki nem vagyok rá méltó, de alig tudok betelni édességével, a történetet Atyánk haláláról, az utolsó napokról és arról, ami ak-kor, az utolsó órái után történt... amiről csak nagyon kevesen tudnak, mert a titok pecsétje fe-dji. De nekem hatalmam van feltörni ezt a pecsétet, hogy feltörjem szívetek balgaságát. Nos kér-lek, úgys tudod miről, mert hisz te bölcsőbb vagy mint mindnyájan együttvéve, beszélj nekünk, Jacopa Settesoli!

... Mert végül, s ezt rögtön illetet volna elárulnunk, ott volt a zárdában Jacopa Settesoli.

Az Alpoktól Rómáig nincsen rendház Itáliában, ahol ne surranna öröm minden arcra a neve említésére, hátha váratlanul megérkezik ő, a felülmúlhatatlanul kedves és felülmúlhatatlanul ki-csiny Jacopa Settesoli, aki egész életében olyan parányi volt, mint egy gyermeklányka még serdül-lés előtt, s most öregasszonyként olyan kicsinyke, akár egy tücsök! Jacopa ő, az a római Domi-na, aki – de hiszen mindenki tudja! – azzal szentelte meg római palotáját, hogy vendégül látta benne Szent Ferenc atyánkat. Olyan okos, akár egy bíboros, és olyan vakmerő, akár egy római báró, s íme aki okosságával és bátorságával férfiakat megszegyenítve harcolt Ferenc testvér olda-lán mind a pápa, mind a kardinálisok előtt, mind a Kúriában. Jacopa Settesoli ő, akit Ferenc testvér éppen férfias harcaiért tiszteletbeli férfinak nevezett ki, sőt tréfás komolysággal „Frate Ja-copa”-nak, Jacopa fivérünknek hívta. Jacopa Settesoli, miután elintézte minden dolgát a világ-ban s két hatalmas fiát odaadta a rendnek: hol egyik, hol másik apáca kolostor vendége volt, a rend ruháját hordta, s csak azért nem lépett be, hogy minél többet adjon minél több kolostornak. A parányi, mosolygós öregasszony a nyár vége óta a Santa Croce kolostorban vendégeskedett.

Felmerül arca a tűzfényben, s miközben vacsoráznak, maga is lenyel egy-egy kanál leveskét – mert ő ama öregek közé tartozik, akik alig esznek: mintha a már fiatalabb korában magához vett étel tartaná benne a lelket. Nos, Jacopa elbeszéli a történetet, aminek elejéből a nővérek mind ismernek egyet-mást, tudják, hogy Szent Ferenc már az assisi püspöki palotában feküdt halálos ágyán, amikor magához kívánta hívni Jacopát, de egyszerre azt mondta, nem kell – megérezte, hogy Jacopa magától is elindult Rómából öfelé.

– Közületek azoknak, akik nem láthattátok őt, elmondom, milyen volt, amikor a földi élet fá-ján nemegyszer láttam őt, az emberi nem mennynek szánt gyümölcsét. Magaviseletében kedves, természete szelíd, beszéde nyájas, intése gyengéd. A reá bízottakban kitartó, a tanácsadásban előretekinő, minden munkában szorgos. Társai közt mindenkor vidám kedélyű, szelíd, de éber lelkületű; az elmélkedésben magával ragadó, a kegyelem művében állhatatos, mindenben okos; természete az irgalomra gyorsan kész, a haragra való felgerjedésnek ellentmondó; lelke minden erejének felhasználásában ügyes, emlékezőtehetségében éles, mások vizsgálatában kíméletes, a választásban előrelátó s minden dolgában igaz szívű. Önmaga iránt szigorú, mások iránt annál szeretetteljesebb. Szerény és hallgató, de ha szól, mindenki között a legkésebben szóló. Vidám-sága és szigora egyaránt mentes a tettetéstől.

Alkata olyan, amit kicsiny természetnek szoktunk mondani. Koponyája gömbölyded, arca vi-szont keskeny, amit sovány vonásai és állán viselt hegyes szakállkája még inkább hosszúkássá tettek. Homloka nem volt magas, hanem mint a sarló, meglepően keskeny, alacsony és lapos. Szemei sem nagyok, sem kicsinyek. Feketéek, fáradtak és szelíd pillantásúak. Beszéde halk és nem gyors, de heves, tűzével mindenkit átható. Minthogy a vállai előregörbültek kissé, de bordáinak

kosara gyenge, meglepően csengő hang tört fel belőle. Külön kellene szólnom arca mosolyáról. Mi, asszonyok, akik a világban élünk, ismertük és ismerjük az embereket, nem szeretjük azokat a férfiakat, akik sokat vagy éppen mindig mosolyognak – mert tettetésből vagy belső félelemből teszik ezt. Az ő mosolya azonban nem ilyen volt, hanem nyílt és őszinte, a belül nagyon erős, mindenkinél erősebb emberé. S ez a mosoly fehér, apró, sűrűn nőtt fogakat tárt fel finom és keskeny ajkai között. Barnás bőre mindig nagyon tiszta volt, s alatta nagyon kevés hús. Mindig, amióta csak ismertem őt, de ugyanezt hallottam olyanoktól is, akik emlékeztek rá ifjúkora óta, ekkor még – nagybetegen – éppen ösztövért volt szegénykém. Néhány fontnyi csont és hús feküdt az ágyban.

Nem nyújtotta kezeit – ezek be voltak pólyálva, s én, aki nem láttam azóta, hogy megkapta Krisztus sebeit, csak annyit vettem észre, hogy a tiszta gyolcskötésen át is vér szivárog. Testi sze-meivel alig látott már, annyira rosszak voltak, nemcsak a szembaj miatt, amit Keleten kapott, hanem még inkább a gyógmód miatt, amit az orvosok nem sokkal a végső betegsége előtt kipróbáltak rajta San Fabianóban. A salernói orvosok – én is rendeltem magamhoz közülük ket-tőt Rómában, mert szerettem volna, há meggyógyítják – mind azon a véleményen vannak, hogy a szemnek ez a gennyezése a mi látásunk számára észrevehetetlenül kicsiny állatkáktól száрма-zik, s elpusztításukra egyetlen mód van, a tűz heve. Így abban a hitben, hogy tűzzel égethetik ki a gennyezés forrását, fehérre izzított vaslapokat mozgattak szemé előtt. Ami azonban kipörkölte, vörös heggé változtatta szemöldökének helyét, duzzadt és vörös égési sebbé tette orra, arccsontja és szemének eresze közt a szemgödör bőrét, és persze leperzselte a szempilláját is. S mert nyitva kellett tartania közben a szemét a fehér ércizzás kiégette a látását, úgyhogy alig lehettem számára más, mint formátlan árnyék. És mégis megismert, amikor beléptem hozzá; fájdalmai közt is mo-solygott és így szólt:

– Ah, Monna Jacopa és Donna Jacopa és Frate Jacopa, hát mégis eljöttél hozzám a haszonta-lanhoz, aki még értesíteni sem tudtalak arról, hogy szeretnék elbúcsúzni tőled is, és látni téged, mint egy asszonyi nemen lévő férfitestvérünket rendünkből. Így hát újólag Isten hozott, Frate Jacopa!

Ezt mondta, és én a magam gyarlóságában, ha minden mást, amit életemben mondtak nekem, el is felejténék valamikor, ezt sohasem felejténém el. Mint márványlapba a felirat betűi kalapács-csal, úgy vannak ezek a szavak a szívembe vésve két vésővel és két kalapáccsal is: az örömeivel, hogy újra láthatom, s a fájdaloméval, hogy nyilván utoljára, és így találkozom vele. Emiatt a szí-
vem majd megszakadt. Most már tudtam, miért kellett a világra jönnöm, és pedig olyanak, ami-lyenné lettem, ha kell érdesnek és erőszakosnak is: hogy most kemény tudjak lenni és ne sírjak.

– Ferenc testvér – mondtam neki –, tudtam, hogy hívtál, és azért jöttem, mert hívtál. Mit te-
hetek, atyám, azon kívül, hogy látlak és imádkozom érted?

Erős hangon felelte:

– Az édesanyám, akinek sok bánatot szereztem, míg fiatal és könnyelmű voltam, sőt azután is, hogy enyéimtől elszakadtam: meghalt. Akarsz-e anyja lenni egy haldoklónak? Ami felé megyek, attól mégiscsak félek, azt akarom, hogy a haldoklásomnál legyen egy asszony, árnyéka édes-
anyámnak.

Leküzdöttem a könnyeimet.

– Jóságod folytán atyám vagy, lelkemé és üdvösségemé. Most parancsodra: fiam. Gyermekem, nem kell attól tartanod, ami miatt mi félünk a haláltól. Akár most halsz meg, akár máskor, nincs okod a halál félelmére, hisz Isten szeretetével fogsz találkozni, nem pedig haragjával.

Elfulladva mondta:

– Megpróbáltam... Isten erős kegyelme s a magam győnge képességei szerint megpróbál-
tam... életem megfordítása óta megtenni mindent, hogy valóban Isten szeretetével találjam ma-
gamat szemben, meghalok... ne a haragjával. De tudd meg, hogy a halál félelmének mindnyá-
jan ki vagyunk szolgáltatva. Tudod jól, mennyire nem akartam és nem kívántam, hogy a mieink
között... hisz a legkisebbeknek kell maradnunk... tudós teológusok legyenek. A tudomány
előbb-utóbb mégis a gőg kísértésébe visz. De örülöm kellett annak, hogy ezekről a dolgokról

olyan nagy tudóssal beszélgethettem, mint amilyen a mi Portugáliai Antal testvérünk. Ő mondta nekem, hogy a halálfélelemnek mennyire alá van vetve az emberi természet, s ő mondta, hogy a teológia tudománya még azon is tűhődik, hogy nem volt-e alávetve maga Krisztus csodálatos anyja is a halálfélelemnek, annak ellenére, hogy sem előtte, sem utána senki nem sóvároghat annyira látni Krisztust, mint ő. De mint valóságos ember, talán még a Megváltó is alávetette magát ennek a félelemnek, miközben utolsó éjszakáján vérrel verejtékezett. Nem háritom el magától a félelmet, Donna Jacopa... Anyám!

– Fiam, itt vagyok, hogy szolgálatodra legyek mindennel, amivel egy anya önnön szíve vérének ontásaig segíthet beteg gyermekén.

Ezt mondtam s ez volt az a pillanat, amikor én, a szegény méltatlan – úgy vélem – beléptem az ő csodálatos életébe, mert ettől kezdve értettem őt szavak nélkül is, mint aki beléje lát, és ő is értett engem. Nem én dicsekszem, ez az ő dicsősége: halálának első csodája volt. Mert íme, látta bennem a gondolatot, hogy fel akarom ültetni, mire én azonnal láttam benne a gondolatot, hogy ezt elhárítja ugyanúgy, ahogyan Krisztus elhárította húsvét hajnalán, még kertész alakjában is, hogy Mária Magdolna a lábához boruljon s azt átölelje: „Ne érints!” Nem tehettem ezt, szemeim már valóban csak a könnyeken át kérdezték, hogy mégis mit tehetnék. S ekkor következett be az, amit oly sokan beszélnek, és oly kevesen értenek, s ami miatt ezt most nektek elbeszélem.

Olyan pontosan láttam a bensejét, ahogy magunkét látjuk akkor, amikor a leggondosabban alászállunk lelkünk mélyeire. Láttam, hogy most a halál előtt, most még egyszer és utoljára ön-maga végső megalázására készül...

Itt néhány pillanatra megállt az elbeszélő, hogy megpihenjen. Nemcsak benne emelkedett olyan magasra a felindulás, hogy rekedtté és gyöngévé tette, végül elállította a hangját, hanem szinte mindenki reszketett, aki hallgatta. Úgy tűnt, hogy egyedül a főnökő nem, egyedül az ő széles, vaskos, majdnem fekete arca volt kemény, erős és mozdulatlan.

– Ekkor történt az, hogy megpillantottuk atyánk utolsó mosolyát. – Donna Jacopa, Anyám – mondotta –, és ti többiek, el kell néznetek ezt a gyarlóságot, amit az utolsó napokban vagy órákban műveltek ezzel a szegény testemmel, amit ifjúkorom óta annyira megkínóztam. Donna Jacopa, a halálban, amely nem más, mint bennünket Isten számára, az örökkévalóság számára megszüülő anya: nem akarok más lenni, mint gyermek. Úgy akarok tenni, mint a gyermekek, s minthogy nekik jólesik az édesség, és talán szükségük is van rá, mert megerősíti őket, kérlek, Donna Jacopa, hogy egy kis édességet készítsél nekem. Hiszen egyszer még Rómában beszéltem neked arról, mennyire szerettem gyermekkoromban azt az anyám készítette, tejfellel és liszttel összekevert mézet!

Pontosan ezt mondotta. Azok, akik ott voltak és általuk életének krónikái feljegyezték vagy fel fogják jegyezni ezt a híres kérését, s valameddig csak emlegetni fogják nevét a világon, emlegetik majd vele az enyémet is, a szegényt és kicsinyt, a méltatlant, minthogy e szavait hozzám intézte. Én azonban jobban megértettem, mint a többiek, akik ezt csak kívülről látták, mert én azt is láttam, ami a bensejében zajlik. Amikor beléptem hozzá, annyira uralkodott fölöttem az ő régi képének emléke, hogy önkéntelenül is olyanok láttam, amilyenek számotokra először leírtam, s nem vettem észre rajta más pusztulást, csak amit az izzó vasak rongáltak szemén és szeme környékén. Most azonban megláttam a teljes és rettenetes fájdalmat, amellyel a még élő test a betegségnek és a kinnak rettenetes présében vergődött.

Amit tett, nem volt más, mint az alázat. Mosolyogva könyörült meg szegény összekínzott testén és fel akarta üdíteni azzal, amit mindenki szeret, a mézzel, s talán az egyetlennel, amit a sok-sok böjttől alighanem ökölnyivé zsugorodott gyomra még megbírt. Azonkívül én sejtek valami mást is. Hiszen asszony voltam és anya, beteg gyermekeket ápoltam, hozzátartozóim haltak meg karjaiban, és orvosokkal kellett beszélnem. Tőlük tudtam és magam is láttam, hogy igazuk van: a méz jót tesz a szívnek – megerősíti. Életének utolsó heteiben a férjemet, akit egy hatalmas és indulatos szív szenvedélyei ráztak életében és szenvedései ráztak haldoklásában: mézzel tartottam életben. S most jelentkezett és kopogtatott Ferenc testvérünk szíve is, mézet kívánva, mint a gyermek.

Engem vendégségből hívnak

Engem vendégségbe hívnak
óh hajnal hajnal
piros szép hajnal
kibe Mária nyugovék
fura többé születék
világ tőle terjedék

óh hajnal hajnal
áporodott szagú hajnal
meghervadt kedvű hajnal
kibe Mária szenvedék
áruló többé születék
világ tőle erjedék

engem vendégségből hívnak

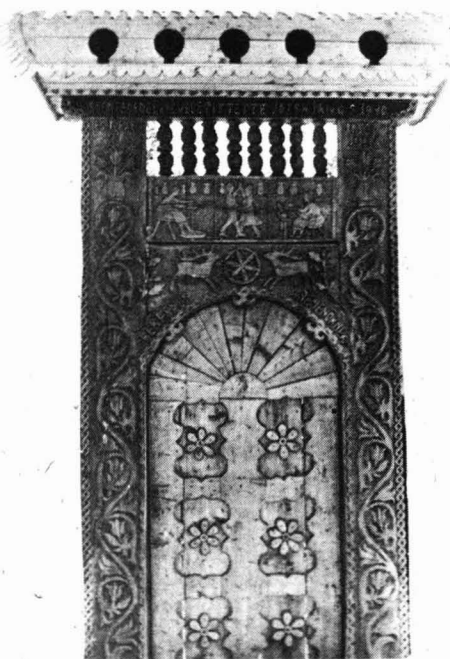
vastüdőben a béklyóban
leheletem fogva tartják
hiába zárom le szemem
fáj kápráztat e veszteglés
okosságuk megvakít
vendégségből távozóban

óh hajnal hajnal
te hamis esküs hajnal
hipokrita-szagú hajnal
te embertelen
így embertelen
ne kínozz!
vendégségből a küszöbön
magamon átlépve megsegíts

méltóságom villanyágon
már nem zöldül ki
nem is várom
nem kívánom
te embertelen
így intenzíven
vendégségből
érkezetten
hazaértén
ne kínozz!

látod hívnak
a könyörgő gyökerek

Ez az utolsó kívánságom, könyörgöm, ha
eljön az ideje, ne akadályozzátok
megvalósulását.

A költő archaikus imádságos versciklusának első részét 1981. szeptemberi számunkban közöltük.

A szívből az ijedést

*Vetettek neki gyékény ágyat
helyeztek alája kőpárnát*

*fene farkasaival vad oroszlánaival
eledele sütelen kása főtelen pogácsa*

*duruzsolnak szemforgatón
körüldongnak
fehérköpenyes darazsak*

*fullánkjaik belém ütik
méltóságom kilyuggatják
hogy megmentsék menthetetlen
álerkölcük álmaguk*

*vedd el errül a szívrül
az ijedést*

*összekapcsolnak
bekapcsolnak
átkapcsolnak
rákapcsolnak*

visszkapcsolnak

*bekapcsolják
a kikapcsolt méltóságom*

*vedd el erről a szívről
az ijedést*

**Aki ezt az imádságot naponta háromszor elmondja,
addig míg egészséges, nem kerül a fehérköpenyes
fene farkasainak körmei közé. Így bizony.**

Szavak számárhátán

*Hús a húshoz ha nem tud tapadni
vér a vérhez átütön melegítve
csont a csonthoz zörrenéstelen
bőr a bőrhöz szeretet-simulón
in az inhoz szítva a ritmust*

*forrjon vissza
életünk
a dermedésbe*

*szakadék fölött a Semmiben
az ingó Remény
menjen át a hídon
szavak számárhátán
Jeruzsálemből Jerikóba
Pensier-ből Göcsejbe
Fribourgból Hévízre
az időn átlebegőn
tér fölött szökkenőn
a svájci-hévízi-göcseji
költőnek meggyötört lehelete
kibicsaklott lelkének
bicegő vigasza*

*mint holdsávot a Balaton fölött
becehegyi teli pohárban
szívd fel gyógyító Nap
a szín-szalagos reményt*

*becehegyi üres pohárban
a kicsorbult időt
a megfeneklett teret*

*szívj fel emberséges Nap
szavak számárhátán
időburában
még időben az időbe*

*ments meg méltóságosan
világító Éjszaka*

kegyelmes Éjszaka

Szép hullást

*Hálog hasadj meg
ha nem
hát szív te repedj meg*

*vér oszolj el
ha nem
hát vér te dermedj meg*

*élet pattanj fel
ha nem
hát halál te éledj meg*

*agy irányíts
ha nem
hát hozd örök hályogod*

*Megváltó Halál
Kegyelmes Halál
tekintetemre a szemfedőd:
a sötétség világossága
éjszaka csillag-szirmai
a végső hullásban
rózsa-lebegőn*

*szép hullást
jó hullást*

*Kegyelmes Halál
Megváltó Halál*

K Sándor Scheiber: GENIZA STUDIES. (Hildes-
Ö heim–New York, 1981) Az ó-kairói zsinagógában a
N X. század óta gyűjtötték az elrongyolódott kézira-
Y tokat. Ez a zsinagógákban másutt is megtörtént,
V de egy idő után többnyire eltemették azokat. Itt
J évszázadokig gyűlt az anyag. Talán archivum lehe-
E tett, minthogy Kairó a kelet és nyugat kereskedel-
L mének találkozója volt. A padlásteret, ahol az
Z anyag halmozódott, később bezárták, és csak a
Ö XVIII. század végétől adtak hírt az ide utazók az ismeretlen héber kéziratok sorsáról. Rés támadhatott az elkerítő deszkákon, s a szemfülesebb utazók onnan vittek magukkal anyagot, s eladogatták a nagy nyugati könyvtáraknak. 1896-ban Schechter, a cambridge-i egyetem professzora is elutazott Kairóba és hatalmas hajóladákban 150 000 darabot szállított át a cambridge-i egyetem könyvtárába. A megmaradt 100 000 darab szétszóródott Amerika és Európa jelentősebb könyvtáraiban. Kaufmann Dávid, az Országos Rabbiképző Intézet korán elhunyt tanára, szintén szerzett kb. 1000 darabot, amely ma a MTA Keleti Könyvtárában van.

Scheiber Sándor professzor 1939 óta foglalkozik a Kaufmann-genizával, és számos szöveget azonosított s tett közzé. Átnézte a külföldi nagy genizagyűjteményeket is, hogy a Kaufmann-féle anyagot kiegészíthesse velük. A jelen kötet ezeknek a tanulmányoknak a gyűjteménye. Fontos fejezetekkel kapcsolódik a középkori zsidóság történetéhez, bibliamagyarázatához, irodalmához és belső életéhez. Sok vonatkozásban járul hozzá a középkori zsidó könyvtörténethez és a prozeliták történetéhez is. Aki a középkori zsidóság, tágabb értelemben a középkori társadalom történetével foglalkozik, nem nélkülözheti a könyvet. A könyvtárak kézikönyvei közt van a helye.

Hisszük, hogy Scheiber Sándor professzor tanulmányaiból további kötet jelenik majd meg. Nyilván ebben kap majd helyet az a dolgozat is, amely a Magyar Könyvszemle 1982/2. számában jelent meg, a Ben Szira (Sirák fia) egy eddig hiányzó és ismeretlen héber lapját tartalmazza.

Sz. J.

ÉSZ, ÉRDEM, IGAZSÁG

Batsányi az ember és a költő

Batsányi János egyéniségét és munkásságát az iskolai és népszerű irodalomtörténeti könyvek régebben eléggé leegyszerűsítették, ugyanakkor egymásnak ellentmondó okokkal magyarázták azokat a megpróbáltatásokat és szenvedéseket, amelyekben bővelkedett az élete. A francia felvilágosodás eszméinek híve, s – így tanultuk – forradalmár volt, belekeveredett a Martinovics-féle összeesküvésbe, emiatt az osztrák önkényuralom fogságba vetette. Kiszabadulása után közreműködött annak a kiáltványnak fordításában, amelyet Napóleon 1809-ben, Bécs elfoglalását követően intézett a magyarokhoz; aztán Párizsba menekült, ahol Napóleon bukása után elfogták, ismét meglakta a Habsburgok börtönét, majd Ausztriában internálták, és ott is halt meg.

„Lelkesedett a francia forradalom hőseiért és fenyegető hangon kelt ki a népeket elnyomó fejedelmek ellen. Hasonló szenvedélyes hangot mind ez ideig nem hallott a régi világrendet védő nemesi és papi társadalom” – állapítja meg róla *Pintér Jenő* 1928-ban kiadott irodalomtörténete.

Még régebben – 1867-ben – *Toldy Ferenc* így magyarázta Batsányi tragikus fordulatokban bővelkedő sorsát: „A ridegségig kibélyezett jellem volt mint ember, mint író, mint költő. Dacára felsőséget követelő, büszke, visszataszító egyéniségének, melyért nem szerette senki, s mely sokakat igazságtalanná tett irányában: itt az idő, hogy legalább a történelem szolgáltasson igazságot neki.”

A harmadik fajta magyarázat szerint: „Batsányi János egyike azon kevés számú íróinknak a múlt század végén, akik nagy tehetségüket folytonos tanulással, önműveléssel képzették, akik izgalom erélyt kitartással párosítottak s akik éppen ezért az ébredező mozgalom vezetésére voltak hivatva. De Batsányi életrajza s írói pályája egyaránt szerencsétlen volt. Mint ember úgyszólván háromszor is újrakezdi az élettel való harcot, amelynek csapásai alatt többször közel van a végbukáshoz, de szívós kitartása, makacs jelleme, szenvedésektől megedzett lelkierője mindannyiszor kiemeli az örvényből” – írja róla *Beöthy Zsolt* 1896-ban. S hozzáteszi: „... élete a szenvedések szakadatlan láncolatából áll, de mégsem úgy, hogy közben-közben ne érezte volna az élet kellemes derűjét, a nyugodtabb működés életet emelő sikerét...”

Nem csoda, hogy az irodalomtörténész kutatók már régebben igyekeztek mélyebben is behatolni Batsányi ellentmondásokkal teli egyéniségének és sorsának kérdéseibe. A róla szóló érdekebb tanulmányok közül említsük meg *Szinnyei Ferenc* 1898-ban megjelent tanulmányát és *Horánszky Lajos* *Batsányi János és kora* című 1907-ben megjelent monográfiáját. (Szépiróink fantáziáját is foglalkoztatta Batsányi régényes életpályája, l.: *Koroda Miklós: Megvilágosodott már... II. köt. Singer és Wolfner, 1942.*)

Teljesebb és hiteles képet azonban csak most, *Keresztury Dezső* és *Tarnai Andor* több évtizedes gondos és magas színvonalú kutató munkássága nyomán alkothat a magyar olvasó. 1953 és 1961 között már három kötetben összegyűjtötték és kiadták Batsányi összes műveit, nemcsak a verseit tették hozzáférhetővé, hanem prózai munkáit, sőt élete fontos dokumentumait is, mint amilyen a hazaárulási és felségvétségű perében a nádorhoz intézett fellebbező írása. A forradalmár-költő emléke előtti tisztelgésképpen most hasonló kiadásban megjelent 1835-ben kiadott versgyűjteményének kézirata, a *Batsányi János' poétai Munkái, Második bővített kiadás. A' szerzőnek képével. Budánn, 1835. A' Királyi Universitas betűjével.* A puritán, inkább szertartáskönyvre, mint versgyűjteményre emlékeztető fekete kötésű kötetben csak az 1835-ös kiadás versei olvashatók Batsányi fegyelmezett, kiegyensúlyozott, pontosságra és világosságra törekvő kézírásával. A szerző képét a könyv tokján láthatjuk. A kiadó – az Akadémiai és a Magyar Helikon – neve és a kiadás éve – 1980 – a külön füzetként csatolt kísérő tanulmányon olvasható, amelyben *Keresztury Dezső* foglalja össze Batsányi János költői munkáinak kiadástörténetét.

Módosítja-e a korábbi Batsányi-képet, hogy Keresztury és Tarnai jóvoltából művei és életének fontos dokumentumai áttekinthetővé váltak? Határozottan állíthatjuk: igen. Batsányi mint költő, író és ember egyaránt sokkal nagyobb méretű egyéniségként és jellemként bontakozik ki előttünk. A legnagyobb élmény művei olvasása közben, hogy minduntalan kiemelkedik mindenfajta kategorizáló szándék leegyszerűsítő, beszűkítő keretei közül. Igaz mind, amit régebben is megállapítottak róla: szenvedélyes forradalmár, önérzetes természet, bőven voltak ellenségei, a sors hol felemelte, hol végveszélybe taszította. Ám minden megállapításhoz hozzá kíváncszunk legalább egy „de” vagy „azonban”. Terjedelmes munka telnék ki belőle, ha Batsányi összetett egyéniségét árnyaltan kívánnánk bemutatni megnyilatkozásai alapján, így e rövid lélegzetű írásban csak két vonatkozásban szeretnénk vizsgálni a problémaszöveget, amit Batsányi kínál annak, aki elfogulatlanul közeledik alakjához. Az egyik a Toldy Ferenc által aposztrofált állítólagos rossz természetét és forradalmi lobogását, valamint ezek forrását érinti, a másik a papsághoz és a valláshoz való viszonyát.

Származása szerint Batsányi (szül. 1763) nem is polgári, hanem népi, kisiparos család fia. Atyja sarukészítő varga volt Tapolcán. A család minden férfitagja meg is marad iparosnak. A nemzetségben azonban él a kisenemesi származás tudata. Batsányiban is, noha nem becsüli túl és nem is dicsekedik vele. Sőt! *A' Magyar Lantos* című verse, a fakszimile kötet első darabja elárulja véleményét a nemességről:

*Ébreszd, tanítsd az elfajultt,
A gyáva, büszke, rest,
S más' érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemes;*

*Ki, nem tekintvén, hol's mikor
És mely időben él,
Dőzsölve tölti napjait,
S barom gyanánt henyél. . .*

Ez a Batsányi azonban, aki így ír a nemességről, amikor középiskoláit elvégezve dunántúli pártijából egyenesen Pestre kerül a báró-költő Orczy Lőrinc házához, huszonéves fejlett otthonosan forog a magyar főváros arisztokrata társaságában, s a fiatal Orczy Istvánnak nemcsak házitánítója, hanem szívbéli barátja is. (Mikor Orczy István meghal, sokáig és őszintén gyászolja.) Neki ajánlja első munkáját, fiataloknak készült oktató írását is: *A' Magyaroknak Vitézsége. Régiek példáival megvilágosítva. Pesten 1785.* A főúri személyeknek címzett ajánlások hangneme ebben az időben rendszerint még szolgáiban hízelgő volt, barokkos stílusvirágairól csöpögött a hódolás. Batsányitól távol áll minden hajbókolás. Udvariasan és szeretettel fogalmazza meg ajánlását, de már ebben is ott az a gondolat, amely forradalmi versében ostorcsapásként sújt az érdemtelen, rest, „nemtelen nemességre”: „... Nagyságod – írja – nagyra született nemes szíve nem főrendű vérből lett származásával, nem Eleitől költsőnezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulajdonságokkal kíván ékeskedni, tündöklelni. Tudgya, mely üres semmi legyen a' büszke nevezet érdem nélkül olly világban, melyben a valóságot az árnyéktól és az igaz érdemet meg kezdik választani a külső máztól. . .”

Batsányinak e fiatalkori művében „az új hősi stílus magyar próbáinak egyikét” látják az irodalomtörténészek. Joggal. Ugyanakkor azonban a barokk kor törtétiakkal, exemplumokkal tanító oktató irodalmának folytatása is. Nyersanyagát, miként az irodalomtörténeti kutatás kinyomozta és kimutatta, a jezsuita Gasó István 1745-ben Nagyszombatban megjelent latin nyelvű *Bellica Hungarorum fortitudo*-jából merítette és Bessenyei György, továbbá Horányi Elek hasonló tárgyú műveiből vett adatokkal egészítette ki. Gasó könyve a magyar nemesi heroizmus apológiája volt, vallásos aurával bevonva. A fiatal Batsányi ezt az antik római és régi magyar példaktól ihletett nemesi heroizmust hirdeti fiatal kortársainak, és fogadja el a maga életeszmenyének. A nyelv, amelyen szól, a felvilágosodásé, de az életeszmeny, amely nemcsak ezt a művét, hanem később életét és cselekedeteit is irányította, hazaszeretetét és nemzeti érzését vezette, az a *Magyarok harci vitézsége*, melyet a kor legjobb szerzetesi iskoláiban a legkiválóbb nevelő szellemek tanítottak, a soknemzetiségű haza fiainak kedvéért, latinul.

A köz javát szolgáló férfi – eszményképének szellemében – egész életében a valódi értékeket keresi, csak azokat becsüli az egyénben és a közösségben egyaránt. Ezeket gyászolja nemzete múltbeli bukásaiban és katasztrófaiban, ezeket magasztalja, ha a haza nagyjairól és történetének derűsebb fordulóiról ír. Az ideálokért és eszmékért lelkesedő hevület a mozgatója forradalmár

lobbanásainak is. A felvilágosodás eszméiben, a francia polgári forradalomban és Napóleonban azokat az eszméket és erőket keresi, amelyek nemzetét a valódi értékekért, a szabadságért és a jólétért vívott küzdelemben segítik. A múlt hagyományaiból és a maga korának eszméiből csak annyit hajlandó elfogadni, amennyit igaznak, valódinak érez, ahogy az emberben is csak a „valóságos érdemek és nemes tulajdonságok” előtt hajlik meg. Mihelyt látja, hogy az, amiért lelkesedett, amitől a haza javát várta, nem tiszta érték, elfordul tőle.

Talán nem tévedés, ha az értékekről vallott szigorú felfogásában keressük az okát, miért nem tudott rokonszenvezni Kazinczyval. Összecsapásuk története ismert. Szeretett barátja és tanítványa, Orczy István korai halála után Batsányi Kassára kerül a kamarához. Itt találkozik a jeles költővel, az ex-jezsuita Baróti Szabó Dáviddal. Nyomban jó barátokká lesznek. Ebben az időben merül fel a gondolat a magyar kultúráért aggódó írókban: lapot kellene alapítani a magyar nyelv, az irodalom és a tudomány ápolására. Az ötlet kétségtelenül Kazinczyé. Hárman: Kazinczy, Baróti és Batsányi meg is indítják az első modern magyar folyóiratot, a *Magyar Museum*-ot. Jelentőségét és értékét legjobban a kortárs tudós bencés apát, Guzmics Izidor véleménye tükrözi, aki a lap megalapításától, 1787-től számította a magyar irodalom megújulását, új korszakát. A vállalkozás kezdeményezője, tekintélyt adó oszlopa: Kazinczy. A mozgató erő azonban Batsányi a maga igényességével. Nemcsak lelkesedésével szolgálja a lapot, hanem tudásával is, amely meghaladja nemcsak életkorát, de a korszak magyar társadalmának színvonalát is. Kazinczyról – minden érdemét elismerve – sokszor megállapították: nemegyszer kritika nélkül lelkesedett idegen mintákért és kora divatos eszméiért. S azt is, hogy jókora adag hiúság fűtötte. E két vonása okozta a köztük kiérett konfliktust. Kazinczy ragaszkodott hozzá, hogy ő írja a *Magyar Museum* bevezető cikkét. A jozefinizmusért lelkesedett, s ezt Batsányi nem tudta elfogadni, mert a magyar függetlenség és szabadság ellenségét látta a kalapos királyban. Nem vitás, fiatalosan meggondolatlan és kíméletlen volt a nagy tekintélyű irodalmi vezérrel szemben: egyszerűen átírta a cikket. Kazinczy soha nem tudta megbocsájtani a sértést. Hiába voltak szabadkőműves páholytársak, nem békült meg Batsányival azután sem, hogy a Martinovics-összeesküvés nyomán mindketten meglakták az osztrák börtönöket, és Batsányi békejobbot próbált nyújtani felé. Leveleiben nemcsak becsmérli őt, hanem a legsúlyosabb gyanúsításokkal gázol becsületébe.

Annak a Batsányinak a tollából pedig, akit összeférhetetlennek és hatalmaskodónak mondott Kazinczy, egy sor olyan költői levelet olvashatunk ebben a hasonló kiadásban is, amelyek őszinte és áldozatkész barátak mutatják be, olyan barátak, akit boldoggá tesz a költőtárs sikere és bánattal tölt el megpróbáltatása. Nagy szívének bizonyossága olyan költeményei – hogy csak néhányat említsünk – mint a *Serkentő válasz Virág Benedekhez*, a *Tartóztatás Baróti Szabó Dávidhoz*, *Levél Szent-Jóbi Szabó Lászlóhoz*, *Bartsaihoz*, *Kisfaludi-Himfihez*.

Hosszabb és alaposabb elemzést kíván és érdemel Batsányi viszonya a katolicizmushoz. Katolikusnak született, szerzetesi iskolákban nevelkedett, legtovább a piaristáknál. Előbb említett első munkája – mint láttuk – jezsuita és piarista ihletésekről tanúskodik. Később, amikor a francia forradalom eszméiért lelkesedik és azokban keresi azt az erőt, amely nemzetét és hazáját felemelheti, a konzervatív körök támadják, köztük a korabeli papság maradi elemei is. „A józanul okoskodó és beszélő embereket itt hamar jakobinusoknak nevezik – panaszkodik egy levelében Batsányi, s hozzáfűzi – A papok különösen úzik régi mesterségeket.” Egy másik levelében így ír: „Nekem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: Mintsem a mi religiónkban legkevesebb változás legyen – tudjuk, mit értenek ők a religió neve alatt – inkább vesszen el az egész magyar haza.” Ismét más helyütt kikel a „józan észnek ellenségei” ellen, akik „egész spanyol inkvizíciót akarnak néhozni”. Ezért is akart sürgősen megszabadulni Kassától, „ettől a tót országtól és papfészekről”.

Ellensége lett volna Batsányi a katolicizmusnak és a klérusnak? Felségsértési és hazaárulási perében az egyik vádpont ellene, hogy Szentjóbi Szabó Lászlóhoz írott versének szavai a papokra vonatkoznak: *Ti boldogságunk dühös ellenségei! Sötétség / Szemtelenül csevegő vad terjesztői! mikor lesz / S lesz-e gonosz szándéktoknak valahára határja.*

Batsányi *Mentő* írásában részletesen s önérettel válaszol erre a vádra: „...én ezeket az elvi-

selhetetlen vétkeket, amelyeket egyesek követtek el, bárha még oly sokan voltak is, sohsem tulajdonítottam az egész testületnek! Pedig nagyon sokan vannak, akik szüntelen tevékenységükkel bizonyítják a tisztelendő klérus ama törekvését és szándékát – amelyet a legtöbb ötévesben az egész világ előtt kifejezetten kinyilvánított –, hogy nem engedelmeskedik a törvénynek, sőt a fejedelem és a haza tekintélyének sem; sohasem vetettem a tisztelendő klérus szemére (melynek tagjai közt számos jó, kiváló és kitűnő férfit ismerek és becsülök) oly súlyos bűnt, mely a keresztény vallás szellemével is egyenes ellentétben van s az egész emberi nem átkára méltó; sohasem neveztem a papságot minden felvilágosodás ellenségének!” Majd így fogalmazza meg saját társadalmi, politikai hitvallását: „Imádd Istent, tiszteld a törvényt, szeresd felebarátodat» – ezek azok az alapelvek, amelyeknek minden jól berendezett államban a társadalom alapjaiként szentnek és sérthetetlennek kell lenniük; ezeket kell tiszteletben tartania minden oly vallásnak, mely nem merőben ellentétben áll az ésszel, az ember céljaival és a politikai testület egységével. Ezek azok az alapelvek, melyeket szavával, működésével, példájával tanított, amelyekre egész tanítását felépítette az Igazság ama nagy, isteni Követe. De noha az Ember Fia – kedves és gyakran használt neve ez neki! –, ki életével és szavaival az emberek szeretetre méltó testvérének tanúsítja magát, nem akart uralkodni, sőt maga volt a szelidség és a tiszta szeretet – némelyek inkább félelmetesnek akarják őt bemutatni.”

Jézus emlegetése nem harmadkézből átvett frázis. A Szentírást nyilvánvalóan rendszeresen forgatta, mégpedig a katolikus Káldi-féle fordítást, amelyet rendkívül nagyra becsül: „Káldi... magyarságára nézve a Bibliának fordítottói között még ma is úgy tündöklök, mint a fényes hold a csillagok között...” – vallja egyik tanulmányában. Másutt: „... bizonyos és tagadhatatlan igazság, hogy Káldi György azon első karbéli és igen kevés számú Magyar Írók közé tartozik, akiket minden fogyatkozása mellett is úgy illik és úgy kell néznünk, mint a Nemzeti Nyelvnek legfőbb díszét és legerősebb oszlopát.” Amikor a napóleoni seregekkel együtt elmenekül Bécsből, feleségéhez, Baumberg Gabriellához írott leveleiben is megemlékezik Káldiról. „A nagy magyar biblia Káldi-féle fordítását ne felejtse el magaddal hozni” – írja neki, mikor az asszony hozzá készülődik Párizsba.

S hogy nemcsak mint a magyar nyelv forrását kérte a Bibliát, hanem lelki olvasmányként is, azt leveleiben tett más nyilatkozatai bizonyítják. Batsányi és Baumberg Gabriella levelezését a belőle sugárzó szerelem, a tiszta emberség és a mélységes istenhit teszi megragadó, elgondolkoztató olvasmánnyá. A Párizsból 1810. március 2-án kelt levelében olvashatjuk: „Téged azonban, kedves Gabriellám még viszont foglak látni. Ezt a vigasztalást, ezt a boldogító reményt se Isten, se halandó ember ne vegye el tőlem. Azért most ne sírj, emeld fel lelkedet, remélj és légy állhatatos a kitartásban. Isten, ki bennünket egymásnak teremtett s kinek jósága összehozott bennünket, él még fölöttünk. Ő a mi atyánk, ki jó és nemes. Vessük alá magunkat rendelkezéseinek, mert csakis őrá és saját magunkra támaszkodhatunk, nem pedig az emberekre. Az ő hatalmára és segítségére kell építeni végső reménységünket, hogy ne csatlakozzunk többé számításainkban, mert nincs e világon más biztonság, amiben menedéket találhatnánk.”

Isten kezét, a gondviselés intézkedését látja életének minden fordulatában, bukásaiban és még botlásaiban is. Bizonyosság erre az a levele, amelyet 1810. december 14-én írt feleségének Párizsból: „Ti egykor azt hittétek, hogy Bécsben is biztonságban megmaradhattam volna, pedig már akkor rég a föld alatt lennék. Természetesen, hiba, soha meg nem bocsájtható hiba volt kívándorlásom... De ez a számítás nem tőlem származott s ez a hiba adta vissza az életemet, szabadságomat és ez mentette meg nevemet mind a jelenkor, mind az utókor előtt s ezért engedte Isten, hogy elkövessék ezt a hibát. Ő jelölte ki számomra azt a jótékony nemtőt, aki egy üldözött élet szenvedései és hányódásai között biztos kézzel irányította sorsomat...”

Gabriella méltó partnere a hitben: „Jöjj el Szentlélek, töltsd meg a benned hívők lelkét – írja pünkösöd napján kelt levelében férjének –, s gyújtsd meg azokban a szeretet tüzét. Így hangzik a mai nap fohásza, melyet én is lelkem mélyéből küldtem az égbe... Mint látod, Isten erőt és kitartást ad nekem, mert itt állok üldözőid között rendületlenül és félelem nélkül...”

Igaz, voltak időszakok, amikor Batsányi keserű kérdésekkel ostromolta az eget és tette mérlegre Istenbe és eszményeibe vetett hitét: „... Ő kit lenni hisz és imád / E szenvedő szív, mindennek atyja, te! / Elnézed ezt? Vagy költemény csak / Lételedd? agyszülemény? hiu váz?

Ezeket a szavakat azonban a sötétség óráinak kísértője adta ajkára, amely nemcsak a szabadságszeretet megszállottját, a forradalmárt kísérti meg, hanem a szenteket is.

Istenhite ott izzik és lobog még legforradalmibb költeményében is, amikor vad haraggal fenyegeti a forradalom ellen fegyverkező uralkodókat:

*Nincs Isten? – Nincs aki vigyázna rátok?
Dühös vakságtokban tán azt gondoljátok?
Nem dölhet le porba, minthogy nincs bírátok,
Nemzetek átkával terhelt koronátok?*

Batsányi istenhitét is a valódi értékek őszinte keresése jellemzi. Ezért, mint az őszösvetségi próféták, nemcsak panaszos, de haragos kérdésekkel tud a világ Teremtője, az emberek atyja, minden értékek ősforrása felé fordulni. Ezért is kapta meg Isten látásának azt a kegyelmét, amely a börtönben írott *A'Szenvedő* című verséből árad. A vers a hasonló kiadásban is olvasható, motótóját Jób könyvéből vette kedves Káldijának fordításában: *Lehelletem elfogy, napjaim megrövidülnek, / és csak a koporsóm vagyon hátra.* (Jób XVII. R.).

A vers a legszebb magyar istenes költemények egyike; megérdemli, hogy néhány részletét ideidézzük.

*Elmém veszélyes andalgásiból
magamba térvén, 's zárhelyem'
Ezernyi könyveimmel ázatatot
Porába hajtván térdemet,*

*Némán imádva tisztelem
Mennyei nagy felségedet!
Leborulva tsudáлом
Megfoghatatlan bölts tetszésedet! (...)*

*Elődbe terjesztem – ne vesd meg, oh Uram! –
Elődbe terjesztem szokott kérésemet.
Halld meg keservem tengerének mélyiből
Hozzád kiáltó lelkemet!*

*Tekints le rám! Atyai kegyelmednek fényiből
Botsáod fejemre csak egy sugárodát!
Ne hagyj el, oh Irgalmazó!
Ne hagyj el alkotmányodat. (...)*

*Mik vagytok ti,
Hogy én-velem hálákat adgyatok?
Hogy az UR-nak én-velem
Illő ditséretet mondhassatok?*

*És ki vagyok én! hogy Tégedet
Méltán ditsérjelek?
Hogy Tégedet, Mindenható!
Ditsérni merjelek?*

*Én, por! veszendő főreg! én ditsérjem a Te
Nevezhetetlen
Gondolhatatlan,
Isteni nagy felségedet?*

*Én, Téged! Óh Te, aki vagy!
Téged, ki mindenkor valál!
És lenni fogsz
Szünetlenül! (...)*

Nem volt üres szólam Batsányi *Mentő írás*-ának az a mondata sem, hogy a korabeli klérus tagjai közt sok kitűnő férfit ismert és becsült. A *Magyar Tudósokhoz* című írásában így nyilatkozik: „Nem lehet a tudós, figyelmes Magyar Hazafinak vigasztalódva nem látnia, s örömmel meg nem esmérnie, hogy most a Magyar Egyházi Rendben sok olly jeles kedvelőji s bölts és tehetős pártfogóji találhatnak a nemzeti nyelvnek s litteratúrának, akik minden értelmes hazafi társaik szíves tiszteletére méltán számot tarthatnak, annyiaval is inkább, mivel Országszerzte tudva lévő dolog, hogy ebben Ők adhatnak legjobb, legszebb és legfogatosabb példát!”

Csak utalni kell rá, mert ismert tény, mily nagyra értékelte Anyos Pál, Faludi Ferenc, Virág Benedek költészetét, s hogy nemcsak becsülte őket, hanem harcolt elismerésükért, helyükért a magyar irodalomban.

Egész életén át a legmagasztosabb eszmékért lelkesedett: *Álljon fel az Erkölcs imádandó széki! / Nemzetek, országok, hódoljatok néki! / Uralkodjék köztünk Ész, Érdem, Igazság, / Törvény* s *Egyenlőség s te, áldott Szabadság!* Szenvedélyes haraggal fordult mindazok ellen, akik megsértet-

tek az ember legalapvetőbb jogait és értékeit. „Vérre sóvárgó koronás gyilkosoknak” nevezte kora gőgös uralkodót, megvetette a mások, őseik érdemeivel hivalkodó nemtelen nemeseket, „a sötétség szemtelenül csevegő vad terjesztőinek”, az „ostobaság véres zászlóihoz esküdt vakbuzgónak” titulálta eszméinek ellenségeit, még ha reverendában jártak is.

Szenvedélyének vulkáni kitöréseit azonban – ha valódi arcát akarjuk látni – nem lehet kiragadni munkásságának, életének egészéből. „Mindenben illő célt s határt kell tartanunk” – vallotta Horatiussal. A horatiusi elv az ő megítélésében is legyen irányadó. Az iskolákban, ahol tanult, a latin kultúrát a magyar műveltség alapjának, Rómát Pannónia révén a magyar történelem szerves előzményének tekintették. Ezt a felfogást elfogadta, izzó hévvel és tüzzel élte. Első munkája előszavában Rómát, a Világ Asszonyát, a „böltesség és vitézség szülő anyjának” nevezi. A római jellem az eszményképe, az az ember, aki hitványságot nem tesz és nem tűr el. Két legforradalmibb költeménye közül az egyiknek – amelyből az iménti idézet való – *A látók titka* a címe. Az ő látója a római vátesz és az ószövegségi próféta magyar megfelelője. Magát szólítja és biztatja „látónak”. S ráillik a név, mert ugyanakkor, amikor előde a magyar forradalmár költőknek, utóda is a váteszeknek, bárdoknak, prófétáknak. A hasonló kötet egyik betoldott lapján a *Magyar Íróról* szól, aki – *Mint az égő fálya, mely sötétben lángol, / s magát megemészti másoknak világot* ... – világítani akart. Ezért lettek hívei, jóbarátai az általa ostromozott osztályok legjobbjai is. S egyenes, haragjában is jót akaró férfias jelleméért szerették rajongva azok az asszonyok, akiket közelebb engedett szívéhez. Ezért siratta haláláig a gazdag magyar nemeslány, Ilosvay Krisztina, és követte őt szegénységbe, száműzetésbe az ünnepezt osztrák költőnő, a „bécsi Sappho”, Baumberg Gabriella. Imént idézett versét e szavakkal végzi:

*Saját érdemében lelvén fő jutalmát,
Népe jobb részében veti bizodalját,
S reményli, hogy Árpád igaz maradéki
Hiv fíradozását megköszönik néki.*

A köszönetnél többet érdemel. Megérdemli, hogy a késői maradék olvassa legszebb írásait és tanulja belőlük az eszmék izzó szeretetét.

Szőnyi István római albuma. Szőnyi István festő Rómában élő lányának, T. Szőnyi Zsuzsának összeállításában jelent meg a kiváló nyomdatechnikával kivitelezett, színes reprodukciókkal díszített album, amely nemcsak „reprezentatív emlékeztető”, hanem hasznos dokumentum is egyben, hiszen a benne megidézett 35 Szőnyi-mű (tusrajzok, tempera- és olajképek, akvarellek, gouache-ok) eddig csupán a Triznya házaspár otthonában volt látható. Az előszó, *Genthon István* írása sem olvasható másutt; ez *Kollányi Ágoston* 1957-ben forgatott Szőnyi-filmjének bevezetője.

Az albumban közölt 16 Szőnyi-levél pedig a festő hét-köznapijaiba, töprengéseibe és gondoljaiba enged bepillantást 1949-től az utolsó, 1960. augusztus 21-én kelt levélig. Minduntalan jelezve „Apu, az öreg Kolléga”, „Zsuekhhoz, Fixi és Faxi kollégákhoz” fűződő fűtő és segítő szeretettől áthatott kapcsolatát. A levelekben beszélgetők olvashatók, néhány hazai anekdota Szép Ernőről, Pólya Tiborról és más barátokról, ugyanakkor megszívlelendő tanácsok a mesterség titkairól, pályakezdő fiataloknak. Vallomások a művészetéről, élményekről, olvasmányokról, elődökéről és kortársakról. A legkedvesebb talán egy rajzos tudó-

sítás a fecskék érkezéséről és remélt fészekrakásáról „Zebiben” (Zebegény), valamint beszámoló Betyár, a kutya viselt dolgairól.

A kötetet *Szabó Ferenc*nek Szőnyi Zsuzsával és Triznya Mátyással folytatott beszélgetése zárja. Szőnyi Zsuzsa a zebegényi időkre, „modell-létére” emlékezik, Triznya Mátyás itthoni és római pályakezdésére, majd az idős Szőnyi István kétszeri római tartózkodását (1957 ősz; 1959 és 60 tele) elevenítik föl.

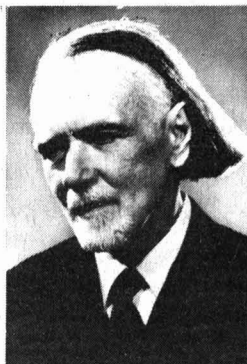
A színes reprodukciók korábban nem ismert Szőnyi-művekkel ismertetnek meg bennünket: a festő panteizmusa, élet- és emberszeretete, családjához való alkotó ragaszkodása, az annyira rokonszenves bensőséges mikrovilága ezekben is megmutatkozik. Nem kevés kiemelkedő erejű művet (*Halászsok, Vetkőző nő, Női akt, ágy előtt, Hárman* stb.), nagyszerű vázlatot (*József és testvérei, Kecse-legeltetés, Lóháton, Tükör előtt* stb.) láthatunk, az album borítóján pedig a részletében felnagyított *Öreg halász* nyitja a sort.

Szívesen látnánk egyszer valamennyit hazai tárlaton.

Bodri Ferenc

KODÁLY ZOLTÁN CENTENÁRIUM

1882–1982

RAJECZKY BENJAMIN

KODÁLY ÉS EGYHÁZI NÉPÉNEKEINK

A centenáriumi év kapcsán nemrég az Országos Magyar Cecília Társulat idézte fel Kodály Zoltánnak azt a jelentős kompozíciós tevékenységét, melyet az egyházzene területén kifejtett és amelyet olyan műveivel, mint a *Te Deum*, az *Öt Tantum ergo* vagy az *Orgonamise*, a zenei világ-irodalom is számon fog tartani. Arra is rámutatott, hogy ez az oeuvre mennyire összefügg a mester mély vallásosságával, amely intenzitása mellett megőrizte férfias és magyaros vonásait.

Népénektárunk reformmunkálatainak befejezésekor illő megköszönni neki azt az alapvetést, melyre ezek a munkálatok támaszkodnak, és amely nélkül a reform gondolatát sem lehetett volna felvetni.

Harmat Artur – Sík Sándorral együtt – 1931-ben jelentette meg a *Szent Vagy, Uram* énekeskönyvet azzal a szándékkal, hogy a múlt századi Zsaskovszky- és az e századbéli különböző kántori szerzeményeket a XVII–XVIII. századi, illetve XIX. század eleji énekeskönyvek dallamaival helyettesítve és felfrissítve az énekeskönyvet magyarabb és hagyományosabb jellegűvé tegye, s ellássa egységes, modern kísérettel, amely jobban kielégíti az új egyházkarnagy- és kántorgeneráció fejlettebb igényét. A *Cantus Catholici*-k, Illyés, Náray, Deák-Szentes dallamainak megfajtásával és Bozóky, Kovács Márk énekeinek átvételével bőséges tartalmú énektár került a hívek kezébe, az egységes célból egyenletes, Bach-korálszerű ütemekben, sima dallamvonallal, kötött ritmusban. Az előszóban Kodály Zoltán neve is szerepel, mint aki a szerkesztés munkálatait figyelemmel kísérte, de nem derül ki, miben állt részvétele.

1933-ban Kodály *Néprajz és zenetörténet* címmel előadást tartott a Néprajzi Társaság közgyűlésén. XVI–XVII. századi dallamfeljegyzéseket mutatott be, csatolva hozzá az élő hagyomány felvételeit fonográfon. Az összehasonlításból ezt a következtetést vonta le: „A régi hangjegyek csak vázlatát adja a dallamnak. Az élő előadás teremti meg a kidolgozott képet.” Ebben egyszer a ritmus idomul finom eltérésekkel a szöveghez, máskor az előadás feldíszíti a dallam törzseit, néha viszont „a strófánként megújuló, a szöveg minél találóbbr kifejezését kereső előadás a dallam törzshangjait is kikezdi, megváltoztatja s az alapmelódiát egyre újabb és meglepőbb világításban mutatja be. Itt ér el a népének odáig, hogy teljes értékű művészetnek kell elfogadni, s minden folklorista tanúsíthatja, hogy egy-egy sokversszakos dal sikerült szabad előadása, még öregember ereje vesztett hangján is, oly magasrendű művészi élményt jelenthet, amelyet rendesen csak a világvárosok koncerttermeiben szokás keresni és találni.”

Hogy az előadás a régi nyomtatványok idején is ilyen lehetett, arra Kodály a néphagyomány hosszú életéből következtetett, látva, hogy nyelvemlékeink tanúsága szerint a magyar nyelv 400 éve alig változott. Miért változott volna többet a zene? „Ha népünk mai nyelve közel áll a kóde-

kekéhez, bátran mondhatjuk: zenei nyelve még sokkal közelebb állhat a kódexek korának zenei nyelvéhez.”

Nincs bizonyítékunk arra, hogy ezeket a gondolatokat az egyházi ének kérdéseire is vonatkoztatta. De 1937-ben *A Magyarság Néprajza* IV. kötetében írt tanulmányának (*A magyar népzene*) *Egyházi népének* című fejezete világosan kimondja, hogy annak tárgyalása szorosan összefügg a népdaléval: „A magyar nyelvű egyházi népének és a népdal kapcsolatait pusztán szöveg szempontjából is érdemes volna vizsgálat alá venni. Hisz századokon át ez volt jóformán az egyetlen verses irodalmi hatás, ami a népet érte.

A világi lírát szájhagyomány útján is magáévá tehette. Itt azonban könyveket kapott kezébe, rögzített szövegekkel, melyeket ugyan nagyrészt szintén megtanult könyv nélkül, de a nyomtatott szöveg is állandóan kezénél volt, attól eltérni nem lehetett. Így hát a variánsképződés a dallamokra szorítkozott. . . Egy-egy dallam itt is erősen eltérő alakban jelentkezik különböző könyvekben és a mai élő énekekben. A nép száján élő változatok összegyűjtése sok értékes adattal járulna a variánsképződés törvényeinek megismeréséhez.

A nép tudatában »világi« és »istenes«, vagy »nóta« és »ének«, ahogy szorosabban nevezik az egyházi éneket – szinte oly vegyesen van jelen, mint régi kéziratok versgyűjteményeink legtöbbjében. Míg a művelt osztály vallásos éneke a templomra szorítkozik, a nép életében a templomon kívül is szerepel. Akárhányszor hallhatunk vasárnap délután a szérűskertben, vagy téli estéken a házból órák hosszat vallásos éneket egy-egy ájtatos öregasszonytól. Néhol mezei munka közben is elénekkelnek egy-egy éneket.

De nemcsak nálunk: mindenütt sokszorosan összebogozódott az egyházi népének a világgal. Dallama akárhányszor világi eredetű. . .”

Kodály szavaiból kitetszik, hogy gyűjtőútjai során szoros érintkezésbe került a népének gyakorlatával is, ugyanakkor irodalomtörténeti felkészültsége a történeti feljegyzések párhuzamait idézhette a szóba jövő szövegekhez és dallamokhoz. Már első publikált tanulmányában, mely az *Ethnographia* hasábjain jelent meg (*Mátyusföldi gyűjtés*, 1905), negyedik példaként egy nem templomi, de vallásos hangvételű dallamot hoz (*Csillagoknak teremője*; tulajdonképpen lassú tempójú duda-dallam); 1909-ben ugyanott egy ráolvasó imádságot közöl, a szertartás leírásával. *A hitetlen férj* című cikkében (1915) dallam-összehasonlításaiban éppen úgy hivatkozik Illyés *Soltári Énekek*-jére (1693), mint a református énekeskönyvek dallamaira. Ugyanabban az évben *Három koldusének forrása* című hozzászólásában saját káoszimpéri (1912) és bukovinai (1914) gyűjtését említhette egy dallamelemzéssel kapcsolatban. Írása végén azt a tanulságot vonta le, hogy „a népdal kutatója nem lehet el a világi és egyházi ponyva, meg régi verses irodalmunk alapos ismerete nélkül”. 1916-ban *Régi karácsonyi énekek* című közleményében a XIX. századi menyhei (Nyitra m.) éjféli misék vidám hangulatát írja le három kéziratok füzete alapján (a XVIII. században nálunk is ismert „pásztormisék” egyik változata). Ugyanabban az évben Nagyszalontán gyűjtött; a kiadott dallamok között egy betlehemes sorozat és a *Mostan kinyílt egy szép rózsavirág* szerepel.

Az *Egyházi népének* fejezetnek szenzációja az összehasonlító történeti szakasz volt: ebben az *Üdvözlégy*, *Krisztusnak drága szent teste* közismert dallamunk teljes rokonságát felvonultatta a Kájoni-kódex táncdallamától a Rákóczi-nóta variánsáig; versenyzett vele a *Cur mundus militat* – *Mint bizik a világ ő álnokságában* összevetése a *Harc ember élete* és a *Jaj, mely hamar múlik e világ öröme* halottas énekekkel és a *Bíró Szép Anna* balladával. Itt tűnt ki, mekkora dallamanyag halmozódott fel emlékezetében, és hogy benne minden dallam analizálva, rendszerezve várt felhasználásra.

Kimondottan egyházi énekgyűjtést nem végzett, de amivel gyűjtőútjain találkozott, azt szívesen hasznosította. Számadatot majd csak gyűjtőfüzeteinek feldolgozása után mondhatunk; az akadémiai gyűjteményben felvidéki, csiki és bukovinai útjairól találunk több felvételt (1912, 1914), jellemző módon egy sor olyan adatot, mely a XVI–XVII. századi réteghez tartozik: *Angyaloknak királyné asszonya*, *Mit bizik a világ ő álnokságában*, *Serkenj lelkem mély álmodból*, *Sok rendbéli próbák vannak*, *Ő mely félelem és retteggessel*, *A tenger fövénye ki sok*, *Lehullott a Jézus vére*, *Ő búltott, sok kint vallott* (*A dúsgazdag siralma*), *Szép violácska*, *Bizonytalan voltát*, *Ím látod*, *a halál mindeneket lekaszált* stb., úgyszintén a betlehemeseket a Csordapásztorokkal, vagy az olyan szokásdallamokat, mint a *Jelenti magát Jézus*. Kettőt mutatunk be közülük: az egyik a

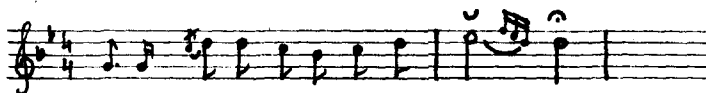
XVI. századi *Angyaloknak nagyságos asszonya* erdélyi dallama (melyet különben az énekeskönyvek a *Felvitetett magas mennyországba* számára használnak). Két strófájának díszítésben és tempóban való finom eltéréseit Kodály lejegyzése kitűnően visszaadja. A másik a *Szép violácska* az ő kézírásában. A *Cantus Catholici* (1651) német eredetű, sima hármas ütemű *Jesu Salvator*-ját az erdélyi énekesek érzelmes, részleteiben finom díszekkel kimunkált, magyar darabbá formálták.

Figyelemre méltó, hogy feljegyzett népenekei túlnyomó részben szabad ritmusú, parlando vagy ahhoz közeledő dallamok.

1937-ben fontos, hosszú tartamú vállalkozás indult a Néprajzi Múzeum és a Magyar Rádió közös szervezésében: a Pátria-hanglemez-sorozat népzenei felvételei. Szerkesztését Kodály Zoltán, Bartók Béla és Lajtha László végezte. 1945-ig 125 (még 78 fordulatos) lemezen népzeneink legfontosabb műfajait örökítették meg, köztük tíz lemezen egyházi népénekeket is, a fenti felsorolás nem egy dallamával Pest és Sopron megyéből, Erdélyből és Moldvából.

Énekeink szempontjából még jelentősebb volt Kodály munkája az ötvenes évektől. A Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjának megalapításával a megvalósulás útjára indult a Magyar Népzene Tára hatalmas kötet-sorozata. A kiadvány előkészítéséhez nagyszabású gyűjtőmunka indult meg azzal az alapgondolással, hogy egyházi népenekeink is a népzeneink integráns részét képezik, tehát a gyűjtő és kiadási munkánál tekintetbe kell venni őket. A Pátriasorozat mikroba-

Poco rubato

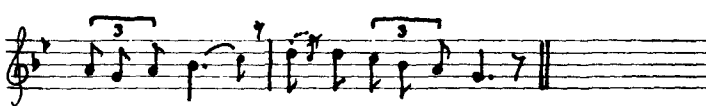
1. An-gya-lok-nak ki-rá-ly-né asz - szo - nya,

Ur Je - zus-nak di-cső-sé - ges any - ja,

meny-or-szág-nak fel-sé - ges asz - szo - nya,

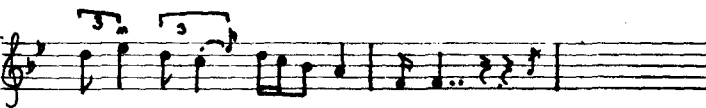
pa-ra-di-csom meg nyílt ka-pu - ja.

2. Re - ad néz-nek a - ty vák-nak sze - me - i,

öz - ve - gyek-nak ke-se-ye-szi - ve - i,

sze - ge' - nyek-nek nyomorult ü - gye - i,

rall.

bű-nösök-nak o-ha - jz tő lel-ke-i.

rázdás folytatásaként (Lajtha gondozásában) újabb 100 lemez készült, benne kereken húszlemeznyi népénekvétel moldvai csángó, bukovinai székely és Sopron megyei énekesektől. Lényegesen kiegészítette a sorozatot Kiss Lajos református énekgyűjtése a Szerémségből.

A hatvanas évek közepére már megindulhatott XVI–XVII. századi dallamfeljegyzéseink, illetve -kiadványaink anyagának összevetése a századunkban élő dallamokkal. Ennek első jelentős eredményét, Dobszay László és Szendrei Janka kétkötetes összehasonlító dallamtörténeti munkáját (*XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*) az útmutató mester már nem érhetette meg.

A Kodály irányította gyűjtőmunka tanulsága népénektárunk reformja számára így foglalható össze: 1. Történeti forrásaink feljegyzései gyakran a még friss idegen vonásokat tükrözik; a népi használat ezeket átalakította és a dallam képét megmagyarította, ezért választás esetén az utóbbiak mellett kell dönten. 2. Népénekeink jelentős százaléka nem kötött ritmusú, hanem parlando-ban használja a szöveget; ez az előadásmód erdélyi példáink bizonyossága szerint tömegéneklésben is megvalósítható (Te Deum, gregorián ordinárium). 3. Történeti énekeink tekintélyes része csak a XIX–XX. századi énekeskönyvekből maradt ki, és a városi gyakorlat nyomására szorult vissza a falusi használatba. Mivel ott még élő érték, újraélesztése megokolt.

Az *Ének Szent István királyhoz* és az *Adventi ének* emlékeztessen arra, milyen szívügye volt Kodálynak templomaink népéneke. Új énekeskönyvünket – viszonzásképpen – az ő szellemében alakítjuk.

KODÁLY ZOLTÁN (1882–1982). Abban a máig alapvető forrásmunkában, melyet Eöszé László jelentetett meg Kodály Zoltánról (Kodály Zoltán élete és munkássága, 1956) rendkívül gazdag képanyag támogatta az elméleti fejtegetéseket. A Zeneműkiadó (Editio Musica sorozat) most, az ünnepi évfordulóra, Kecskeméti Gábor szerkesztésében, a borítólapon Borsos Miklós kifejezően hiteles plakettjével önálló kiadványban is megjelentette e képanyag legjellemzőbb s legérdekesebb darabjait. Mottóul aligha találhatnánk a kötethez hitelesebb önvallomást, mint az *Utam a zenéhez* néhány mondatát: „Számomra mindig az volt a fődolog, hogy népem hangját hallhatóvá tegyem. Ezért kellett mindig arra törekednem, hogy felkutassam a régi dalokat és dallamokat, és hogy megkísérleljek azok szellemében tovább dolgozni, más szóval a régi hagyományt folytatni. És már azzal is elégedett lennék, ha úgy tartanának számon, mint azoknak a régenvolt zeneszerzőknek nem méltatlan utódját, akik évszázadokkal és évezredekkel ezelőtt éltek.”

A magyarság önismeretének és önszemléletének vonatkozásában korszakjelző fontosságú Kodály Zoltán életútja. Ebben fejeződik ki legtisztábban

és legteljesebben az a folyamat, melynek során a művészeti érdeklődés elkötelezett és felelős szenvedéllyé lett, mellyel a zeneköltő nem egyszerűen a zenei kifejezést akarta gazdagítani, hanem egy évezredes hagyományt megőrizni s példamutató erővé avatni. Azok a törekvések, melyek hasonló céllal idézik ma is a népi életet és gondolkodásmódot, kimondva-kimondatlanul őt tekinthetik legfontosabb elődjüknek.

Ehhez a ritka szép kivitelezésű képeskönyvhöz valóban fölösleges volt mindenfajta magyarázó és kommentáló szöveg. A csoportosítás a maga teljességében idézi vissza az életutat, melynek éppoly természetes és fontos állomása egy erdélyi népdalgyűjtő úton lencevégre kapott pihenő képe, mint a legnagyobbak egyenrangú társaként látható, már beérkezett művész fotója. „Van-e szebb hivatás, mint új kertbe az első jó magot vetni?” – kérdezte Kodály az óvodai zenetanításról szólva. Bár e magok még nem mindenütt hoztak termést, jóleső, s ösztönző érzés magunk előtt látni a magvetőt, akinek példájára, nyitottságára és következetességére oly nagy szükségünk van ma is.

R. L.

KODÁLY-VARIÁCIÓK

Ferencsik János és Simándy József társaságában

Csak néztem, óráról órára néztem őt abban a világoskék ruhájában! Egy szigorú és jóságos arkangyal – mindenek tudója. Az összehasonlító népzene-órák álmosító szakkérdései szemérmesen sejtették a nagy zeneszerzőt. A hangok nagy tanárát. Kodály egykedvűen tárt elének tényeket – a főiskolások motyogásából mindig kihallotta a gondolat hiányának ügyefogyott pótlékszavát: szóval... Aki kimondta, ballaghatott a táblához, hogy fölírja – s a nevét is melléje!

Egyhangú, kisiskolás multság volt. S hogy az elmélyülten sétáló Kodály nem viszonzta a köszönésünket a Zeneakadémia folyosóin, szinte természetes volt. Szótlanságát jó szívvvel vettük tudomásul.

Az egyik népzenei konferencia szünetében ifjú riportertársam az akkor divatos sablon-kérdéssel fordult Kodályhoz: – Hogy értékeli az elhangzottakat, tanár úr? Kodály rámordult: – Mi az, már én is „értékeljek”? Okosabbat nem tud kérdezni?

A hatvanas években néhányszor én is rögzíthettem a rádió számára Kodály szavait, aki ritkán nyilatkozott ahhoz képest, hány zenei, művelődési, nevelési, tudományos témában volt nélkülözhetetlen. Kodály pontos kérdéseket várt, és habozás nélkül azonnal felelt. Egy-két szóval a lényegyet közölte. Szavaj azonban évek múlva is hatottak, néha csak akkorra váltak teljes mélységükben befogadhatóvá. Nála egyszerűbben nyilatkozó riportalanyom nem akadt.

Dicséreteket nemigen osztogatott, feladatokat annál inkább. De épp ezért volt vele minden párbeszéd megtiszteltetés, és kicsinyes, modoros énünk, a rossz beidegzések elleni kijózanító orvosság.

Szereti Ön Bachot? – ezt a címet adtuk egyik rádióműsorunknak. Kodály is megszólalt benne.

„Első találkozásom Bach műveivel tiszta véletlen volt. Ugyanis annak idején Nagyszombatban senki sem ismerte Bachot. Nővérem sem, aki pedig kitűnően megtanult zongorázni egy bécsi tanárnőtől, de az sem játszatott vele Bachot, pedig Haydntól Chopinig mindent játszott. Történt azonban, hogy egy volt zenetanító özvegye eladogatta a kottáit. Azok közt két különböző füzetet találtam, többek között a Wohltemperiertes Klavier két kiadását, és – holott csak féléves zongoratudásom volt – azóta azt böngésztem naponta. A mai napig sem hagytak el. (Igaz ugyan, hogy olvastam Beethoven mondását, hogy nem Bachnak, vagyis pataknak, hanem Meernek, vagyis tengernek kellene őt nevezni, és olvastam aztán Schumann tanácsát, hogy a Wohltemperiertes Klavier mindennapi kenyered legyen!) A nagyobb művekkel csak később ismerkedtem meg. Akkor derült rám, hogy Bach egy olyan jelenség, akit csak a legnagyobbakhoz lehet mérni. Homéroszhoz, Dantéhoz, vagy Shakespeare-hez. A magyar közönség előtt nagyobb művei éppen ezért egyelőre nem nagyon hozzáférhetők, mert az elemi zenei műveltség hiányzik. Egy kiváló tudós nemrég – csak ötven év előtt – említette, hogy a lánya zongorázni tanul, de valami absztrakt, dallamtalan, unalmas dolgokat játszatnak vele, Bachot. A régebbi generáció előtt a Bach név rossz emlékü volt, még a Bach-korszak óta. No de reméljük, hogy az a publikum, amely most nő fel, azokban az iskolákban, ahol mindennap van énekóra, az már nyílt füllel közeledik Bachhoz és a legközelebbi nemzedék már éppúgy otthon lesz benne, mint minden más művelt ország.”

Kodályról beszélgetve SIMÁNDY JÓZSEFFel, felmerült a szó: szárazság.

– Olyan száraz volt – mondja Simándy –, hogy szinte félni kellett tőle. Mindig is tiszteltem, de amikor először nevetni láttam – arca megszépült derűjében –, azonnal megszerettem. S ez a szeretet, most már visszahullámzik a kezdetekig: 1944. március 16-án énekeltem először a *Szekely főnö* oratóriumszerű előadásában...

Emlékszem, főiskolai ösztöndíjból kellett frakkot vásárolnom. Nekem idegen, német nevem

volt. Az ő megjegyzése erőt adott: sváb névvel is lehet valaki igazi magyar... Hány *Psalmus Hungaricus* tenorszólját énekeltem azóta! Tudva már: az indulat hite, a hűség lehet csak aranyfedezete a zenei minőségnek!

– Hogy művei és a magyar népdalt felfedező útjai mit jelentettek számomra, azt szükségtelen részletezni – mondja FERENCsik JÁNOS –, gyűjtőmunkája mindenki számára szinte megváltás volt: már majdnem eltemetett, értékes rétegét mentette meg a magyarságnak.

Amikor először hallottam Kodály-gyűjtést – Bárdos Lajos révén, akinek a cserkészcsapatában működtem –, akkor azonnal tudtam: ez az én igazi zeném! A *Szekely fonó*-t, amelyet Failoni vezényelt, én tanítottam be. Kodály ott volt az olvasópróbákön – személyes ismeretségünk ebből az időből ered.

Később egy szegedi meghívás alkalmával elhárította magától a karmesteri felkérést, eljött, de a dirigálást rám bízta. Ez a *Psalmus Hungaricus* egyik régi előadása volt. Számomra az egyik legkedvencebb zenéje a *Páva-variációk*, amit nem ismernek annyira külföldön, de ahol hallják, ott rögtön tetszést arat. Így jártam például a Berliini Filharmonikusokkal, ahol felfedezés számba ment, hogy a Pávát eljátszottuk, pedig Feuchtwanger ezt annak idején dirigálta. Most a reveláció erejével hatott, a zenekar és a közönség is nagyon szerette. Játszottuk Bécsben, ahol óriási sikere volt; és nem tudom még hány turnén! A *Galántai táncok*-nak nincs szüksége propagandára, mert azt a világon mindenütt játszották és játszani fogják, ahol érdeklődnek népzene iránt is, de a *Páva* valóban mostohagyerek volt. Viszont ha tisztességesen adják elő, akkor sikere van. Nem könnyű előadni annak, aki nem nézi meg pontosan, hogy miről is van benne szó. Ahogy a variációk kapcsolódnak egymáshoz, azt a belső kapcsolatot, a nem látható fonalat, amely összetartja ezt a sok variációt, azt kell fölismerni! Hogy hogyan aránylanak ezek egymáshoz; hogyan kell átvezetni, vagy hogyan kell odaragasztani vagy szétválasztani az epizódokat, ezt nemcsak érezni kell, hanem addig kell kísérletezni, amíg az embernek az érzéke azt mondja, hogy itt, ezen a ponton már jó, így kell csinálni. Ezt az embernek ki kell kísérleteznie magában. Nem elég egymás mellé rakni a mozaikokat. A részeknek, a variációknak bizonyos belső lüktetése van.

A nehéz, a nehezen megszólaló művek között, talán a *Nyári este* az, amelyiknek nem tudom megtalálni az igazi hangját úgy, ahogyan szeretném. Aztán itt van a *Concerto*. A *Concerto* a maga formájában teljesen más mondanivalót hordoz, csak a címe azonos a Bartókéval. Mind a kettőt zenekarra írták, mind a kettőben virtuóz, különleges tennivalói vannak a zenekari szólistáknak, vagy szólócsoporthoz. De nem lehet azt mondani, hogy Bartók *Concerto*-ja jobb mint a Kodályé. Egészen más. A Bartók-*Concerto*t is jól kell játszani; Kodály műve nem olyan hatásos, de az, hogy nem hatásos, nem mond semmit. Bartóknak is vannak kevésbé hatásos kompozíciói! Csak azokról nem beszélnek. A *II. szvit* például kevésbé hatásos zene. És egy nagyon jó kompozíciója: a *Táncszvit* sem – főleg a közönségsiker szempontjából.

A sok felületes Bartók-Kodály összehasonlításban csak egy igaz: Kodály inkább hajlott az éneklés felé, mint Bartók, ami annyit jelent, hogy Kodálynak kevesebb a zenekari kompozíciója, mint Bartóknak. Arról nem beszélve, hogy Kodály rengeteget áldozott fel magából a magyarság számára mint tanár.

Azzal fejezem be: aki a *Psalmus*-t komponálta, aki ezt a szöveget megtalálta, aki erre ezt a zénét ilyen ihletetten írta, arra csak a legmélyebb, legalázatosabb tisztelettel lehet gondolni.

MIKLÓS JUTKA UTOLSÓ VERSE

1950-ben, amikor megnősültem, előkerültek a családi képek. Felbukkantak feleségem rokonai, komoly pózba merevedve a régi fotókon. Az egyik képen feltűnt nekem egy keskeny körszakállas, szemüveges úr, Van den Bussche belga mérnök. Hogyan került ide, a magyar arcok közé? Kiderült, hogy ő a nagymama testvérének, Jutka néninek a férje. A néni Marokkóban, Rabat városában él, kozmetikus. De a név, *Miklós Jutka*, nagyon ismerősen csengett. Nem irt valaha verseket? Megtudtam, hogy igen. Nem is akármilyen társaságban. A nagyváradi *Holnap* körének volt a tagja. Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Juhász Gyula, Emőd Tamás, Miklós Jutka – ők voltak a „holnaposok”. A század első évtizedében két versantológiával mozgatták meg a korabeli magyar szellemi világot.

Ám Miklós Jutka elsodródott a nagyok mellől. Pedig – még a váradi éveket megelőzően – tizenhat éves korában egy, a Budapesti Naplóban megjelent verséről Ady Endre nagyon bátorító kritikát írt, Kabos Ede, Révész Béla, Kaffka Margit, Erdős Renée biztatták. Számon tartották mint ifjú poétát. Az említett családi fotográfiák között később megtaláltuk Miklós Jutka fiatalkori képét is. Dacosan, egy *suffragette* öntudatával néz a világba. De akkor már messze járt Magyarországtól. New Yorkban kitanulta a fényképész mesterséget, Berlinben a filmrendezés érdekelt, fotóműterme volt a Montparnasse-on, a Café de Dôme közelében. Amikor véget ért az első világháború, a huszas évek Párizsában olyan látogatói voltak, mint Károlyi Mihály és hitvese, Tihanyi Lajos, Pór Bertalan, Bölöni György és felesége, Itóka. Bölöniék voltak a házassági tanúk, amikor Miklós Jutka férjhez ment Van den Bussche úrhoz. Rövidesen megszületett Yvette nevű lányuk.

„De a költő vagy elaludt vagy meghalt bennem – írta egy későbbi visszaemlékezésében. – Sohasem éreztem vágyat, hogy írnom kellene. Sokszor gondoltam Rimbaud-ra, aki huszonöt éves korában tette le végleg a tollat.” Férje az első világháborút a belga hadseregben küzdötte végig, súlyos gázmérgezés érte. Orvosi vélemény szerint, ha életben akar maradni, meleg, napfényes helyen kell letelepednie. Így jutott a család a derűs, száraz éghajlatú Észak-Afrikába, Marokkóba. Itt vészelték át a második világháborút, itt halt meg később Van den Bussche, itt szülte meg két gyermekét Yvette és vesztette el később a férjét ő is.

És most újra a személyes emlékek. 1970 nyarán családotul Párizsban jártam. A gyéren csordogáló hírek, ritkán felbukkanó levelek révén tudtuk, hogy Miklós Jutka, a bizonytalanak tűnő marokkói helyzet miatt, lányával és unokáival együtt visszatért Párizsba. Elhatároztuk, hogy megkeressük. Hosszú metrózás és némi autóbuszutazás után Párizs egyik elővárosának, Vitry sur Seine-nek új lakótelepén bukkantunk rá a rue Camille Blanc huszonnyolcas számú házra, s az egyik emeleten a névtáblára: Van den Bussche – Miklós – Payet.

Alacsony, fehér hajú néni nyitott ajtót. Nemcsak az öregkor görnyesztette meg Miklós Jutkát, hanem egy Marokkóban elszenvedett baleset is, mely megsértette a hátgerincét. Erejét, munkakedvét azonban ez sem tudta megtörni. Ő vezette a Sorbonne-on dolgozó lánya háztartását, kitűnően főzött, amit bizonyított a látogatásunkat követő második napon kívánságunkra készített marokkói kuszkusz is, ez a sok elemből összeállított különleges arab étel. De mindez eltörpült szellemének frissége mellett. Beszédjén egyáltalán nem érződött, hogy fél évszázada él külföldön és magyar szót ezalatt alig hallott. (Lánya, unokái nem beszéltek magyarul.) Nagyszerű történeteket mesélt Adyról, Balázs Béláról, Kaffka Margitról. Műveik ott sorakoztak könyvespolcán. Rövidesen előhozta Zelk Zoltán, Gereblyés László, Benjámin László, Fodor András versesköteteit. Lépest tartott a kortárs magyar líra alkotásaival, holott ekkor már közel járt nyolcvanhedig évéhez.

Később Arany Jánost idézte. – Toldi – mondtam. – Toldi szerelme – javított ki szemrehányóan. Pedig nem is volt Arany-kötete. Később arról beszélt, hogy számos Ady-verset fordított franciára. Yvette arról érdeklődött, hogy a magyar nyelv vissza tudja-e adni az idegen műalkotást,

például a francia verset. Miklós Jutka szinte indulatosan azonnal magyarul replikázott, váratlan érvvel: – *És mint a szem, merőn a napba nézve, / Káprázva lát piros gömböt sokat: / Úgy látok én hajadtól megigézve, / Aranysugáros, szőke foltokat!* – Ábrányi Emil szebben fordította le a Cyranót, mint ahogyan Rostand megírta! – fűzte hozzá.

Emlékeket, magyar verseket citált egész délután, fáradhatatlanul. Búcsúzóul egy nagy kívánságát mondta el: – Egy valamit szeretnék még megérni az életben, nem tudom van-e még annyi időm, összegyűjtött verseim kiadását. Első kötetemet szinte gyerekfejjel írtam, a másodikat – *Élet őfelségéhez* – nem szeretem. Életem folyamán írt verseimből válogatott kis kötet kéziratát néhány éve, még Marokkóban átadtam Gyáros Lászlónénak, akinek a férje akkoriban ott volt diplomata. Ezt a kéziratot tartom igazi életművemnek...

Budapestre visszatérve lázasan kezdtem nyomozni a kézirat után. Felesleges buzgóságnak bizonyult, a kötet anyaga akkor már Kardos György igazgató megértő segítségével nyomdában volt, és 1971-ben megjelent a Magvető Kiadónál *Visszaölel a föld* címmel. Párizsból kaptam meg a dedikált példányt.

Hanem a személyes ismeretség nyomán ezután gyakran váltottunk levelet Miklós Jutkával. Szellemesen, frissen reagált nemcsak a levelekre, hanem a neki küldött cikkekre, kötetekre is. És egy szép napon – valóban csak aludt, és nem halt meg benne a költő –, verssel jelentkezett. 1972 karácsonyán az ünnepi üdvözléhez mellékelte *Csiribiri emlékek* című költeményét. Szomráky Sándor gondozta akkoriban a Nők Lapja versrovatát. Az ő segítségével sikerült kinyomtatni a verset.

1973 márciusában ismét levelet hozott a posta Créteilből, mely szintén egy párizsi előváros; akkoriban már ott élt a kilencvenedik évéhez közeledő Miklós Jutka. „Nagyon köszönöm – írta –, hogy oly kedvesen és szívesen elintézted a versügyet. És »hálából« (?) most egy újabb verssel ütlek fejbe.” Külön lapon mellékelve, saját kézírásával és aláírásával ez a vers állt:

Közelebb, Uram, tehozzád!

*Már nem tévelyeg, nem keres,
az én utam már egyenes –
Közelebb, Uram, tehozzád!*

*Már minden kételyt elvetek,
Már bízó lélekkel megyek
Közelebb, Uram, tehozzád.*

*Rokkant bárkán vitorlatépve
Küszködik elérni a révbé
Közelebb, Uram, tehozzád.*

*És a révben, tudom, Te vársz
Tudom, hogy karjaidba zársz
S végleg közel leszek tehozzád.*

Miklós Jutka Párizsban, 1926 őszén

A vers sokáig ott lapult íróasztalfiókomban sok fontos és érdektelen levél, papír, kézirat tömkelegében. Nem is próbáltam elhelyezni. Aggályosság, lustaság, restség gátolt? Aztán 1976 februárjában Miklós Jutka meghalt. Kívánsága szerint a Père Lachaise temetőben helyezték végső nyugalomra. Egy korszak temetődött el vele. Utolsó tagja volt egy nagy nemzedéknek, és utolsó üzenete ez a későn felbukkanó vers.

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN

A Vigilia Nyíregyházán

Egy folyóirat életében mindig sokat jelent az olvasókkal történő találkozás; sokat jelent, mert tulajdonképpen az értő kritika, a higgadt vagy szenvedélyes reflektálás a szerkesztői munkára, az elhangzó ötletek és javaslatok viszik előre a lapot a maga útján, vagy – ha a vélemények közt az elutasító bírálat kap erősebb hangsúlyt – némi önkorrekcióra, céljai felülvizsgálatára kényszerítik. Keresztény világnézetünkől következik, hogy az önmagunkkal való szembesülésre állandóan szükségünk van.

1982. május 24-én Vigilia-estet rendezett a nyíregyházi kultúrpalotában a Hazafias Népfront Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottsága és a Megyei-Városi Művelődési Központ. A kamaraterem zsúfolásig telt nézőterén a népfront helyi vezetőin és a művelődési ház képviselőin kívül megjelent Gyűrő Imre, a megyei tanács elnökhelyettese. Lapunkat az esten Hegyi Béla főszerkesztő, Bálint B. András szerkesztő, valamint Kerényi Grácia és Vasadi Péter képviselte. Az eseményről hirt adott a Magyar Nemzet, a Kelet-Magyarország, a Magyar Rádió nyíregyházi stúdiója, a Magyar Kurír és az Új Ember is.

Hegyi Béla főszerkesztő bevezetője után – amelyet az alábbiakban teljes terjedelemben közlünk – Márai Enikő és Erdélyi György színművészek tartalmas lírai-prózai műsort adtak elő, amelyben Sik Sándortól Rónay Györgyig, Pilinszky Jánostól Vasadi Péterig, Simone Weil-től Teilhard de Chardinig megszólalt mindenki, akinek a folyóirat munkájában és szellemiségének kialakításában szerepe volt és van. Faragó Laura énekesnő Erdélyi Zsuzsanna népi imádság-gyűjtéséből adott elő néhány szép darabot, Szabados György jazz-muzsikusként, zongoraművész pedig egy Bartók-motívumra komponált improvizációját játszotta el.

A műsort író-olvasó találkozó követte. Kérdések hangzottak el a Vigilia kulturális, politikai és vallási jelentőségéről, a lap előfizetőinek és olvasóinak társadalmi hovatartozásáról, a folyóirat előállításának technikai és tartalmi kérdéseiről, a terjesztés zökkenőiről. Az érdeklődőknek a szerkesztőség képviselői igyekeztek kimerítő válaszokat adni.

„A Vigilia több évtizedes – s hagyományaiból szervesen következő – mottója: a dialógus, a párbeszéd a különböző világnézetű emberek között a haza, mindannyiunk javára – írta tudósításában az Új Ember. – Ennek jegyében fogant a lap ez évi 5. száma is, melyben Szabolcs-Szatmár megye gondjairól és eredményeiről szólt, s ennek jegyében került sor erre az estre is.”

Kedves Vendégeink! Kedves Barátaink!

Szép hagyományt elevenít föl ez a mai Vigilia-est a Hazafias Népfront Megyei Bizottsága és a Megyei-Városi Művelődési Központ rendezésében. Több mint harminc esztendővel ezelőtt, éppen itt, az akkori Korona szálló nagytermében tartotta a lap hosszú ideig utolsó nyilvános rendezvényét, a magyar irodalom és újságírás olyan kiválóságainak közreműködésével, mint Rónay György, Thurzó Gábor, Pilinszky János, Doromby Károly és Kunszery Gyula. A Vigilia idei májusi száma jó alkalmat teremtett ahhoz, hogy most ismét találkozzunk a megye és a város közönségével, tisztelőinkkel és barátainkkal, a párbeszéd híveivel.

A Vigilia hamarosan az ötvenedik évfolyamába lép. Kevés folyóirat mondhatja el magáról, hogy ezt az ötven esztendőt tisztességgel, az eszményeihez való következetes hűséggel s a feladataihoz mért felelősséggel élte meg és küzdötte végig. Holott életének két olyan szakaszáról is tudunk – a negyvenes évek derekán és az ötvenes évek elején –, amikor könnyebb lett volna áldozni a pillanatnyi sikerekért, elismerésért a célok, elvek, törekvések javából, engedni a hatalom szorításának, mint becsülettel ragaszkodni a folyóirat programjához. A Vigilia azonban nem ment bele méltóságán aluli kompromisszumokba, nem volt adu senki kezében, olykor vétett, súlyosan

tévedett, de nem vált árulóvá. Emiatt 1944 tavaszán betiltották, vezetői a Gestapo feketelistájára kerültek, míg a személyi kultusz idején példányszámát a minimálisra csökkentették, terjesztését akadályozták, szerkesztőit pedig átmenetileg rendőri felügyelet alá helyezték.

A Vigilia újból és igazán az elmúlt huszonöt évben talált magára végérvényesen, amikor a meghirdetett szövetségi politika talaján fejlődésnek indult a nemzeti egység társadalmi programja. Hivatásának betöltésében sohasem segítették a körülmények, a történelmi szükségszerűségek jobban, mint jelenünkben, a szocializmus megvalósulásának korában. Olyan feltételek között dolgozhat, amikor a társadalom előremutató, progresszív erői – túl a megújulás sok buktatóján, próbáján, ellentmondásán – nemzeti egyetértésre törekszenek és a véleménycsere, a dialógus folytatását az ország mindennapos gyakorlatává teszik. Az a baloldali szociális elkötelezettség, amely a Vigilia szellemi munkásságának kezdetektől fogva jellemzője volt, napjainkban kapta meg azt a reális hátteret, azt a valódi töltést, mellyel a hazai haladás fő irányát erősítheti, a párbeszédet a cselekvés szintjén támogathatja. Eredeti célkitűzéseit, sajátos szerepét, autonómiáját – a megváltozott társadalmi viszonyok között – nemcsak hogy megőrizte, hanem továbbfejlesztette és kiteljesítette a magyar állam és egyház közeledésének, jó kapcsolatainak előmozdítására, a hívő és nem-hívő értelmiség műveltségének, látókörének gazdagítására, a különböző világnézetű emberek egymásra találásának, a nemzeti önismeretnek érdekében. Mindig szorosan kötődve az egyházi vezetés útmutatásaihoz és tanúságtételéhez.

Ebből következik, hogy a dialógus számunkra mindenekelőtt egymás kölcsönös megértését, a vélemények megbecsülésének és szabadságának érvényesítését jelenti, hogy ki-ki időben megejttesse a társadalmi változások során gondolkodásában szükséges korrekciókat; hogy egy közös szellemi és társadalmi haszonnal kecsegtető szocialista demokráciát és olyan dialógus-kultúrát honosítsunk meg, amely a társadalom minden tagjában folytonosan növeli az együttműködési készséget, az egyetértést a legfontosabb dolgokban. Ugyanakkor azonban ezek a társadalmi szintűen lejátszódó pozitív folyamatok elő kell hogy segítsék a kereszténység integrálódását, ember és vallás, hit és társadalom viszonyának újragondolását, valósabb értelmezését – ahogy ennek ma már számos jelét tapasztaljuk – a közös otthont építő emberek közös praxisának természeténél fogva. A magyar társadalom minden rétege felismerte, világnézetre való tekintet nélkül, hogy ha mi magunk, ebben a kis országban nem tudjuk megvalósítani a különböző világnézetek, vallások és meggyőződések békés, vitázó és alkotó együttélését, ha mi magunk nem tudjuk megteremteni a párbeszéd biztató és energiát felszabadító feltételeit, mit várhatunk nemzetközi tanácskozásoktól, hatalmak tárgyalásaitól és ígéreteitől? Hihetünk-e akkor a világnak, és hisz-e nekünk akkor a világ?!

A Vigilia az eltelt húsz-huszonöt évben töretlenül hirdette az emberi és közösségi megfelelés, a társadalmi egymásrautaltság gondolatát a hívők és nem-hívők partneri szerepének és türelmes együtt munkálkodásának szószólójaként. A két évtized alatt több ízben is foglalkozott Szabolcs-Szatmár megye gondjaival, eredményeivel, hívők és nem-hívők összefogásának rangos példáival, az állam és az egyház helyi képviselőinek gyümölcsöző tevékenységével. Mert ez a nyitottság mindig kölcsönös volt: a Vigilia messzemenően értékelte és támogatta az itt folyó társadalom- és egyházépítő munkát, a megye és a város vezetői pedig értékelték és becsülték, amit a lap végez. Lépten-nyomon tapasztalhattuk, hogy komolyan veszik a szövetségi politikát, mindenütt készek a dialógusra, és az adódó nehézségeket, az ellentmondásokkal járó feszültségeket is bátorító módon igyekeznek megoldani. A kölcsönös érdeklődésnek és tiszteletnek szép megnyilvánulása ez a mai Vigilia-est is. A Vigilia szerkesztői, munkatársai, barátai és olvasói nevében szeretnék érte köszönetet mondani a megye és a város vezetőségének, a Hazafias Népfrontnak, valamint a Művelődési Központ igazgatójának és dolgozóinak.

IRODALOM

Elindultam kis falumból...

Oszláncai Kata: *Tenyereembe írtam a nevedet*
(A szerző kiadása, Budapest, 1982)

Nádudvari Anna: *Társbérlet*
(Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982)

Az ember alkotó életének előbbre haladtával egyre gyakrabban gondolkozik el a művészet, az irodalom további útjairól, lehetőségeiről. Melyikünket nem fogta még el az érzés, hogy elődeink, kortársaink mindent kimerítettek már, vagy hogy saját, előbbi munkáinkhoz képest mi sem tudunk már újat mondani, új tartalmakat új formában kifejezni, s ráadásul úgy, hogy a létrejött mű csakugyan megragadja, tanítsa vagy nevelje, felrázza vagy gyönyörködtesse az olvasókat, az embereket, akiknek talentumainkkal szolgálnunk kell? S micsoda öröm, ha úgy olvashatjuk tovább a könyvet, amit kezünkbe veszünk: ez érdekel, ez nekem szól, ez a szerző képes adni, mert őszinte és hű belső törvényéhez, amely írásra készíti!

Felmerülhet bennünk a kétség: lehet-e, érdemes-e Thomas Merton után szerzetesi önéletrírást kiadni, vagy akár regényformában olvasni? Mit adhat az egyszerű ember vagy asszony, ha a nagyok és a szentek, a hivatásos írók, a mesterségbeli tudás művészei után ragad tollat? De hiszen nincs két egyforma emberi sors, s aki a sorsban – saját sorsában, vagy a bemutatott sorsban – felismeri az isteni terv beteljesítését, jó íróvá válhat, tanúságtételével taníthat és nevelhet, hivatása szerint.

Nem hivatásos író, „csupán” egyszerű ember, illetve asszony *Oszláncai Kata*, a nyugdíjas ápolónő; nem merném azt mondani, hogy nyugdíjas apáca, hiszen a szerzetesi hivatás mindig egy életre szól, s a szerzetesrendek feloszlatása ezen mit sem változtatott: aki Krisztus menyasszonya, az hűséges marad hozzá mindhalálig. Szent Ferenc leányai a betegápolást választották a maguk szeretet-szolgálatának, s a rend feloszlatása után sokan vissza is tértek a kórházakba; megtanultak a világban élni, világi közösségekbe beilleszkedni, s akinek sikerült a megváltozott körülmények közt is megőriznie hűségét Krisztushoz és Szent Ferenc szelleméhez, az, meglehet, értékesebben, gyümölcsözőbben töltötte be hivatását, mint aki sosem lépett ki a rend védeltségéből.

Ilyen speciális, hazai apácasorsot rajzol meg regényében *Oszláncai Kata*; első személyben írt elbeszélése nem dokumentum-írás, de tényanyaga valószínű, hitelesen számol be hősnőjének és társainak életkörülményeiről, lelki harcairól, győzelmeiről

(talán a kelleténél kissé kevesebbet ír a kudarcaikról), s arról a feltétlen bizalomról, mellyel elfogadja és beteljesíti sorsát. A könyvnek előnyére válik, hogy szerzője nem tanulta meg az „írói mesteriséget”: nem irodalmiaskodik, nem stilizál és nem is filozofál, nem boncolgatja „a mindentudó szerző” szikéjével a szereplők lelkét, hanem egyszerűen bemutatja őket, azzal a természetességgel, ami ezeket a nem látványos, bár gyakran nagyon is hősiességetek jellemzi.

A *Tenyereembe írtam a nevedet* hősnője, Bodnár Teréz, a későbbi Pelágia nővér faluról jött, s voltaképpen azért lépett a rendbe, hogy édesanyjának örömet szerezzen; nemhogy a „szerzeteséletéről, de vallásáról sem tud a szokottnál többet. A falusi ember magától értetődően templomjáró, a falusi lány magától értetődően fogadja el a szülői tekintélyt, s ezért nem esik nehezére az engedelmisségi fogadalom teljesítése sem. Városi élete a záródásban bizonyára megnyugtatóbb a szülőknek is, mintha szolgálni menne, ki tudja, milyen „úri népekhez”. Mindebben nem volt semmi rendkívüli a harmincas évek Magyarországon, legföljebb akkor kapjuk föl a fejünket olvasás közben, amikor hirtelen ráébredünk: hogyan szedte áldozatait a szegények betegsége, a tudóbaj az akkori rendházakban is, milyen próbatételek elé állította az otthonukból kiszakadt fiatal lányokat a sokféle kiszolgáltatottság e látszólag biztonságos életformában is. Bodnár Teréz a záródásban ugyanúgy találkozik a halál természetes, következményeiben természetfölötti jelenségével, ahogy odahaza, falujában is találkozhatott; s talán ilyen tapasztalatok híján nem lett volna olyan nagyszerű önkéntes ápolója később a haldoklóknak. Amikor kénytelen volt visszazokni a civil életbe, nem csupán az apácaruha hiánya okozott nehézséget, állította a gátlások feloldásának nagy akaraterőt igénylő feladata elé, hanem az önálló döntések szükségessége is. Most már egyedül s önállóan kellett Isten akaratát felismernie, sorsát az isteni tervek szerint alakítania, a kísértések erőpróbái közt, a szeretetből fakadó lelki szenvedések alázatos vállalásával. Talán épp a szentferenci egyszerűség kegyelmi adományának köszönhet, hogy soha nem kellett az Istentől való elhagyatottság keresztútját megjárnia.

Nádudvari Anna regényének, a *Társbérlet*-nek a hősnője ugyancsak faluról jött, de ez már a hatvanas évek faluja. Az 1946-ban született Nádudvari tudatos, hivatásos prózáíró, kitűnő novellák, színházi tárgyú cikkek, színészpótrék szerzője; a *Társbérlet* a harmadik kiadott könyve, s első regénye. Nem teljes életút, beteljesült emberi sors ábrázolására törekszik benne, hősnője életének csupán egyik szakaszára összpontosítja figyelmét: bemutatja, hogyan lesz a „vidéki” Zsófiából városi, sőt

fővárosi lány. Ha ugyan a szó szoros értelmében is lánynak nevezhető egy fiatal nő, aki szinte sport-szerűen szabadul meg a szüzesség kényelmetlen terhétől középiskolás korában. Nem sokkal azután, hogy megsértődött a gyóntató papra, aki őt hazugsággal, hamissággal gyanúsította: bizonyára vétkezett a hatodik parancsolat ellen, csak nem vallja be. A tizenöt éves Zsófia úgy felháborodik ezen a feltételezésen, hogy nem megy többé gyónni; ez az első eset életében, amikor gyanúsítottnak érzi magát, valamilyen homályos bűn tapad rá, mások – most egy ismeretlen pap – szemében.

Nem megy többé gyónni, de a bűn fogalma elkíséri, méghozzá ilyen sajátos, misztifikált formában, mindenhová. Gyermekkori hite, a falusi családi élet vallási keretei tartós nyomot hagynak az életén; mintegy Istentől, Isten akaratától függetlenül keresi útját, de tudatában minduntalan bibliai idézetek merülnek fel, s embertársainak, környezetének megismerésekor a „Ne ítélj, hogy meg ne ítéltsél” erkölcsi parancsához igazodik. Készséges és szándéka szerint nyitott az emberek felé, „jónak” tartja magát – és a szerző is őt –, bár alapvető jóakarátát nem váltja cselekvő szeretetre. Alapvető a jóhiszeműsége is, az a vágya, hogy csak jót feltételezzon az emberekről; a falusi életben zavarták a pletykások, megszólások, ő le akarja rázni, fölébe akar emelkedni az „elmaradott” szokásoknak.

„Fölébe emelkedni. . .” – valamilyen furcsa, paradox feltörekvés vágy jellemzi Nádudvari faluról jött hösnőjét, Zsófiát. A hatvanas-hetvenes években a falusi vagy vidéki lány kisebbségi komplexusait anakronisztikusnak hisszük. Pedig vannak, el kell hinnünk a szerzőnek, s az ő Zsófiájának, aki a kisvárosban járt középiskolába és hivatalnokoskodott is egy ideig, aki érzelmileg (elmebeteg anyjának halála után) a legjobban parasztasszony nagyanyjához kötődik, s mégis röstelli a pesti társbér-lők előtt a konyharuhával fedett kosarat, amit a postás hoz, a hazai csomagot. Zsófia „föl akar emelkedni” és ugyanakkor „be akar illeszkedni”, ki akar válni a többiek közül – különleges jelentőséget akar elérni –, és ugyanakkor hasonulni akar hozzájuk: a gimnáziumban a többi, léha erkölcsi felfogású lányhoz, a pesti lakásban Irmához, a „művésznő” társbérlelőhöz, akitől annyit szeretne kapni, tanulni, s végül nem tanul egyebet a szexuális szabadosságnál. A beilleszkedés és a környezet, az embertársak elfogadásának, tisztetének vágya jellemzi hivatali életét pesti munkahelyén is; eleinte mindenkit szeret és tisztel, kedvesnek és vonzó-nak tart, legfőképpen a főnöknőjét, – azután itt is kezd hallani a sok megszólást, rossz véleményt, próbál a „ne ítélj, hogy meg ne ítéltsél” elv alapján független maradni, de nem sikerül. Annyira nem sikerül, hogy végül kénytelen a főnöknőjét ha-

nem is elítélni, legalább megfosztani a tiszteltétől, amivel megajándékozta.

Zsófia mindenkit, mindent el akar fogadni, s ennek természetes következménye, illetve egyidejű másik oldala lenne, hogy őt is elfogadják; el akarja fogadtatni magát, s eszébe sem jut, hogy a többieknek, a környezetének nincsenek is elfogadási-elfogadtatási problémái. Zsófia olyannak akarja elfogadtatni magát, amilyen, s lázadozik a „művésznő” Irma látszatkultusza, hamisság-törekvései ellen: ő nem kíván másnak mutatkozni, minek is játszania meg magát. Így veszi, fogadja el, éli meg a szerelmet is, s főleg azért szereti meg a Klarinétost – ha ugyan „valamiért” szeretünk meg valakit –, mert nem hipokritáskodik, szinte első látásra feltárja előtte belső zűrosségét és tökéletlenségeit, magánéletének „művészi rendetlenségét”. Zsófiát lenyűgözi ez az „őrült”, hiszen ekkor már tudja, hogy a „pesti” emberek gyakran hamisak és képmutatók. Lám, a Klarinétos is művész, mint Irma, és mégis, de bezzeg!

Nincs „mégis” és „bezzeg”. A szerelem szép, de egyszer véget ér két olyan ember közt, akik a lényeges kérdésekben különféleképp gondolkoznak, idegenek egymásnak. Zsófia etikai éretlensége és elszakadási kísérletei ellenére is ragaszkodik a „formákhoz”, a „szertartásokhoz”, amiket gyermekkorában a falun megőrzött hagyományoktól, voltaképpen a katolicizmustól kapott; a „felvilágosult” Klarinétos kineveti, nem érti meg. „Ehhez nem kell vallásosnak lenni”, magyarázkodik Zsófia; Pilinszkyt idéz, a *Beszélgések Sheryl Sutton*-nal sorait: „Egy szertartás. . . még ha a pap hitelen és a gyülekezet félig alszik is, igazának erejével mindig cselekvőképes abban a drámában, amit semmiféle szöggel és ecettel nem tudna felidézni”. A szertartások közösségi élményjellegét hangsúlyozza Zsófia – illetve Nádudvari Anna –, s ebben látja az egyéniség kibontakozásának legjobb lehetőségét is. „A szertartáshoz közösség kell, jeleket kell adni, azokra ráismernek a közösség tagjai, és akkor létrejön a katharzis. . . Amikor az emberek bemennek egy templomba, akkor mindjárt kell valamit csinálniuk, bizonyos rituális mozdulatokat tenniük. Ettől érezhetik a saját fontosságukat, akár a művész. Néhány mozdulattal ők most kifejezhetik önmagukat, azonkívül kapcsolatot hozhattak létre, egyrészt a többi emberrel, másrészt valamilyen lényeggel. . . végeredményben szertartás, ha érezhetjük, hogy fontosak vagyunk, fősze-replők. És akkor hiszünk abban is, hogy van valami abszolút jó, valami abszolút igazság, mellyel kivétel nélkül mindenki találkozhat a maga szemé-lyében, ha megfelelő szabályok közvetítik a számá-ra. Olyan szabályok, melyekről mindenki tudhat, mindenki megismerheti őket.”

Zsófia a Klarinétossal folytatott vitájában nem

emlegeti Istent, vagy Krisztust, csak iparkodik megfogalmazni világszemléletének kereteit, ragaszkodását egy értékrendszerhez, amiből *nem akar* kiszakadni. Alig egy éve lakik Pesten, de – szerencséjére vagy szerencsétlenségére – olyan közösségekben, ahol hibáikról ismeretlenek meg az emberek: társbérletben. Sejtí, sőt tudja már, hogy a városiak, az „úri népek” vagy pláne „művészek” nem szükségképpen okosabbak vagy jobbak a falusiaknál, nem képviselnek vagy kínálnak olyan értékeket, melyek segítenék kibontakoztatni egyéniségét, boldog emberré tenni; s talán azt is sejtí, hogy nem lehet boldog, aki nem igaz ember. Azt még nem tudja, hogy a *homályos bünt*, melynek réme a társbérletben is előkúszik és árnyat borít rá, egyetlen fegyverrel győzheti le: a tevékeny szeretettel. De talán élete következő állomáshelyén, a „nehéz” gyermekek nevelőintézetében – ahova a lakáshiány mechanikus ürügyén veti a sors –, sikerül ezt megvalósítania. Ha kitűnő megfigyelőképességével már nem csupán regisztrálni fogja az emberi jelenségeket, hanem lesz bátorsága a beavatkozásra is, akkor érheti el igazán vágyva vágyott jelentőségét. S akkor ráébred arra is, hogy az „abszolút jó” és az „abszolút igazság” neveltségessé törpíti jelentőségünket az emberek szemében; mert egy a szükséges: jelentőségünk Isten előtt.

KERÉNYI GRÁCIA

Hitek, választások

Ahogy végigfutok a könyv fejezetcímein, látom, Hegyi Béla nem ismeri a kíméletet önmagával szemben. *Aquinói Tamás – mai szemmel ... Marx-tól Marxig ... Kommentárok Déryhez ... Veres Péter levelei ...* A választott témakörben nincsen tabu, nincsen ügyes bújócska. Kard ki kard, szemtől szembe. Miért legyen könnyebb dolga az olvasónak? Neki kell gyürkőzni, fel kell készülni a frissítő szellemi súlyemelésre.

Hegyi Béla súlyzóit azonban mégsem roppantják meg a derekát. A tizedik oldal után ez az első élmény. Nem azért, mintha nem lenne szinte minden bekezdésben elegendő feldolgozandó mondandója, hanem azért, mert amit ír és ahogyan – választékos nyelvezetű, izgalmas olvasmány: Nálunk mintha kisértő szabály – afféle sajátosság fokmérő – lenne a nehézkesen elterpeszkedő, bonyolult, vagy csak a vájtfüllekhez szóló tanulmány. A titkosírási jelbeszéd, amelyet csak néhány kiváltságos fejthet meg. Hiába mutatott példát Ady, hiába írtak mives tanulmányt Babitsék, és a régiek. Hiá-

ba csillogtatta föl a műfaj aranyfényét Csokonai, Berzsenyi, Arany János, s hogy ismét visszatérjünk a közelmúltba, még a múlt évtizedben is: Németh László. A folyóiratokból, a kötetekből ránk köszöntő tanulmányok mintha tudománytalannak éreznék az oldottságot, a színes stílust. Mintha értéktelennek tartanák az olvasmányosságot, s attól rettegnének, hogy ezzel felhígítják a tartalmat. Pedig aligha tévedett Németh László: „Nincs szében csiszolható, többféle sugárban tündöklő műfaj ennél. Igaz, hogy nem babrál az emberek ábrázolásával, de... legalább nem leplezett tanulmány, mint annyi regény, s nem ál-személyeket fordít egymással szembe, hanem egyenesen a szemembe néz. Még az sem igaz, hogy csak az elit érti meg.”

Nem bizony, ha a tanulmányírója nem feledkezik meg a vonzó stílusról, az olajozottan gördülő mondatokról. Hegyi nem feledkezik meg. Tanulmányában úgy merülhetni el, hogy közben nem szükséges a mondat szerkesztés rejtvényén töprengeni. Amit mond, világosan, egyértelműen mondja. S az olyan filozófiai igényű mondanivaló, amelyben a félreértéseknek tág tere nyílik – nyílhat –, a pontos fogalmazás mindennél fontosabb. Nem engedheti meg a szakzsargon luxusát – őt a tisztázás szándéka vezeti, a sziszifuszi kőgörgetés példázatait kutatja. Arra keresi a választ, hogy létünk, gondolkodásunk alapvető kérdéseiben milyen célhoz érhetünk, s ha megcélzottuk a csúcst, melyik oldalról induljunk el lábunk-kezünk előtt a sziklatömbbel. Melyik oldalról indultak el a szellemtörténet, a filozófia, az irodalom nagyjai, milyen szélsőségek között vergődtek, amíg ilyen vagy olyan választásuk megszületett?

Szélsőségek között, mert ugyan nem küzd-e meg mindenki kivétel nélkül a világnézetéért, a hitéért? Nézzük talán a legtávolabbi pólusokat. Kétféle modell áll az ifjú *Engels*, s ugyanígy *Dienes Valéria* előtt. Amit készen kaptak, előbb-utóbb kételyeket ébreszt bennük. Hegyi szívós következetességgel, pontról pontra haladva vizsgálja az egyéni döntés kialakulását mindkettőjükénél. A kőgörgetés sziszifuszi küzdelmét örökíti meg. *Engels* a családi indítatás búvköréből, a vallástól jut el a dialektikus materializmusig. A maradás, az álszentség elleni tiltakozás fordítja meg: a túlsó oldalról feszül a sziklatömbnek. A csúcsra onnan kell feljutnia. *Dienes Valériának* századunk elején a materialista szemlélet határozta meg gondolkodását. Aztán egyszer csak közli Jászi Oszkárral és Szabó Ervinnel, hogy többé nem ír a *Huszádik Századba*, mert nem ért egyet a folyóirat materialista szellemével. (Szabó Ervin nyitottságára jellemző a válaszuk: „Ne sérts meg bennünket azzal, hogy feltételezed, nem írhat a *Huszádik Századba*, csak azért, mert már nem vagy materialista. Maradj ezentúl is a mi szerzőnk, és írad továbbra is azt, amit gondolsz.”)

Nem a döntésről akarják lebeszélni, mert Dienes Valéria akkor már döntött. A csúcsot – Engelshez, Szabó Ervinhez képest – a túlsó oldalról közelíti meg.

A felismerés és a bölcséleti döntés között szinte emberfeletti küzdelem feszül. Engels teológiai disputája a Graeber-testvérekkel dokumentumszerűen tárja fel, hogy elszakadása a vallástól nem volt fájdalommentes. Ezek a levelek elárulják az ifjú dilemmáját, „amelynek megoldásához egyelőre sehonnan sem kap választ, magára marad néhol már drámai színezetet öltő konfliktusaival”. Engels etikai és szociológiai jelentőséget tulajdonított a kereszténységnek, a problémák megoldását várta tőle. Amikor azonban úgy érzi, hogy a vallás lemond az emberek, a társadalmi kérdések, az eszmék iránti nyitottságról, érdeklődését más irányba fordítja. Hegyi végigkíséri Engelse a vívódás stációján, s megjárja a tusakodás lépcsőfokait Dienes Valériával – mert nemcsak a döntés érdekli. A tanulmányirónak a döntés hitélet, a választás autentikus voltát is meg kell indokolnia. Az Engels- és a Dienes-tanulmány a kötet legszebb, legjobban megkonstruált írása.

De a hitelességre törekvés jellemzi a kötet többi írását is. Amikor Marxról ír, éppen úgy megvizsgálja az indíttatás körülményeit, mint Engelsnél. És nem csupán arra kíváncsi, hogy Marx miként ítélte meg a kereszténység társadalmi szerepét, de arra is: hogyan látta a kereszténység önmagát Marx korában. Ezek után keresi az érintkezési pontokat keresztények és marxisták, hívők és ateisták között. Annál is inkább, mert ezek az érintkezési pontok mai valóságunkban – a világnézet és a társadalmi együttélés síkján – mindennél fontosabbak. „A közös munka – írja Hegyi Béla – közös értéket tételez föl a világban, olyan értékeket, amelyeknek alapja és mögöttes tartománya lehet különböző, de effektusuk mindenkor ugyanaz. Hogy ez a találkozás ma a marxizmus részéről lehetséges, sőt kívánatos, azzal magyarázható, hogy a marxisták a maguk oldaláról nem azt tekintik problémának, létezik-e Isten vagy sem, hanem hogy a hívő emberek milyen társadalmi értékeket és erkölcsi alapelveket vonnak le maguknak a természetfölötti létezből. A kereszténység azért tartja lehetségesnek, sőt fontosnak ezt a találkozást, mert az ateizmust elfogadja ugyan »vallástalan-nak«, »istentelennek«, de nem ítéli meg »hitetlennek«. Napjaink művelt, korszerű ateizmusa csak akkor lenne hitetlen, ha nemcsak Istent, hanem általában a világ értelmét is tagadná. Az igazi ateiz-

musban voltaképp mindig van valami a hitből, legalábbis a maga sajátos, abszolút, negatív istenében, levő hitből, amely minden istent eltaszított magától, hogy átadja magát az emberben és a világban, a konkrét dolgok konkrét megvalósításában való hitnek.” Ember és világ. Ember és hit. Ember és história. Ezek a tanulmányok kulcsszavai.

Szobrokat persze nem farag Hegyi Béla. Emberekről ír, hús-vér, vívódó, kétségek közt hanyódó, alapvető felismerésekre ébredő emberekről. Még inkább érezni ezt, amikor a gondolkodók után irodalmunk közelmúltjának kiemelkedő egyéniségeit veszi sorra. Első kötetében, *A dialógus sodrában* (Magvető, 1978) kortárs írók, képzőművészek, irodalomtörténészek, filozófusok válaszolnak kérdéseire, s míg a párbeszéd pereg, élénk rajzolódik egy-egy portré. Már akkor is feltűnt, hogy az ismert arcokra új vonásokat fest.

Most sikerült újabb íróportrékkal megajándékoznia bennünket. Holott tanulmánykötetet írt, s mégis. Megint többet tudunk meg *Déry Tiborról*, *Kassák Lajosról*, *Veres Péterről*, mint eddig. Hogyan érte el ezt? Alighanem úgy, hogy az interjúk készítése közben már alaposan megismerte őket, s most csak az utolsó ecsetvonásokat kellett felvinnie az arcképekre.

Jönnek a meglepetések. Déryt ennyire foglalkoztatta a vallás, a lét és nemlét kérdése? Ilyen gyönyörűen perlekedett az elmúlással? Veres Péter rendszeresen olvasta a katolikus lapokat? Híres levelezőlapjai rendre-másra fölkeresték a lapok szerkesztőit, vitatkozva, egyetértve, baráti kézfogást ajánlva. Természetesen önállóságának feladása nélkül. Milyen utat járt be Veres Péter a *Rónay Györggyel* folytatott nevezetes, 1947-es vitája óta? Miért érezte fontosnak a szóértést a hit embereivel, ő, a nem hívő? A válasz nem kétséges: az emberi értékek megőrzése végett. A népben, nemzetben gondolkodás jegyében.

S fordítva, a túlsó oldalon Rónay György csatája? A *Vigilia* egykori főszerkesztője arra kereste a választ: a szemünk láttára kialakuló új típusú társadalomban közelebb jut-e ember az emberhez? A világnézeti konfrontációt feledve, létezhet-e, szükséges-e a hívők és ateisták párbeszéde? Az ő igenje éppen azt jelentette – vallja Hegyi –, amit Veress Péteré: az együttműködést a nép, az ország megemlése kívánja. S ebben hívőnek, nem hívőnek egyaránt megvan a maga elvégzendő feladata. (*Magvető Könyvkiadó, 1981*)

KÓSA CSABA

TEOLÓGIA

Schütz Antal, a hittudós

Bóka László, a neves irodalomtörténész tizenöt évvel ezelőtt így ébresztette lelkiismeretünket: „... Schütz Antal nevét legfeljebb egy etika-könyvvel kapcsolatban emlegetik, mellékalaknak véli az olvasó, holott korom egyik főszereplője volt... Az én nemzedékem legjobbjai közül azok fordultak a katolikus egyház felé, akiket a Prohászkánál sokkal szürkébb Schütz Antal hatása ért. Schütz atya nem volt püspök és nem volt divatos hitszónok. Szerzetes volt és egyetemi tanár, puritán szigor, egyszerű szerénység jellemezte. Hatalmas dogmatikai rendszere nem volt vonzó, sem könnyű olvasmány... az igénye volt vonzó, a rendszerezés, az összefoglalás, a teljesség igénye, amelyre hangyaszorgalommal törekedett. Kultúrája rendkívül rokon kora meghasonlott nemzedékével. A problémázó és problematikus írók félreismerhetetlen hatása – Platón, Agustinus, Pascal, Kierkegaard, Kőlcsey, Kemény – a teljesség, a harmónia sóvár vágyával elegyedve – Homérosz, Goethe, Vörösmarty – ezek voltak kitapinthatók életművéből, s egy racionálist irracionálissal, valóságot vízióval keverő lángelme: Dante... Természetesen nemcsak a mi íróinkat olvashatja – mondta egyszer –, a kegyelem kisugárzik másokra is. De ne feledje el, amit nem győzők eléggé mondani: *salus animarum suprema lex esto!* – A lelkek üdvössége az első!” (Válogatott tanulmányok, Bp. 1966. 135–137. old.)

Születésének (1880. október 26.) századik évfordulóján elkezdődött törleszteni adósságainkat. Schütz Antaltól, a hittudósról *Deum docuit* címmel Előd István piarista teológiai tanár szerkesztésében nemes veretű könyv jelent meg a Szent István Társulat kiadásában 1982-ben. A kötetben tanítványai – Koncz Lajos, Belon Gellért, az ifjabb nemzedékből Tuba Iván, Sóczó Ferenc emlékeznek meg róla. Bemutatják a teológust, a filozófust, a nevelőt és a tanárt, Sik Sándor verse pedig a mester portréját rajzolja meg. A jól válogatott szemelvények nyomán közvetlenül is találkozhatsz a hittudóssal az, aki eddig nem ismerte volna.

Schütz Antal *Életem* című művében – melyet szinte a halál küszöbén írt – életének és hivatásának belső indítékait *sub specie aeternitatis* értékeli. A Torontál megyei Kistószegen született. Még Mária Terézia telepítette ide azokat a svábokat, akik a gazdátlan vidéket végtelen búzamezővé varázsolták. Szorgalom, igénytelenség, takarékoság, szolid élet, megfontolt értelem volt a Rajna-vidéki telepések alaptulajdonsága. Schütz ezeket a vonásokat önmagában jellemmé formálta. Részletesen

leírja családját és faluját, mert a környezetnek meghatározó jeleget tulajdonít. Falujára a *közöségi összefogás*, a szerzett javak önvédelme, valamint az „önsegítés” elve volt a jellemző.

Elemi iskoláit, a polgárit, a gimnáziumi különböztetít kitűnően tette le, majd a szegedi piaristánál vállalt munkát, felszolgált és ezért ingyenes tanulást és ellátást kapott. Tudásával és szorgalmával hamarosan kiemelkedett, de az elért sikereket sem most, sem később nem tudta élvezni, mert további, fontos feladatok sürgették. Kötelező tanulmányai mellett sokat olvasott filozófiát, lélektant, teológiát. A tudásra igényes volt, ezért önerőből továbbképezte magát.

1904-ben szentelték pappá; előbb rendi, majd egyetemi teológiai tanár lett. 1916-tól 1946-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hittudományi karának dogmatika professzora. A szüntelen és fáradhatatlan munka, az állandó éjszakázás Schütz Antalt élete delén kidöntötte a sorból: súlyos szélütést kapott. Felépülve ugyan ismét dolgozott, ereje azonban egyre fogyott. Hetvenévesen, az utolsó agyvérzéssel végleg elpihent.

A most megjelent *Schütz-emlékkönyv* – talán ez a legjobb megnevezése ennek a műnek – különösen tanítványainak és kortársainak, a most hatvanéves generációnak mond leg többet.

Mint hittudósnak fő műve kétségtelenül az első magyar nyelvű, kétkötetes *Dogmatika*. Pázmány Kalauzával lehet csak összemérni. Schütz párhuzamosan készítette a latin nyelvű dogmatikai *Summarium*-ot. Ebben rendszerezi a hitigazságokat, szembeviszi az egyház történelmével, saját korával, miközben egészen beleadja önmagát is: „Szellemi Pünkösddöm volt a Dogmatika készítése, most egészen megtaláltam magamat... Tűz gyulladt bennem, megláttam, mivel tartozom hallgatóimnak, a papságnak.” Vezérfonala *M. J. Scheeben* összefoglaló rendszere (*Die Mysterien des Christentums. Handbuch der katholischen Dogmatik*). Az ő módszere alapján Schütz elsősorban nem apologetizál – mint kora egyéb művei –, hanem a kinyilatkoztatás fényében építi fel tiszta, világos rendszerben *hitünk tanítását*. Fel akarja oldani a korábbi, merev dogmaszemléletet is: „A dogma közvetlenül Istentől kapott igazság, titok – írja –, melyet alázas, hívó elmével kell elfogadni. Ellenben ezek az eszmélések természetszerűen mindannyiszor jelentkezők, és éppen ezért szükségszerű, és tiszteletreméltó kísérletek, elhívték készíteni a titoknak abban a világban, melyet az elme épít. De csak *kísérletek*. Tudatában vannak annak, hogy a titok nem a bölcselekedő elme világának, hanem más, felső világnak a szülötte...” (Eucharistia, Budapest 1938., 132. old.). „Schütz Dogmatikája világviszonylatban is kimagasló alkotás... – állapítja

meg róla Jánosi József filozófus –, mind teológiai irodalmunkban, mind pedig az ilyen műtől elválaszthatatlan vallási elmélyedésben, *történelmi jelzők* marad, és a szerző nevét is kitörőhíttelenül beleírja a magyar katolicizmus történetébe.”

„Kutatásaim során – hangsúlyozza Cserháti József püspök – nagy hazai dogmatikusunkról, Schütz Antalról ismételtelen kiderült, mennyire új utakon járt már negyven évvel ezelőtt. ... Schütz egyházképe ma is modernnek mondható, mert Krisztus Titokzatos Testének szemléletére épül, a szentségi jegyet is e vonatkozásban szemléli. Ezért mondja, hogy a szentségi jegy Jézus Krisztushoz mint Főhöz való hozzátartozásnak és az ő Titokzatos Testében való részvételnek záloga és biztosítéka” (Az egyház és szentségei, Bp. 1972., 215–220. old.).

Schütz már 1921-ben felvetette a kérdést, hogy a *katolikus igazságok* közül melyiknek van korunk számára különös mondanivalója. Válaszul három jelölt meg: 1. a *szentek egyeségét* mint hitünk „legszociálisabb” dogmáját; 2. *Isten országának és népének* tanítását; 3. *Krisztus testét, az egyházat*, melynek kifejtésében a korábbi hitvédelmi módszerrel szemben a dogmatikai elmélyülést választja. Egyházszemléletével már 1923-ban megelőzte az 1943-ban kiadott *Mystici Corporis* enciklikát, és a II. vatikáni zsinat egyházzól szóló tanítását.

Nem volt zuga az irodalomnak, ahová be ne tekintett volna. Minden új filozófiai, pszichológiai, szociológiai és történettudományi eredményt ismert. Általános tájékozottsága tette hitelessé tanítását. „Minden szava elevebben talált. Tele van szíva a mával – vallja egyik tanítványa –, a jelen emberének problémáival, világszemléletével, lelkiségével, és neki szól: a ma emberének.” De Schütz nyitott a hittudományban is. Abban a korban a teológia sajtós gettóhelyzetben élt. Szaknyelvét csak a kiváltságosok értették; ő azonban egyre szélesebb fórumot keresett számára. Megkapta a Pázmány Péter Tudományegyetem 1200 személy befogadására alkalmas kupolacsarnokát, ahol nyilvánosan tanította – érthetően és élményszerűen – a hitigazságokat. Az *Isten országa* előadássorozatát „a világért való felelősségének” tekintette. Tudom – mondja –, hogy a „teológiának van segítségi lehetősége a világ különböző bajaira”. Krisztusról tartotta első előadássorozatát 1930-ban, Szent Ágoston halálának 1500. évfordulóján. Jól látja, hogy Krisztus a történelem kulcsa. Benne Isten lép a történelembé, „aki a történelemlindító embereszme megteremtője, a történelmi ember bűn-tragikumának Birája és Megváltója. Isten... a maga szemé-

lyének ölébe veszi fel a történelem erőit és értékeit, sőt tragikumát is. Isten hozzája kötötte személyes érdekét, sorsközösséget vállalt vele... és ezáltal lett a történelemnek igazában nyitja, értelme és foglalatja” (Isten a történelemben, 180. k.). Schütz sokáig tanulmányozta Moehlernek, a württembergi történetteológusnak felfogását – akinek iskolájából Yves Congar és M. D. Chenu is elindult –, és határozottan állítja, hogy Isten megközelítése ma legjobban a történelem kategóriájában lehetséges. Heidegger akkor már szembesítette a történelemmel az embert, ám *Walter Kasper*, korunk neves krisztológusa szerint „az emberiség kezdetének és végének dialogikus feszültségét Jézus Krisztus fogja össze”. *Karl Rahner* korán felismerte Schütz történeti szemléletének jelentőségét, és 1951-ben a *Weltgeschichte und Weltmission* című előadásához felhasználja az *Isten a történelemben* könyv német fordítását (Gott in der Geschichte, 1936). Schütz a történelem teológiai jelentőségét olyan fontosnak tartotta, hogy 1931 őszén ezzel a címmel tartotta meg nyilvános előadásait. (Ezekből készült könyve is.) „Megbirkózni a történelemmel, ez életem nagy adóssága... – emlékezik. – A szentháromságos Úristen, kinek csillaga alá helyeztem ezeket az előadásokat, megsegített, bele engedett látnom a történelemnek, nem a törvényszerűségébe – ilyen nincsen –, hanem a törvényébe” (Életem, 258. old.).

Schütz Antal az *igazság szolgálatát egyetemes emberi feladatnak* fogta föl: „Embernek lenni annyit, mint igazságszeretőnek és igazságszomjazónak lenni” (Eszmék és eszmények, Bp. 1933., 154. old.). „Nem nézte, ki merre találja az igazságot... , sokkal egyetemesebb és eredetibb elme, hogyszem lekötötte volna magát egy iskola mellett minden kérdésben” – fűzi hozzá egyik tanítványa. És egy másik így folytatja: „Művésze volt az összefüggések kiépítésének és bámulatos súlyt tudott adni a legmellékesebbnek látszó kérdésnek vagy megjegyzésnek is. Egyetlen tévtant sem kezdett magyarázni, amíg a benne lévő igazságra, vagy igazságszíkrra rá nem mutatott.” Schütz nyíltan hangoztatta: „A katolikus igazság katolikus, azaz egyetemes iskoláját jártam... Azt tartom, hogy a teológiai tanításban és irodalomban megfelelő nyomatékkel kell képviselve lennie annak a módszernek is, amely a katolikus gondolat teljes eredményét..., értékeit iparkodik egyensúlyozott, élő szintézisbe egyesíteni. Én erre tettem fel életemet, és úgy gondolom, hogy ezzel szolgálom egyházamat, az igazság egyetemes főiskoláját.”

SZÉLL MARGIT

TUDOMÁNY

A humanizmus iskolái

Mészáros István XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis”. Humanizmus és Reformáció 11. szerk. Klaniczay Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

A szerző könyve a magyar pedagógiai történetírásnak hosszú idő óta, rövidsége és tárgybeli, időbeli szigorú körülírtsága ellenére a legkiérleltebb, legtöbb indítattal biztosító terméke. Olyan témát tárgyal páratlan anyagismerettel és nyugodt ítélőképességgel, amit eddig a felekezeti ellentétek jó esetben lelkes, rossz esetben ellenséges szenvedélyei szinte megtekinthetlenné, vizsgálhatatlanná tettek. A tényeket tisztelő megállapítások helyét ugyanis az előítéletek hangoztatása foglalta el. Ez a véleményem nem vonatkozik egy olyan magas tudományos etikájú adatközlő, mint Fraknói Vilmos munkásságára. A magyar műveltség régebbi, középkori múltjával foglalkozó szakembert azonban – mint e sorok íróját is – mindig foglalkoztatta a magyar művelődés első félévezrede iskolázási, műveltségi rendszerének sorsa a XVI. század tragikus évtizedeiben.

Lehet-e beszélni egy, a századon átívelő nemzeti műveltségi európaiságról és még inkább folyamatosságról a XX. század derekáig, felekezeti jelzők szembeállítás nélkül? Erre a kérdésre ad a tényeket ismerő és gondosan mérlegelő kutató megfontoltságával igenlő választ a szerző, helyesen hangsúlyozva, hogy „iskoláink tananyagának humanista szellemű modernizálódását... sajátos belső fejlődés eredményezte...” Ezzel egyező véleményt alakított ki bennem irodalmi műveltségünk alapvetésének vizsgálata is.

Munkájának felépítését a könyv címének fogalmi tisztázásával kezdi. Mit jelent a „*studia humanitatis*” humanitas tanulmány? Új világképet, új iskolatípust (9–15). Az új tananyag-koncepció megjelenését a budavári Boldogasszony-iskolában fedezi fel, és ezzel egy elődeihez képest új és bátor tudatossággal megválasztott útra lép. A városi iskolázást, a későbbi magyar középiskolának eddig, az úgynevezett „káptalani” iskola mellett szerencsétlenül elhanyagolt történelmü egyik és fontos elődjét ismerteti meg velünk (62–76). Az *Egy jelentős iskolareform* című fejezetben, a minden jel szerint Esztergomból Nagyszombatba menekült érseki (és nem káptalani) iskolának a városplébániái iskolával történő fúziója Oláh Miklós által történt szabályozását, reformját írja le (62–76), és végre jelentőségéhez képest mutatja be a XVI. századi magyarországi iskolák egyik legjelesebbjét. Igen érde-

kes az a két fejezet, amely a teljesebb, illetőleg az egyszerűbb klasszikus tananyag-együtttest ismerteti a protestáns iskolákban (78–122). Az előbbi, mint látszik az erdélyi és felvidéki városok (Kolozsvár, Besztercebánya, Lőcse, Selmecbánya, Nagyszombat) iskoláiban volt honos, az utóbbi Sárospatakon és Debrecenben. Itt azonban feltűnik már a magyar nyelv, mint a „*studia humanitatis*” eszköze. (A jezsuiták iskolarendszere, annak magyarországi megvalósulása [teljesen először Kolozsváron].)

A tananyag részletes ismertetése segít minket ahhoz, hogy igazat adjunk a szerzőnek a jézustársasági iskolázás fegyelmezettségére, rendszerességére vonatkozó nézetei tekintetében. De már az auktorolvasás dolgában – „mindezt máshol már megírtam” – a jezsuiták mögötte maradnak Oláh Miklós humanista igényességének, sőt a protestáns iskolázás átlagos követelményeinek is. A jezsuita középiskolai és főiskolai oktató tevékenység teljes kibontakozása amúgy is a XVII. századra esik, kívül marad tehát e könyv időbeli határain. El kell fogadni Mészárosnak azt az összefoglaló nézetét, hogy „... a humanista anyag felosztása... lényegében azonos módon történt a jezsuita gimnáziumokban éppen úgy, mint a nagyobb protestáns iskolákban. Kétségtelen, hogy a jezsuita iskola szilárdabb szervezetű, biztosabb alapozású, a protestáns iskola viszont rugalmasabb, a helyi lehetőségektől, személyi adottságoktól meghatározva esetenként és időnként nyitottabb szellemiségű ekkor is és a későbbi századokban is.” Az előzmények ismeretében fel merném vetni a kérdést, hogy a protestáns iskola rugalmassága nem azért állapítható meg így, mert – különös módon – talán inkább folytatása volt a középkor hazai, nem túlszervezett, különböző hatásokat könnyebben felvevő iskolájának.

Már csak azért is szóba kell ezt a lehetőséget hozni, mert szerzőnk a „*studia humanitatis*” fogalmának vizsgálatában nem es le egészen az alapokig. Egészen határozottan a humanizmus „atyjának”, Petrarcanak és az itáliai humanizmusnak augusztinizmusára kell gondolni, meg a XVI. század elején megélénkült párizsi humanista iskolázásra. Pedig a kissé gondosabb tájékozódás megfelelő irodalmat juttatott volna a kezébe. A „*humanitatis studia*”, a „*studia humaniora*” – igaz, a felsőoktatás területén először –, de mégis eljuttatott hozzánk egy olyan új művelődési, iskolázási rendszert már a XIV. és XV. században, ami a XVI. században általánosan alkalmasnak találtatván – Mészáros István megállapítása szerint – a XVI. század végére... a humanista műveltséganyag nálunk is tananyaggá szerveződött, és e tananyag tartalma lényegében változatlan maradt hosszú év-

századokon keresztül, meghatározva a középszintű oktatás törzsanyagát (tehát a »latin nyelv és irodalmat, a görög nyelv és irodalmat«).” És ugyanígy igaz marad hosszú időre az az állítása is, hogy

„ezek az iskolák neveltek értő és élvező közönséget a XVI. század hazai irodalmának”.

Mayer László

KÉPZŐMŰVÉSZET

Képek és tervek az „öldöklő Idő” ellenében

Előljáróban illik elmondanom: Móser Zoltán képeire maximális elfogultsággal tekintek. A realisabb, de nem biztos, hogy érvényesebb ítélkezést tehát hadd hártsam át azokra, akik most találkoznak először ezzel a világgal. A 77 kép (népmesei-bibliai csengéssel) fotomasinák szüntelen kattogásával született, de így is csak expozíció egy több mint húszezerre becsült kollekcióból; igaz, olyan válogatás, amely az egész eddigi működés, tevékenység, pálya szervessége utal. Vonzalmak, utak és egészen titkos ösvények: fotós ars poeticák metszéspontjában állunk. Ide állított bennünket Móser Zoltán, akit én jószerével moccanatlannak sohasem láttam; de mindig mozgásban, működésben, száguldásban, újabb és újabb tervek megvalósítása, megálmódása közben.

Volt szerencsém néhányszor kalandos, néha nyaktörő utakra elkísérnem; térképeken már magyarul nem olvasható kis falvak – még tán a legszűkebb szakmai körökben is ismeretlen – csodatemplomaiban egy-egy Szent László-fejet – szerény statisztaként – megvilágítanom. Mert fény híján voltunk s vagyunk állandóan! Mósernél a sötétségből jön elő az értelmünket és szívünket figyelmeztetőleg is horzsoló fény. Elmondhatom, hogy egy felvidéki úton Kassa és Podolin között többször láttam a művészt kegyelmi állapotban. Míg templomokból, váromokból újra „fölépült” a magyar középkor egy szelete. De eljutott más irányba is, távolabbra is, hogy magos Déva várát ritka megvilágításban fotózhassa. Vagy Mikes Kelemen szülőföldje szomszédságában, Zágontól néhány kilométerre a gótika remekéről, a gelencei templomról készítsen pompás felvételeket.

Témái erkölcsét és szándékát konceptuálisan kirajzolják. Nem alkalmi fotós tehát, hanem terveit szigorúan megvalósító művész. Ahogy a fákról készült sorozata elemi erővel az ember görceiről,

csonkolt lehetőségeiről és az ég felé törekvő hajlamairól – az antropomorfizálás és „ihletett belelátás-meglátás” nyelvén szól; a táncos képek az egyén ön-megvalósításának minden örömét, drámáját – az elmosódó kontúrok előtt – képesek egyetlen pillanatban, a forgás mámorító örvényébe sűríteni.

S nem véletlen, hogy Móser Zoltán portréin, író-arcképein kiket láthatunk: a stószí Fábry Zoltánt, Illyés Gyulát, Nagy Lászlót, Kormos Istvánt, Juhász Ferencet, az erdélyi Sütő Andrást, Kányádi Sándort. Élőket és holtakat. Akiiket szívéhez közelállónak tekintett, akiknek hitt és hisz ma is.

Én a magyar középkor – régi és új keletű dűlások után – megmaradt emlékeinek fotózása idején találkoztam és figyeltem fel Móser Zoltánra. Akkoriban a „Zsámbék romjai” tövében lakott; közelről láthatta a letarolt rozettákat, kerengő folyosókat. Gyönyörű versében a nemrégiben elhunyt nagy magyar költő, Jékely Zoltán így irt Zsámbék romjairól: „Tekintsd e művet, Isten, / hisz nem vagy vak s halott, / küldd mellé, hogy segítsen, / két szárnyas angyalod! / S ha nincs felépítője / s ki rakjon új falat, / hadd óvja meg belőle, / bár azt, mi megmaradt! / Járják körülbe karddal, / csapdosván a mezőt, / s kergesse égi karddal / az öldöklő Időt!”

Úgy látom, Móser Zoltán szívós tehetséggel és egy fotomasinával az „öldöklő Idő” ellenében dolgozik. Halad egyre följebb.

NAGY GÁSPÁR

Elhangzott a művész *Hetvenhét* című kiállításának megnyitóján Gödöllőn, 1982. március 31-én.

Magyar egyházi gyűjtemények kincsei

A magyarországi művészettörténeti kutatás egészen a legutóbbi időkig elsősorban a stílári szemponthoz tartotta fontosnak, s a művek társadalmi kapcsolatainak, tartalmi vonatkozásainak feldolgozása – jelentőségében – jórészt másodrendű feladat maradt. A magyar művészettörténet fő áramában azonban ma már kezd uralkodóvá válni a nézet, hogy csak az olyan módszerű feldolgozás szöheti egységes egészzé a valóságban is egységes történeti és művészeti képet, amely a képzőművészet társadalmi kapcsolatainak megvilágítására is törekszik, s ennek megfelelően tartalmi oldalról, a megrendelő célkitűzéseinek elemzésével indul, majd az alkotóművészek szerepével és a művek stílári sajátosságaival, ikonográfiai programjával foglalkozik, s végül eljut a mű közönségre tett hatásának és a közönség reakciójának vizsgálatáig.

Ha Dávid Katalin könyvéhez – *Magyar egyházi gyűjtemények kincsei* – nem pusztán az ünnepi ajándékkönyvekkel szemben támasztott igénnyel közeledünk, mindjárt az elején meg kell mondanunk, hogy a kötet csak részben felel meg ezeknek a követelményeknek. A szerző jelentős tudományos és népszerűsítő előmunkálatok után látott a könyv összeállításához. Először 1970-ben kisebb bemutatót, majd 1979–80-ban az Iparművészeti Múzeumban nagyszabású és nagy sikerű kiállítást rendezett a magyarországi egyházak gyűjteményeinek anyagából. Ezek az események a most megjelent könyvvel együtt bizonyítják, hogy a szakemberek után a nagyközönségnek is lehetősége nyílt megismerkedni az alkotásokkal.

Dávid Katalin nem kisebb feladatra vállalkozik, mint arra, hogy a kötet gerincét kitevő 120 nagyalakú fekete-fehér és színes képben reprezentatív válogatást nyújtson a magyar egyházak tulajdonában lévő műtárgyakból. A könyv – és közvetve a gyűjtemények – jelentőségét elsősorban az a tény mutatja, hogy egyrészt ezek az alkotások mint művészeti produktumok szerves részei a magyarországi művelődéstörténetnek, ezen belül a művészettörténetnek, nélkülük ma már senki sem vállalkozhat a magyar művészettörténet akár megközelítőleg teljes feldolgozására. Másrészt a gyűjtemények számos európai mester és műhely munkáit is tartalmazzzák, ezért ezek anyagának mielőbbi megismerése az egyetemes művészettörténet szempontjából is elengedhetetlen. A bevezetőben a szerző először az „egyházi gyűjtemény” és a – ma különösen sok félreérthető vagy „rokon” jelentésűnek vélt szóval jelölt – „egyházi művészet” fogalmak meghatározására tesz kísérletet. „Különös nehézség je-

le – írja Fülep Lajos *A magyar művészettörténelem föladatá-ról* szóló tanulmányában –, ha tudományos föladatnak előbb definiálnia kell tárgya fogalmát.” Most sincs ez másként. Dávid Katalin az „egyházi gyűjtemény” fogalomkörébe nemcsak a művészeti értékük miatt használatból kivont, múzeumba került, hanem a liturgiát tovább szolgáló munkákat is besorolja. Ezzel már – nagyon helyesen – utal arra, hogy a tárgyakat őrző és használó közösségeken kívül a művészettörténeti kutatásnak is egységként kell kezelnie ezeket a műveket. Már nehezebb egyetértenünk vele akkor, amikor a templomhoz, liturgiához, valláshoz kötődő *művészet* megjelölésére az „egyházi művészet” fogalmat ajánlja, mivel ez – mint írja – valamennyi egyház tárgyaira érvényes és kifejezi a tárgyak rendeltetését is.

Ez az elnevezés nem a művészeti tematika szerint osztályoz, s így a tárgyak „megszenteltségét”, szakralitását közös alapul véve a kutatásnak csak látszólag teszi lehetővé, hogy funkciója alapján csoportosítsa az anyagot. Aligha tévedünk azonban, ha azt mondjuk, az – egyébként meglehetősen egyoldalúan értelmezett, a különbségeket elmosó – „szakrális” jelző nem nyújt kellőképpen tág lehetőséget az ezzel a szóval jelölni kívánt tárgyak által hordozott, egymástól nagyon is különböző, speciális jelentéstartalmak és rendeltetések meghatározására. Éppen az összetett eszközökkel dolgozó művészettörténet-írásban kell ügyelni arra, hogy a – tudományosságban újabban egyre szélesebb körben terjedő, ám nem mindig kellő körültekintéssel alkalmazott – „funkcionális megközelítés” csak egy a lehetséges módszerek közül, s ez is csak akkor vezethet eredményre, ha a „funkció” rendkívül sokrétű fogalmát kellő körültekintéssel alkalmazzuk. Így mindig figyelemmel kell lennünk legalább arra, hogy egy műtárgy milyen funkciót tölt be az adott kulturális kontextusban, vagyis milyen szerepet játszik a társadalmi és a magán-szférában (külön a megrendelő, a művész és a közönség tudatában), milyen múlt-, jelen- és jövőbeli adottságok, igények és szükségletek kifejezője, s ezek hogyan változnak az időben. Csak mindezeknek a szempontoknak az együttes figyelembevételével válik világossá, hogy az egyházi megrendelésre és funkcióra készült műalkotások – a „világi” műtárgyakhoz hasonlóan – az eltérő teológiai mondanivalón kívül is milyen differenciált jelentéstartalmak kifejezői.

A két fogalom meghatározását követően Dávid Katalin „a között anyag jobb megértése érdekében” osztályozza a szakrális művészetet. Az első csoportba azokat a műtárgyakat sorolja, amelyek közvetlenül a liturgiát szolgálják: oltár, úrasztala, a szentély felszerelése, továbbá a szentségek kiszolgáltatásával, a nyilvános ájtatosságokkal és

megemlékezésekkel kapcsolatos tárgyak. A második csoport tárgyait a vallásos programművészet elnevezéssel foglalja össze: a templomok belső kiépítése, valamint a magánjátosság célját szolgáló tárgyak tartoznának ide. A tárgyaknak ez a mesterséges sétválasztása a könyvben további zavart eredményez. E felosztás szerint a 120 kép közül az első 38 ábrázolná a látványosabb programművészeti alkotásokat: oltárképeket, templomi szobrokat, s a fennmaradó 82 kép mutatná be közvetlenül a liturgiát szolgáló műtárgyakat: kelyheket, keresztek, szentségtartókat stb. A kötet tehát nem egyházak szerinti csoportosításban adja az emlékeket. E felosztás alapja – ha jól értjük – az az elgondolás, amely szerint a bemutatott tárgyak nem egyforma szerepet töltenek be a liturgiában, nem azonos távolságra helyezkednek el a kultusz középpontjától. A tárgyaknak ez az egymás mellé állítása azonban megtevésztő lehet: egyrészt nem tudjuk, mi dönti el azt, vajon egy oltárképnek, egy ereklyetartóknak, egy kódexnek vagy egy kehelynek van-e „jelentősebb” szerepe a liturgiában, másrészt a hasonló megformálású, látszólag hasonló funkciót betöltő tárgyaknak a különböző egyházak liturgiájában egymástól jelentősen eltérő feladata lehet. Ez a tisztázatlanság azért is szembetűnő, mert a könyvben az egymás mellé állított tárgyak az – egyébként nem mindig következetes – műfaji és időbeli tagolás miatt csupán bizonyos stílári különbségek felismeréséhez adnak lehetőséget. A tárgyak „szakralitásán” kívül nem találunk más tartalmi kapcsolatot, amely eszmeileg is megengedné a különböző egyházak liturgikus műtárgyainak ilyen összekapcsolását. Hangsúlyozni kell, hogy itt nem egyszerűen a tanbeli különbözőségek nagyobb tiszteltetben tartását hiányoljuk, hanem azokat a differenciált művészettörténeti megfontolásokat, amelyek lehetővé tennék a tárgyak mögötti társadalmi és kulturális összefüggések árnyaltabb megismerését.

Tovább fokozódik ez az érzésünk akkor, amikor a műtárgyak által közvetített fontosabb eszmei tartalmakról a képkatalógus szűkszavú leírásaiból szeretnénk tájékozódni. A leírások ugyanis lemondanak a tárgyak szélesebb művelődéstörténeti összefüggéseinek megvilágításáról, s csupán a legfontosabb ikonográfiai, itt-ott a tárgyak provenienciájára utaló adatok ismertetésére szorítkoznak. Ez természetesen csak részben a szerző hibája: éppen az egyházi gyűjteményekbe került, eredeti összefüggésükből gyakran már nagyon korán kiraga-

dott tárgyak esetében tudhatjuk a legkevésbé a műtárgyak egykori életéről. Csupán egyetlen példa a könyvből arra, hogy a művészettörténeti, liturgiai, néprajzi ismeretek túl milyen körültekintéssel kell segítségül hívni a tágabb kultusz-történeti összefüggéseket is. A 18. képen szereplő XVI. századi dozmati *Mária a Gyermekkel* című szoborról a katalógusban azt olvassuk, hogy „az ábrázolás ikonográfiai gyökere részben a János jelenéseinek (12,1) napba öltözött asszonya, részben a magyar mitológia napasszonya” (hivatkozással Ipolyi Arnoldra), „a szobor kompozícióját e kettő összefonódása alakította ki betegség-bajelhárító Madonnává”. Elég azonban egy pillantást vetnünk a magyarországi Mária-kegyszobrok ikonográfiájára, s máris láthatjuk, hogy a dozmati szobor az egyik legelterjedtebb középkori kegyszobor-típus változata, s így aligha hozható kapcsolatba a „magyar mitológia” Ipolyi által feltételezett napasszonyával. S ha volt is ilyen elképzelés a magyar ősvallás elemei között, ennek a XVI. századig tartó továbbélésével – mint azt a könyv szövege sugallja – biztosan nem számolhatunk.

Az itt csupán érintett nehézségekre csak részben találunk magyarázatot akkor, amikor a kötet bevezetőjének végén a gyűjtemények anyagának egyházak szerinti jellemzése után a kutatás további feladatairól, a válogatás szempontjairól értesülünk. Dávid Katalin egyrészt ügyelt arra, hogy a kötet arányai „híven tükrözzék a különböző egyházak emlékéanyag között megmutatkozó mennyiségi különbségeket”; másrészt a fennmaradt emlékek aránytalanságait módosítja, amikor a középkor emlékeinek a valóságos aránynál nagyobb hangsúlyt ad a képanyagban. S végül a kötetben megmutatkozó műfaji aránytalanság annak a – mindenképpen értékelendő – törekvésnek az eredménye, amely elsősorban a kevésbé ismert tárgyak bemutatását tűzte ki célul. Mivel egy ilyen kötet szükségképpen csak ízelítőt adhat a gazdag anyagból, a válogatás szempontjaival nem szállhatunk vitába. Azt azonban mindenképpen hiányoljuk, hogy a kötetben nem kaptak nagyobb helyet azok a talán kevésbé látványos tárgycsoportok, amelyeket nem mindig specialisták készítettek, s amelyek tömegjellegűek miatt inkább már a „szakralis népművészet” körébe tartoznak. Ezek is igazi kincsei az egyházi gyűjteményeknek. (*Corvina, 1981*)

KNAPP ÉVA

FILM

A hatvanas évek

A közelmúltban jópofa történetként emlegették a fiatal rendező esetét, aki azzal állított be az egyik stúdió vezetőjéhez, hogy történelmi filmet szeretne készíteni. A stúdióvezető összevonta szemöldökét, s a várható költségeket emlegette, mivel tarka jelmezek, statisztéria, lovasroham jelent meg lelki szemei előtt. Ám rövidesen kiderült, hogy az ifjú alkotó olyan filmre gondol, mely a hatvanas években játszódik. Ez a kor ugyanis számára már történelem. És ez természetes. Hiszen csak a második világháborút felnőttként, vagy legalábbis eszmélkedő fiatalemberként átélt nemzedék számára *múlt* mindaz, ami 1945 előtt volt, és *ma* minden, ami azután történt. Ez bizony egy, az élet törvényei szerint mindinkább fogyatkozó nemzedék szemlélete, de immár felnőttként élnek és dolgoznak azok a generációk is, amelyek számára a hatvanas évek is történelem.

Ez a fajta érdeklődés azonban korántsem jelenti a múlt leltárbavételét vagy konzerválását, sokkal inkább tanulságok levonását, szembesítést a jelen és a jövő szempontjából. Marc Ferrero, neves francia professzor, aki a filmet mint a társadalmi analízis egyik tényezőjét szemléli, arra az eredményre jutott, hogy „a történelmi film több információt ad arról a társadalomról, amelyben forgatták, mint arról, amelyről szólni akar”. A közelmúltat bemutató magyar filmek is inkább az iménti gondolatok és kevésbé a divatos nosztalgiahullám csábítása révén jöttek létre.

1965-ben alakult meg és azóta legendás hírűvé vált az Illés-zenekar. Az angol beathullám hatására megteremtették a sajátos magyar beatmuzsikát, nemegyszer magyar népzenei motívumokat is felhasználtak, s bebizonyították, hogy a népszerű dalszövegek is lehetnek tartalmasak, közvetíthetnek korszerű mondanivalót. A később szétzilálódott együttes 1981. március 26-án a Sportszarnokban egyetlen alkalomra újra összejött. Eredeti felállásban játszott „a nagy csapat”: Szörényi Levente, Illés Lajos, Szörényi Szabolcs, Bródy János, Pásztori Zoltán. Egykori híveik és a mai fiatalok egyaránt ott voltak a nevezetes koncerten, aminek különös fénytörést kölcsönzött az, hogy indulásuk idején és még azután is sokáig rettentő gyanakvás, a hatóságok részéről élénk figyelem, az anarchista és huligán jelzők gyakori idézése kísérte útjukat. És a korabeli fiatalok osztatlan lelkesedése, akik a tumultuózus jelenetek és zaklatások ellenére is kitartottak kedvenc zenekaruk mellett. Az egész jelenség persze sokkal több volt pusztán zenei rajon-

gásnál, a szabadságvágy, a demokrácia igényének a kifejezője is volt.

Az 1981-es hangverseny bevallott célja, hogy egy főpróbán és az előadáson számos kitűnő operatőr (Kende, Ragályi, Andor, Halász, ifj. Jancsó stb.) és egy vezető rendező (Koltay Gábor) közreműködésével film készüljön. Ez a film *A koncert* (Budapest Filmstúdió, 1981), interjúk, régi filmrészletek, tévéfelvételek bevágásának segítségével igyekezett utköztetni a mai „nosztalgikus” koncert hangulatát és az Illés-korszak korabeli légkörét, a zenekar fogadtatását, a spontánt és a hivatalosat egyaránt. Ezzel a módszerrel a film tehát kiszélesült a hatvanas évek nemzedékének vizsgálatává, eszmék, vágyak, küzdelmek krónikájává. Ez azonban csak részben sikerült a rendezőnek, a vásznon gyakran sablonos vagy funkciótlan képeket látnunk. A mai koncert hangulatából pedig hiányzik a spontaneitás, főleg a közönség reagálásainak bemutatása. A hibátlanul pergő, színvonalas műsorból is ez a közvetlenség, a kockázat lehetőségének izgalma hiányzik. Így hát leginkább a nem öregező, örökzöld babérokra pályázó daloknak örülhettünk.

Az előjátékkal és az epilógussal együtt körülbelül egy évtizedet ölel fel a *Megáll az idő* (Budapest Filmstúdió, 1981), Gothár Péter filmje. A hatvanas években felnövő és eszmélő nemzedék törekvéseit, életérzéseit, csalódásait árnyaltan, a kor hangulatát remekül idézve, ugyanakkor általános érvényűen fejezi ki. Ezek a fiatalok nem élték át a háborús évek szorítását, a felszabadulás eufóriáját, legfeljebb az ötvenes évek borját és 1956 viharát éreztették meg gyermekfejjel. A meggyötört, zilált és manipulált „felnőtt” társadalom, a tanári kar, vagy akár az ingatag szülői ház nem sok védelmet vagy eszményt nyújt számukra. Fanyar humorral, kesernyős ízzel ezt sugallja Gothár filmje. Végső kicsengésében azonban azt érzékelteti, hogy a dolgok legtöbbször nem torkoltnak tragédiába, az élet megy tovább, minden nemzedéknek magának kell megvívnia saját harcát a továbbgördülő idővel a bontakozó jövőért.

Gothár ritka egyéni hangvétellel és stílusművészettel alkotta meg filmjét. Képességeit már színházi és televíziós rendezéseiben és *Ajándék ez a nap* (1979) című játékfilmjében megmutatta, mégis szinte revelációként hat új munkája. Atmoszféraképző ereje, színészeztetése, lírája és humora, a film lágy tónusú képei - Koltai Lajos remekelő operatőri közreműködésével - sajátos hangulatot teremtenek. Természetesen egészen más hangvételben és jelentkezési formában, de valahogyan az *Álmodozások kora* (1964) című Szabó István-filmre emlékeztetve. Abban a filmben jelent meg egyszerre ilyen erőteljesen egy generáció sokrétű mondanivalója, a megvalósítás művészi színvonala és egy

filmalkotó vitathatatlanul igéretes pályakezdése. A rendező korábbi munkáinak ismeretében és a *Megáll az idő* láttán egyáltalán nem merész jóslat annak megjövendölése, hogy Gothár Péter nemcsak a mai fiatal rendezőnemzedék egyik legtehetségesebb tagja, de a jövőben magyar filmművészetnek is nagyra hivatott alkotója lesz.

Kovácsi János sikeres amatőrfilmes múlt, majd főiskolás korában forgatott, nemzetközi fesztiválokon is díjazott kisfilmek után készítette el első nagyjátékfilmjét a *Cha-cha-chá-t* (Objektív Filmstúdió–Magyar Televízió, 1981). Írója is filmjének, és tévedhetetlen biztonsággal alkalmazza azt a jól ismert elvet, hogy a közelmúlt eszköztárából a divatból kiment ruha mindig humoros, mert még nem vált jelmezzé, a tárgyi világ dolgait is megmosolyogjuk, mert még nincs műkincs vagy műemlék jellegük, csak idejétmúltak. A sarki jeges, a Mambo magno, a televízió csodájára estéknként együtt szorongó szomszédok, a tánciskolának már a maga korában is komikus etikettje, és még számos eszköz hatása tévedhetetlenül „bejön”. Rádásul a hatvanas évek világát ugyancsak kitűnően idéző Hungária-együttessel festi alá zenével a hangulatot. Kovácsai határozott, jó rendezőnek bizonyul, mert mértékkel és hitelesen bánik eszközeivel és a műkedvelőkből, hivatásos színészekből és főiskolásokból összeálló szereplőgárdájának kitűnő vezetője.

A rendező – saját bevallása szerint – „érzelmes filmet” akart készíteni. Szerencsére a film a szelíd ironia és a humor felé tolódik el. Kamasz hősnének téblábolása, életkorára jellemző érzelmi túlfűtöttsége, gátlásai és illúziói a lányokkal kapcsolatban, majd csalódása az ideálban és menekülése a kiábrándító felkinálkozás elől, a felnőtté válás pillanata – mind olyan motívumok, melyekkel már bőven élt az irodalom. Az elmúlt száz év szinte pontosan ezzel a felépítéssel dolgozó kisregényeiből és elbeszéléseiből kisebb könyvtárat gyűjthetnénk össze. Ilyen értelemben igen általános a téma, és csak a jól kiválasztott rekvizitumok jelzik a hatvanas éveket. De mindez alighanem túl szigorú okoskodás, hiszen Kovács végül is kedves, szellemes és parányit szomorkásan elgondolkodtató, jól megformált filmet hozott létre. És ez nem is kevés.

Makk Károly *Egymásra nézve* (Dialóg Filmstúdió, 1982) című filmje Galgóczi Erzsébet írása nyomán készült. A „Törvényen belül” kisregény formájában is nagy feltűnést keltett. A filmváltozat alapjában hű az irodalmi forráshoz, de Makk szuverén rendezői világának jegyei és mondanivalója szerint alakul. Ebből azért nem támad semmiféle feszültség, mert az író és a rendező törekvése lényegében azonos. „Nem azok az emberek viszik előre a világot, akik elkendőzik az ellentmondáso-

kat, hanem akik feltárják” – mondja Galgóczi. Makk Károly pedig legjobb filmjeiben (*Szerelem*, 1970; *Macskajáték*, 1974 stb.) tragikusan lírai hangvétellel, csöppnyi ironiával mereng az ember esendőségén, magányán, kiszolgáltatottságán. Író és rendező munkája ezúttal is, akárcsak a korábbi Makk-filmekben, harmonikus egységbe ötvöződik. A történet hőseit, Szalánczy Évát a magánéleti és társadalmi összeütközések együttesen ropantják össze.

A film mind magánéleti, mind közéleti vonatkozásban úgynevezett „kényes kérdéseket” feszeget. A hősnő érzelmi életének konfliktusa egy másik nőhöz kapcsolódó szenvedélyes vonzalma. A társadalmi közeg pedig – 1958-ban vagyunk – gyanakvásokkal, nem egy esetben hazugságokkal terhes. A film kimondja, hogy a konszolidáció 1956 után egyáltalán nem magától értetődően jött létre és csak nehezen bontakozott ki.

Számomra mindkét „rázós” mozzanatnál többet és általánosabb érvényűt mond el Makk alkotása. Nagy erővel mutatja be és leplezi le azokat a sajnos egyáltalán nem csupán egy adott korhoz kötött történeteket, melyek a türelmetlenségből, az értetlenségből, a sablonra működő gondolkodásból táplálkoznak. Mai napig sem felejtettem el egy, a kamaszkoromban olvasott írást. 1943-ban jelent meg rangos irodalmi folyóiratunkban. Irodalomtörténeti jelentőségű író glosszája volt – sajnos. Egy filmplakát nem tetszett az írónak és megírta, hogy első gondolati reagálása az volt: belelőni! A filmben tragikus hirtelenséggel dörren el egy revolver, a reagálás az adott körülmények között cselekvéssé vált. A gondolkodásnak ebben a rendszerében mindarra, ami más, ami kizökkent a megszokott életvitelből, egy válasz lehetséges: belelőni. Makk műve széles skálán ábrázolja az emberi gyengeség iránti részvétlenségnek, a személyiség semmibebevételének különféle jelenségeit, a más ember magánéletében történő kaján és szemérmetlen vájkálástól a revolverhez kapó gesztusig.

Makk Károly pályája változatos, csúcsokkal és hullámvölgyekkel tarkított. Szerencsére, mert éppen ezáltal őrizhette meg rokonszenves emberi közvetlenségét, mindig újat akarását és a filmművészet szinte kamaszos szeretetét. Így maradhatott meg sok évtizedes, generációkat felnevelő pedagógiai munka és számottevő, külföldön is folytatott és elismert filmes múlt után a magyar film „fenegyerekének”, és a mai napig is – jócskán túl az ötödik évtizeden – „fiatal” filmesnek. Ezek az emberi vonások a művészi munkának is meghatározói. Bizonyosság minderre legújabb őszinte, szenvedélyes filmje.

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN

ZENE

Antony Braxton Győrben

A mai jazz egyik legnagyobb alakja jött el aznap estére. Viszonylag rövid szólódarabokat játszott, vagy nyolcat-tízet. Mind karakterdarab volt, mind monotematikus: kiindulunk egy zenei – dallami vagy ritmikai, netán gesztusbeli – motívumból, először exponáljuk, utána pedig következhet az improvizáció, amely elszármazva is kötődik, majd visszatér a kezdetekhez. Braxton nemegyszer a ki-mondhatatlanig vitte, vezette a zenei történet fonalát. Ez volt az eljátszott csend. Az improvizációt egy ízben Arthur Taylor önanalízisnek nevezte. Telitalálat. Ahhoz azonban, hogy valaki könnyedén eljusson önmaga mind mélyebb rétegeibe, először össze kell nőnie hangszerével, de annyira, mintha a hangszer is a muzsikussal szerte volna. Ilyen értelemben a szaxofon a legemberibb hangszer. Szaxofonnal lehet leginkább beszélni, és a szavakon túl nőve zenében elmondani azt, ami valóban elmondhatatlan.

Hogy mit játszott Antony Braxton Győrben, azt persze nem lehet leírni. A fáradt-kábult emlékezet sem pontosan rögzít. Az est lemezfelvételt kívánt volna. Mert a jazz világában talán ez volt Magyarországon az évtized koncertje. Miért mondjuk ezt? Braxtonban megtestesül a legnemesebb zenei jazz-hagyomány. Ő maga szintézis. Benne muzsikál Ornette és Coltrane, Shepp és Ayler. De ez már azt is jelenti, hogy több ennél: a négerség, az amerikai progresszió ösztöne, öntudata és legnemesebb zenei kivetülése. S a dolog itt válik igazán érdekessé. Mert Braxton most emberére talált. Szabados Györgyről például túlzás nélkül elmondhatjuk majdnem ugyanezeket a szuperlatívuszokat, egyetlen nagy és döntő különbséggel. Szabados – magyar. Nem afrikai poliritmiát, hanem uráli rubatót; nem a gettóban viruló, buddhista fennkölt-ségű bölcsességeket, hanem kelet-európai komplexusokat; nem a lokálokban lilán felszíneskedő életundor csömörét, hanem a tömegedalon edzett előző generáció papírkukacoskodásának utálatát hordozza magában. Nem Cage és Kennedy, hanem Károlyi Mihály és Ady; nem Afrika-élmény, elmélyülés és megvilágosodás, hanem Erdély-élmény, széchenyzizmus és újprogresszió. Nem Picaso – Csontváry. Nem Braxton – Szabados.

A hazai jazz-történet nagy pillanata zajlott le a színpadon. Braxton mellé lépett Szabados – és elkezdtek játszani. Először kissé tartottam attól, nem fog a dolog könnyen menni. „Ez a Braxton olyan mint a vaj” – mondta később Szabados. S nagyon találon fogalmazott. Mert Braxton

mintha tojásokon lépkedett volna, olyan puhán taláta el mindig a legjobb pillanatot, a sikeres hangvételt, azután felerősítette a többieket, a trió másik két tagját. Szabados teljes biztonsággal uralta hangszerét s a zene folyamatait. Előtte koncentrációs gyakorlatokat végzett. Mégis: mindebből mi a legfontosabb tanulság? A világzene-jelenség, az újszerűség. Az, hogy szavak nélkül értjük egymást. S elménk univerzuma közös.

Találkozások Krzysztof Pendereckivel

Megjelent az első magyar nyelvű könyv Pendereckiről. Ludwik Erhardt könyve – Esztényi László fordításában – kronologikusan mutatja be a lengyel zeneszerző életútját és műveit. Az életrajzi adatokon s a művek keletkezéstörténetét és bemutatást felforrakoztató leírásokon túl találunk a könyvben részeket, amelyek a műelemzés kiindulásának (de sajnos nem igazi elemzésnek) nevezhetők, továbbá sajtókritikák ismertetését és idézeteket Pendereckitől. Ezenkívül *Művek jegyzéke* és *Lemezkatalógus* egészítik ki a könyvecskét. Erhardt persze tisztában van azzal, hogy műve „...nem életrajz, de klasszikus monográfia sem...”, de hogyan is lehetne leszűrni, tárgyilagos monográfiát írni egy élő kortársról, aki ráadásul még fiatal, mindössze negyvennyolc éves.

Penderecki életútjáról sok mindent megtudhatunk. Lényegtelennek tekinthető életrajzi adatok és nem mindig sikerült műismertetések közt olvashatunk lényeges megállapításokat is: „...az *Anaklasis* és a *Gyászzene* a darmstadti iskola esztétikájával való szembefordulás szellemében fogant, reakciót jelentett Darmstadt túlintellektualizáltágára, konstruktivizmusára és túlbonyolított hangjegyzésére”. Eszerint már a kezdeteknél kimutatható, hogy Penderecki a nem német hagyományhoz csatlakozott (amennyiben elfogadjuk, hogy az európai zenetörténet fejlődése századunkban voltaképpen kétpólusú). Penderecki a *Passió* megírásáig a túlfeszített kísérletezésekben egyre inkább ezoterikussá váló avantgarde egyik vezéralakja volt. 1965 után viszont „mélyebbre nyúlt: a szín és dinamika felületi, érzéletes expresszivitásán túl most már maga a tárgy kifejező ereje is foglalkoztatta... Félreterette az avantgarde babérjait, alkotó lett. Az avantgarde ezt sohasem bocsátotta meg neki.” Művészetét azóta kétféleképpen értelmezik. Az „avantgarde” támadja, valahogy úgy, ahogy

Adorno támadta a nem dodekafonistákat, miszerint ők „engedményeket” tesznek a közérthetőség érdekében. Hívei meg korunk egyik legnagyobb alkotóját, a század Händeljét látják benne, aki képes a zeneművészetnek visszaadni a művészi totalitás igényét és lehetőségét. Szociológiai értelemben is. E vitát eldönteni nem szükséges – hiszen talán nem is igazi vita ez –, itt most csak mint Erhardt könyvének talán legvégső problémáját vagy konzekvenciáját említjük meg. Penderecki egyébként így nyilatkozik: „Egyszerűen olyan zenét akarok komponálni, amelyet szeretek... Egyetérték a vélemény-

nyel, hogy zeném körülbelül 1974 óta a posztromantikus hagyomány folytatása.”

S még két fontos gondolat: „Kerülve a túlzó pártoszt, le kell szögeznünk, hogy a zenetörténet (a *Passió* óta), új, magában álló értékkel: Penderecki monumentális vokális stílusával gazdagodott” (Zielinski). És: „Penderecki és társai elindultak az újfajta egyszerűség keresésére, s ezt fel is fedezték. Elérték, hogy az avantgarde elfogadhatóvá, sőt népszerűvé vált Kelet-Európában...” (Trotter). (*Zeneműkiadó, 1981*)

VÁCZI TAMÁS

KIADÓINK KÖNYVAJÁNLATA

1982. IV. NEGYEDÉVÉRE

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

Naszályi Emil: **Csúcsok és szakadékok.**

Szent Bernát élete

Gerhard Kroll: **Jézus nyomában** (fordította Diós István)

Volly István: **Karácsonyi és Mária-énekek**

Hetényi Varga Károly: **Beszélgetés a Mesterrel.** Imák és elmélkedések

VIGILIA-KÖNYVEK

Pilinszky János: **Szög és olaj** (prózai írások)

ECCLÉSIA KIADÓ

Csepány–Keszthelyi–Szabó: **Párbeszéd**

Istennel (imakönyv felnőttek részére)

Vasadi Péter: **Az ember reménye** (elmélkedések, tanulmányok)

Majsai Mór–Székely László: **Boldogasszony**

Anyánk (a Mária-tisztelet monográfiája)

Jan Dobraczynski: **Árpádházi Szent**

Erzsébet (életrajzi regény – fordította Balássy László)

Jan Dobraczynski–Balássy Péter: **Szent**

Maximilián Kolbe (élete, írásai – 2. kiadás)

Erdős Renée: **Lysias** (Krisztus-regény)

Ölbey Irén: **A béke győzelem** (versek)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadó-órak: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

RÉSUMÉ

Il y a huit cents ans que naquit Saint François d'Assise ; aussi, le numéro d'octobre de *Vigilia* est-il consacré à son souvenir. Thaddee MATURA, frère franciscain d'origine polonaise publie un résumé (traduit par Monika KIS) des événements de la vie de Saint François d'Assise, des éléments de base de sa pensée chrétienne. „Il reçoit la Bonne Nouvelle avec une grande sévérité – écrit entre autres padre Matura – très souvent il la prend à la lettre. Face à une Eglise hiérarchisée et à une société tendant vers la richesse et le pouvoir, il reste pauvre sans élever sa voix, sans accuser : sa vie parle pour elle-même. Il ne juge pas, ni n'abandonne l'Eglise – aussi loin qu'elle se trouve de l'Evangile – mais il y trouve son foyer, le Christ et le Saint Esprit”.

Mihály KAMARÁS, provincial adjoint de l'ordre des Franciscains en Hongrie et professeur du lycée des Franciscains d'Esztergom, présente les étapes de la vie du frère François, ses joies et ses peines quotidiennes. A propos de *Frère soleil, sœur Lune*, film de Zeffirelli, Ede TARBAY médite sur la personnalité du saint d'Assise. Les idées de l'auteur se rapportent aux films de Fellini et de Pasolini, ainsi qu'au livre de Chesterton et à celui de Mario von Galli écrits sur saint François. Miklós BORSOS, sculpteur hongrois de renommée internationale, exprime ses idées dans une lettre sur le Poverello.

Zoltán MÓSER, notre collaborateur présente dans un reportage photographique la ville de saint François, l'Assise d'aujourd'hui. Gáspár NAGY, poète, secrétaire de l'Association des Ecrivains, a fait une analyse sur l'art de Zoltán Móser, à propos d'une exposition présentée printemps dernier à Budapest. La partie littéraire de *Vigilia* commémore la figure de saint François avec un morceau du roman de KAZANTZAKISZ ainsi qu'avec un passage d'un récit d'Antal IJJAS, décédé il y a deux ans. L'oeuvre d'Antal Ijjas, écrivain catholique, a été analysé par Elemér SZEGHALMI.

La suite de notre série consacrée au centenaire de la naissance de Zoltán Kodály est constituée de l'étude de Benjamin RAJECZKY : „Kodály et nos chants populaires d'église”, et de la conversation commémorative de György CZIGÁNY avec János Ferencsik, chef d'orchestre et József Simándy, chanteur d'opéra.

Nous publions le discours de Béla HEGYI, rédacteur en chef de notre revue, prononcé à la soirée littéraire lui organisée récemment à Nyíregyháza. Entre autres il a dit ceci : „Le dialogue signifie pour nous en premier lieu la compréhension réciproque, l'honneur donné à la liberté de l'opinion, pour que chacun puisse faire à temps sa propre correction d'idées, nécessaire au cours des changements sociaux ; et pour pouvoir réaliser une démocratie promettant un profit social spirituel commun, ainsi que, établir un dialogue entre les membres de la société qui accroît continuellement l'initiative à la coopération et l'accord dans les questions les plus importantes. En même temps, ces progrès déroulés sur la scène de la société doivent contribuer à l'intégration du christianisme, à la révision du rapport homme-religion, foi-société, son interprétation plus réaliste, – comme on peut en constater maints signes aujourd'hui – selon la nature de l'usage commun des gens construisant un foyer commun. Toutes les couches de la société hongroise ont reconnu, sans considération à la conception d'idées, que dans ce petit pays nous devons, nous-mêmes, réaliser la coexistence pacifique, critique et créative des différentes vues, religions et convictions, nous devons, nous-mêmes, créer les conditions encourageantes et pleines d'énergie d'un dialogue, – car dans le cas contraire que pouvons-nous attendre des conférences internationales, des pourparles et des promesses des grandes puissances, est-ce que nous pouvons croire au monde et le monde peut-il croire à nous?!”

(Mária TOMPA)

INHALT

Vor achthundert Jahren wurde der Heilige Franciskus von Assisi geboren; unsere Nummer ist seinem Gedenken gewidmet. Der polnische Franciskaner Thaddee MATURA fasst die Geschehnisse des Lebens des Franciskus, die Grundelemente seines christlichen Denkens zusammen. „Als Christ empfange er, mit unendlichem Ernst, die Frohbotschaft und nahm sie oft buchstäblich. Einer ihren Geschmack verlorenen Kirche und einer nach Reichtum und Macht strebenden Gesellschaft gegenüber bleibt er arm, ohne seine Stimme aufzuheben, ohne anzuklagen: sein Leben spricht für sich. Er verurteilt und verlässt nicht die Kirche – wenn sie auch so weit von dem Evangelium ist, das sie verkündet – er findet in ihr seine Heimat, weil er in ihr Christus und den Geist findet“ – schreibt unter anderem Pater Matura, dessen Beitrag von Monika KIS übersetzt wurde.

Mihály KAMARÁS, stellvertretender Provinzial des ungarischen Franciskaner Ordens und Professor des Franciskaner Gymnasiums von Esztergom, schildert ebenfalls den Lebenslauf, die täglichen Freuden und Leiden des Bruder Franciskus. Ede TARBAY meditiert anhand des Films von Zeffirelli – *Bruder Sonne, Schwester Mond* – über den Heiligen aus Assisi. Seine Gedanken binden sich auch an die Filme von Fellini und Pasolini, sowie an die Bücher von Chesterton und Mario von Galli, geschrieben über den Heiligen Franciskus. Miklós BORSOS, der namhafte Bildhauer, spricht in Briefform von dem Poverello.

Der Mitarbeiter unserer Zeitschrift, Zoltán MÓSER präsentiert in einer Bildreportage die Stadt des Heiligen Franciskus, das heutige Assisi. Die Photokunst des Móser wird von dem Dichter Gáspár NAGY, Sekretär des Ungarischen Schriftsteller Verbandes, gewürdigt. Im Literaturteil der Zeitschrift wird der Heilige Franciskus durch Auszüge aus dem Roman von KAZANTZAKISZ und aus einer Erzählung des vor zwei Jahren verstorbenen Antal IJJAS, gewürdigt. Die schriftstellerische Tätigkeit des katholischen Autors Antal Ijjas wird von Elemér SZEGHALMI analysiert.

Unsere Serie gelegentlich des Kodály Zentenariums wird diesmal mit einer Studie von Benjamin RAJECZKY, betitelt „Kodály und unsere kirchlichen Volkslieder“, sowie mit einem Erinnerungsgespräch von György CZIGÁNY mit dem Dirigenten János Ferencsik und mit dem Opernsänger József Simándy weitergeführt.

Wir veröffentlichen die Rede des Chefredakteurs unserer Zeitschrift, Béla HEGYI, gehalten im Rahmen eines öffentlichen Literaturabends der Vigilia in Nyiregyháza. Er sagte unter anderem: „Der Dialog bedeutet für uns vor allem das gegenseitige Verständnis, die Bewertung der Meinungen und die Sicherung der Freiheit derselben, damit ein jeder die nötigen Korrekturen in seiner Denkweise im Laufe der gesellschaftlichen Aenderungen durchführen kann. Unser Ziel ist die Verwirklichung einer gemeinsamen und gesellschaftlichen Nutzen versprechenden sozialistischen Demokratie und die Einführung einer Dialog-Kultur die in jedem Mitglied der Gesellschaft die Bereitschaft zur Zusammenarbeit und das Einverständnis in den wichtigsten Dingen stets verstärkt. Gleichzeitig aber müssen diese auf gesellschaftlichem Gebiet sich abspielenden positiven Vorgänge die Integration des Christentums, sowie ein neues Überdenken und eine realere Interpretation des Verhältnisses zwischen Mensch und Religion, Glaube und Gesellschaft fördern, so wie wir es schon heute vielerorts in der Praxis der die gemeinsame Heimat aufbauenden Menschen erfahren. Alle Schichten der ungarischen Gesellschaft, ungeachtet ihrer Weltanschauung, haben es erkannt, dass wenn wir selbst in unserem kleinen Land das friedliche, diskutierende und kreative Zusammenleben der verschiedenen Weltanschauungen, Religionen und Überzeugungen nicht verwirklichen können, wenn wir selbst die verheissende und Energien befreienden Voraussetzungen des Dialogs nicht herbeiführen können, was können wir von den internationalen Beratungen, von den Verhandlungen und Beteuerungen der Mächte erwarten? Können wir dann der Welt und kann die Welt uns glauben?“

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

Saint Francis of Assisi was born eight hundred years ago; the October issue of the *Vigilia* is devoted to his memory. The Franciscan Thaddee MATURA, Polish by birth, sums up the events of Francis' life and the basic ideas of his Christian way of thinking. The article was translated by Monika KIS. Padre Matura writes among others, „As a Christian he receives the message of joy with infinite seriousness and often takes it literally. As opposed to a hierarchic Church having lost its zest, and to a society striving for wealth and power, he remains to be poor without raising his voice, without accusing anybody: his life speaks for itself. He neither censures nor leaves the Church, even if it so far from the Gospel preached by him, he finds his home in it because he finds Christ and the Spirit in it.”

Mihály KAMARÁS, the vice-provincial of the Hungarian Franciscan Order and the teacher of the Franciscan secondary school in Esztergom, presents Francis' path of life, his daily joys and agonies. Ede TARBAY contemplates on the Saint of Assisi in connection with Zeffirelli's film titled *Brother Sun, Sister Moon*. His thoughts are attached to the films of Fellini and Pasolini and to the books written about Saint Francis by Chesterton and Mario von Galli. Miklós BOR-SOS, the famous Hungarian sculptor, writes about the Poverello in a letter.

Zoltán MÓSER, the contributor of our periodical, presents Saint Francis' town, the *Assisi* of today in a photographic report. His art is reviewed by the poet Gáspár NAGY, the secretary of the Writers' Association, in connection with an exhibition in spring. The literary material of the periodical recalls the memory of Saint Francis by extracts from a novel by KAZANTZAKISZ and from a short story by Antal IJJAS, who died two years ago. The activity of the Christian writer Antal Ijjas is analysed in a study by Elemér SZEGHALMI.

We go on with our series for the Kodály-centenary. This time you can read a study by Benjamin RAJECZKY titled „Kodály and Our Ecclesiastical Folk Songs” and György CZIGÁNY's memoirs recalled in the company of the conductor *János Ferencsik* and the opera singer *József Simándy*.

We publish the speech given by Béla HEGYI, the chief-editor of our periodical at a public evening of the *Vigilia* in Nyíregyháza not long ago. Among others he said, „For us the dialogue means first of all the mutual understanding of each other and the enforcement of the respect and liberty of opinions, so that everybody can make the necessary corrections in his way of thinking in the course of the social changes in time; so that we can establish a socialist democracy and a culture of the dialogue that hold out promises of a mutual intellectual and social benefit and that increase the inclination to co-operate and the concord in the most important matters in each member of the society. At the same time these positive processes in the society must promote the adapting of the Christianity, the rethinking and a more realistic interpretation of the relation between man and religion, faith and society, as many signs of this can be experienced nowadays according to the character of the common practice of people building a common home. Regardless of their world view, every layer of the Hungarian society has realised that if we ourselves are unable to establish the peaceful, debating and creative coexistence of the different world views, religions and beliefs in this small country, if we ourselves are unable to create the reassuring and energy liberating conditions of the dialogue, what can we expect of the international conferences, the negotiations and promises of the powers then? Can we believe the world then and will the world believe us?”

(Katalin BERÉNYI)

SOMMARIO

Ottocento anni fa nacque San Francesco d'Assisi, e il numero di ottobre di Vigilia é dedicato alla sua memoria. Il frate francescano polacco Thaddee MATURA, nella traduzione di Monika KIS, riassume le vicende della vita del Santo e i principii del suo pensiero cristiano. „Da cristiano, egli accetta con infinita serietà il Vangelo, spesso letteralmente. Di fronte a una Chiesa gerarchica, che aveva perduto ogni carattere originario, e in mezzo a una società tesa soltanto alla ricchezza e al potere, era rimasto povero, senza alzare la voce, senza accusare: la sua vita parla per lui. Non giudica e non abbandona la Chiesa, anche se è tanto lontana dal Vangelo che predica, trova in lei la sua dimora, perché vi trova Cristo e lo Spirito” – scrive tra l'altro padre Matura.

Mihály KAMARÁS, vice-provinciale dell'ordine francescano in Ungheria, insegnante al liceo francescano di Esztergom, ci descrive la vita di frate Francesco, le sue gioie e i suoi travagli. Ede TARBAY medita sul Santo in connessione al film di Zeffirelli *Fratello Sole, sorella Luna*, e i suoi pensieri si collegano ai film di Fellini e Pasolini, rispettivamente ai libri di Chesterton e Mario von Galli su San Francesco. Parla del Poverello anche una lettera dello scultore ungherese di fama mondiale Miklós BQRSOS.

Un servizio illustrato del nostro collaboratore Zoltán MÓSER ci presenta la città natale di Francesco, l'Assisi di oggi, mentre il poeta Gáspár NAGY, segretario dell'Unione degli Scrittori, fa un apprezzamento della sua arte a proposito di una mostra presentata la primavera scorsa. Nella rubrica letteraria la rivista ricorda San Francesco riportando brani del romanzo di KAZANTZAKISZ e del racconto di Antal IJJAS, scomparso due anni fa: l'opera di questo scrittore cattolico è analizzata in uno studio da Elemér SZEGHALMI.

Continuiamo la serie in occasione del centenario di Kodály col saggio de Benjamin RAJECZKY „Kodály e i nostri canti liturgici popolari”, nonché coi ricordi di György CZIGÁNY in compagnia del maestro János Ferencsik e del cantante József Simándy.

Pubblichiamo poi il discorso di Béla HEGYI, redattore-capo della nostra rivista, tenuto poco fa a Nyíregyháza, durante la serata pubblica di Vigilia. Tra l'altro egli disse: „Il dialogo per noi significa in primo luogo comprensione reciproca, apprezzamento dei pareri e valorizzazione della libertà, in modo che ognuno possa fare in tempo le debite correzioni nelle proprie opinioni, secondo i cambiamenti sociali, per arrivare a creare una democrazia socialista che porti comuni vantaggi spirituali e sociali, e a introdurre una coltura dialettica che possa aumentare di continuo la disposizione a collaborare e a comprendersi nelle cose più importanti. Nello stesso tempo però questi processi positivi nel campo sociale devono anche favorire l'integramento della cristianità, il ripensamento del rapporto uomo e religione, fede e società, in una più giusta interpretazione, come si osserva già da parecchi sintomi, secondo la pratica di chi si costruisce una dimora comune. Tutti gli strati della società ungherese, indipendentemente dalla propria ideologia, hanno compreso che se noi, nel nostro piccolo Paese, non possiamo realizzare una convivenza pacifica, dialettica e creativa delle varie ideologie, religioni e convinzioni; se noi stessi non riusciamo a creare per il dialogo le premesse, promettenti fonti energetiche, che cosa possiamo sperare dai congressi internazionali, dalle discussioni e dalle promesse delle varie potenze? Possiamo allora credere al mondo, e crederà il mondo a noi?!”

(Brita FRANCHI)

HÍRÜNK ITTHON ÉS A VILÁGBAN

A Belgiumban megjelenő magyar kulturális tallózó, az ATHENAEUM HUNGARICUM ET ORBIS júniusi-júliusi (5.) száma közli *Cserháti József* pécsi püspök „Párbeszéd a világgal” c. tanulmányát lapunk idei májusi számából; továbbá hírt ad *Fekete Gyula* és *Hegyi Béla* írók tavaszi amerikai útjáról, faksimilében közzétve a New Brunswick-i Bessenyei György Kör (Rutgers Egyetem) meghívóját a Vigília főszerkesztőjével való találkozóra. A belgiumi tallózó melléklete, a FACETE DICTUM ET SATURA »NYUGAT« pedig *Hegyi Béla* „Látélet” c. novelláját vette át a szerző nemrég a Kosmosz gondozásában kiadott *Jelenségek és példázatok* c. kötetéből.

A Tatabányán megjelenő *ÚJ FORRÁS* irodalmi és művészeti folyóirat 1982. júniusi száma közölte *Bálint Endrének* Dévényi Iván esztergomi siremléke felavatásakor elhangzott emlékezését, mely először a Vigília 1979. januári számában látott napvilágot.

A Belgiumban kiadott magyar nyelvű *KILÁTÓ* irodalmi és művészeti szemle idei I., márciusi száma átvette „Keresztury Dezső verseit mondja” c. hangfűzést, mely lapunk ez évi 3. számában jelent meg.

OLVASÓI VÉLEMÉNYEK

Most találtam rá *Sik Sándor* egyik szép versének soraira – Ahol segíteni tudtál régen / bevallani nyugodtan szépen / hogy erre már nincs erőd / nem vagy olyan mint azelőtt. / S járni emellek szépen vidáman / Istentől rádrakott igában.

Örvendek, hogy soraim, amiről nem gondoltam, hogy nyomtatásban is megjelennek, megható figyelmet, szerető segíteni akarást váltottak ki – ezt az én 70. születésnapom legszebb ajándékának tekintem.

Székelly Piroska
Sopron

Köszönettel vettem levelüket, amelyben értesítenek, hogy ezentúl csak kéthavonta expediálják a Vigiliát, a postaköltségek nagyarányú emelkedése miatt.

Természetesen megértem az Önök nehézségeit, annál is inkább, mivel nálunk is – mint az egész világon, ez a „béke-folyamat” – erkölcsi-anyagi vonalon a teljes rothadás, kivétel nélkül, csak hogy egyes országokban – mint Új-Zélandban is – sokkal gyorsabb a mélyre zuhanás, mint másokban! Ma már egy nyugdíjas, mint én is tettem négy évvel ezelőtt, nem képes hazalátogatni, összekaparni a hatalmas útiköltséget! Uraim! Olvashatnak bármit, de a húsz év előtti Új-Zéland nincs többé! Már nem „Welfare Country”... Ma már havi gondom a villany- és telefonszámlák kifizetése is, amit még három évvel ezelőtt észre sem vettem. Feleségem halálával a nyugdíjam is lecsökkentették 40 százalékkal, magam a 80. évemben vagyok.

Hálás vagyok a Vigiliáért, amit olvasás után szívesen továbbadok. Bevallom, hogy 6-7 évvel ezelőtt még bizalmatlanul tekintettem bele. De most már örömmel várom, hiszen látom és tapasztalom, hogy őszintén küzd: „Ut unum sint!”

Mert magyar és magyar, különösen katolikusok között, nem szabad „több útnak” lenni!

Még egyszer hálás köszönettel, kívánva további jó és eredményes munkát,

Hamvai János
Új-Zéland

A Vigília hivatása: a katolikus, magyar kultúra erősítése. A februári számot tanulmányozva kérdezem: a címlapon látható grafika és a 106. oldalon található skicc – ez utóbbi egy kecskét ábrázol keresztmetszetben, benne emberi magzattal – művészetet, tudást, vagy ízlést, azaz kultúrát ad-e? Nem! A kecskés grafika inkább valami perverz ostobaságot. Amint a Vigília több számának címlapi grafikája is minden, csak nem művészet. Inkább értelmetlen fölöslegesség, ismét nem kultúra. A Golán-magaslat elfoglalását jogosan tartjuk jogtalanságnak. A magyar katolikus szellemiségünk gazdasági területeire jogtalanul hatol be az inkább zsedelikusnak mint katolikusnak és magyarnak nevezhető kultúra. Ez ellen tiltakozunk!

Újfalusi István
Vác

Hosszú évek óta nem volt olyan jó a Vigília, mint a legutóbbi számok... Az utóbbi években – minden ellenkező vélemény dacára – csak emelkedett a színvonal. Ezt bizonyára levelezésekből is megállapíthatjátok. Végre egy új, felszabadult hang...

Hetényi V. Károly
Komló

Előfizetői, olvasói vagyunk a Vigiliának. Tetszik nekünk a folyóirat színvonala, változatossága, tárgyilagos hangvétele, mely a nem vallásos olvasóra is üdítően hat... Az egyetemes humánus, ami szemléletünk alapját képezi, nyitottá tesz bennünket minden fontos szellemi érték befogadására.

Farkas Pál
Grimbergen, Belgium

A Vigília igen sokat foglalkozik hazai és külföldi irodalommal, színházzal, filmmel, nagyon magvas hittudományi problémákkal. Ezek a témák általában a kisvárosi-falusi félművelt vagy műveletlen embereket bizony nem nagyon érdeklik, ezekkel nem tudnak lépést tartani, pláne „megemészteni”...

Én ugyan nem tartom magamat a legbutább embernek, szerény megítésem szerint az átlagos műveltségűek közé tartozhatom. Ifjúságom idején „hivatalosan” 21 éven át tanultam, azután következett a „holtig tanulás” jó félévszázada... Igen sokat betűzgettem és betűzgetek, de inkább a hivatásommal járó és ismeretterjesztő témakörökben; irodalommal, színházzal, mozival foglalkozni se időm, se kedvem nincs... A Vigiliában magam is igen sokszor találkozom olyan írásokkal, amik érdeklődési kö-

römön kívül esnek, vagy pedig igen magasak. Olvasmányosabb tartalom bizonyára jobban megnyerné a magunkfajta „egyszerűbb” emberek tetszését, érdeklődését...

Sebestyén A. Sándor
érseki tanácsos

A havonta egyszer megjelenő Vigilia – azt tartom – nyugodtan mellőzhető a világi témákat, és a helyet Istennek és a lelkek üdvösségének szentelhetné. Még a hitetlen ember is örömmel olvasná a benne található értékes tartalomért, s talán lassan ráébredne a hitben található erőre és örömré. A mai ifjúság nagy része nem részesül hitoktatásban, annál inkább szükséges, hogy a Vigilia utat mutasson az érdeklődőknek.

őzv. Nádor Ferencné
nyugdíjas

A Vigilia 1981. januári számának programadó cikkéből világosan kitűnik, hogy a lap a hívó értelmiség, a világiak és papok – a vallásos és profán kultúra iránt egyaránt érdeklődő réteg – fóruma kíván lenni. Mint ilyen, ha csak az elmúlt ötnegyed évet tekintjük is, véleményem szerint eddig meg is felelt a maga elé tűzött feladatoknak. Nekem nem okozott csalódást!

A több szórakoztató elbeszélést, kevésbé magas szintű, folytatolagos írást tartalmazó lapot a zalaerdői és a vasszegesi olvasókkal együtt (A Vigilia postájából 1982/4.) bizonyára másutt is hiányolják. S hogy ilyen nincs, az nem csökkenti, hanem éppen növeli a Vigilia jelentőségét, értékét!

A magyar és benne a keresztény valóság feltárása, bemutatása irodalmi színvonalon – olyan sokrétű és nem könnyű feladat, aminek vállalása és becsületes megvalósítása bizalmat, bátorítást és főleg támogatást érdemel. Ezt a támogatást, különösen a figyelemfelkeltés terén – úgy vélem – lelkeskedő papságunk tudja a leghatásosabban nyújtani. (No persze, mi világiak is tehetünk valamit!)

Ha körülnézünk szűkebb pátriánkban, magam is sajnálattal látok templomi önkiszolgáló asztalokon, némely városrészekben eladatlan sajtótermékeket, másutt viszont „kielégítetlen kereslet”-et sejtek a gyorsan kiürülő polcok látán. Ezért fordultam már 1979-ben (!), majd utóljára az elmúlt év őszén városunk lelkipásztori testületének vezetőihez szerény észrevetéssel, javaslatommal, amit – az utóbbit – legyen szabad szó szerint idéznem:

„A katolikus sajtó köztudottan fontos szerepe a lelkipásztori munkában igényli a gyakoribb – talán rendszeres – szószéki ajánlást, figyelemfelkeltést. Egy kis ráhatással, plébániák közti átcsoportosítással el lehetne érni, hogy ne porosodjanak esetleg hetekig az önkiszolgáló asztalon az Új Ember és a Vigilia megmaradt példányai. Ha pedig mégis marad vissza, ki kellene osztani a ministránsok, hitanosok, kispénzű nyugdíjasok között.”

Szeretném hinni, hogy a komlóiaknak adott szerkesztőségi választ (1982/2.) – a Vigilia kvintesszenciáját – azok is egyetértően fogadták, akiknek eddig talán más elképzelésük, s ennek következtében más hozzáállásuk volt.

Nagyon jól szolgálta a tisztántartást a KALOT-dokumentumok közlése (1982/4.). Talán lesz majd valaki (ép-

pen Rosdy Pál?), aki a KIOE fellelhető iratanyagában is talál dokumentum-értékeket és közérdekeket.

Végezetül még egy javaslat. Nem tudom, hogy a Kiadóhivatal a lap olvasótáborának növelése érdekében élt-e már a *mutatványszám* szélesebb körű alkalmazásával. Ha nem, javaslok (az anyagi lehetőségek szabta korlátok között) az olvasók, előfizetők által – vélem, szívesen – megadandó címekre, névre szólóan, egy-egy mutatványszámmal küldeni. Ez is hatékony módszer lehet a lap megismertetésére. Ezt persze azok is megtehetnék, akiknek a „nyakán marad” egy-egy példány.

Adjon a jó Isten békét és nyugalmat, hogy amit vállaltak – mindannyiunk közös öröme – sorra-rendre meg is valósíthassák.

Pék Károly
Szombathely

SZÁMUNK ÍRÓI

HORVÁTH ELEMÉR költő, Amerikában él, a Chicagóban megjelenő irodalmi szemle, a Szivárvány szerkesztője. Megjelent művei: *Egy fehér néger naplójából* (Róma, Magyar Műhely, 1976), *A homokóra nyaka* (London, Szepsi Csombor Kör, 1980), *Maya tükör* (Chicago, Szivárvány Könyvek, 1982). Korábbi versei az 1979. májusi és 1980. januári számunkban olvashatók.

KAMARÁS MIHÁLY ferences szerzetes, helyettes tartományfőnök Esztergomban. Legutóbb Mario von Galli *A megélt jövő: Assisi Szent Ferenc* (Ecclesia Kiadó, 1982) című könyvét fordította magyarra.

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN író, újságíró, kritikus, a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum tudományos kutatója. Novellái az Új Tükörben, filmkritikái a Filmkultúrában, a Filmvilágban és lapunkban jelennek meg rendszeresen. Legfontosabb kötetei: *Mint vendég* (két kisregény – 1958), *Louis Jouvet* (tanulmány és életrajz – 1974), *Így élt Déryné* (tanulmány és életrajz – 1978) stb.

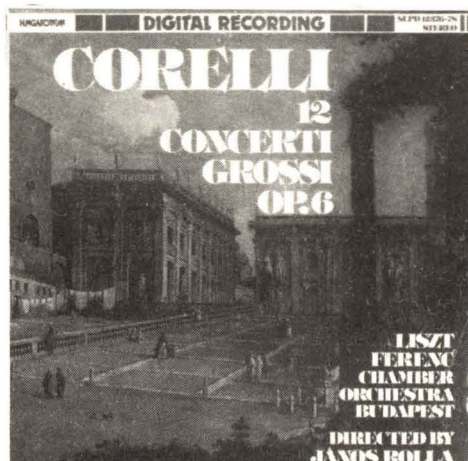
MATURA, THADDEE 1940-ben lépett be a Szent Ferenc rendbe, 1948-ban szentelték pappá. 1950-től 55-ig a római és a jeruzsálemi egyetemeken teológiát tanult, főleg exegezissel foglalkozott. 1955 és 64 között képesítették rendjében magántanárrá, a montreali egyetemen az exegezis és a liturgia professzora. Roger Schutz meghívására 1964-ben Taizében telepedett le. 1973–75 között a jeruzsálemi Tantur Ökumenikus Intézetben folytatott tanulmányokat. 1975 óta a provençe-i Grambois-ban él ötdímadával, a maga létesítette kis ferences közösségben.

PUSKELY MÁRIA Kordia nővér, a Vatikáni Rádió magyar osztályának munkatársa. Ismertebb munkái: *Akik hittek a szeretetben* (1975), *Avilai Teréz* (1977), *Ahol a job-bik részt választották* (1978), *Árpádházi Boldog Erzsébet és a XIV. századi misztika* (1980), *Bibliai tájakon* (1981).

SZEDŐ DÉNES költő, műfordító, Ferenc-rendi szerzetes. Gyermekversei a *Kirelejszom* című könyvében (1948), versfordításai több kötetben láttak napvilágot.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT

CORELLI

Tizenkét concerto grosso Op. 6

Rolla János – hegedű, Kostyál Kálmán – hegedű,
Frank Mária – gordonka, Pertis Zsuzsa – csembaló,
orgona

Liszt Ferenc Kamarazenekar
Hangversenymester: Rolla János
Digitális felvétel

SLPD 12376/78

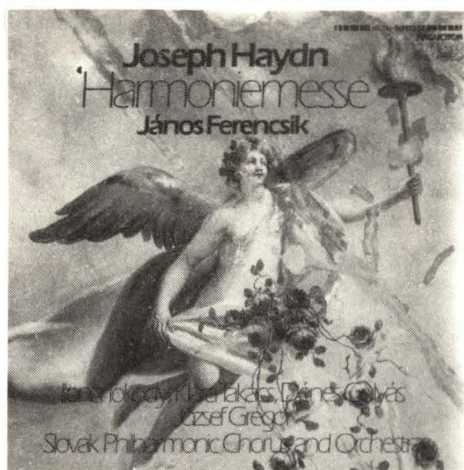
GIUSEPPE VERDI

Ernani – opera négy felvonásban

Giorgio Lamberti, Sass Sylvia, Miller Lajos,
Kováts Kolos, Molnár András, Takács Mária, Kovács
Pál

A Magyar Állami Operaház Ének- és Zenekara
Vezényel: Lamberto Gardelli

Olasz nyelven
Digitális felvétel
SLPD 12259/61

JOSEPH HAYDN

Harmoniemesse

Tokody Ilona – szoprán, Takács Klára – alt,
Gulyás Dénes – tenor, Gregor József – basszus
Szlovák Filharmónia Ének- és Zenekara

Vezényel: Ferencsik János
Digitális felvétel

SLPD 12360

CHOPIN

Huszonnégy prelűd Op. 28

Cisz-moll prelűd Op. 45

Asz-dúr prelűd (1834)

Ránki Dezső – zongora

SLPX 12316